

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

Art

Earth sciences

Pedagogical sciences

Philological sciences

Geographical sciences

Psychological sciences

Physical education and sports

№8(95) 2021

← Część 2

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №8 (95), 2021

Część 2

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczewska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, docent wydziału dyscypliny inżynierii ogólnej wydziału inżynierii i technologii państwowej akademii rolniczej w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukraiны „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan

    SlideShare

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydrukowano w Annapol 4, 03-236 Warszawa Poland, «Interdruk»

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

GEOGRAPHICAL SCIENCES

Мельник О.В., Смілий П.М., Мельнічук М.М., Зейко В.О. ОЦІНКА СКЛАДОВИХ ГЕОЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ДОВКІЛЛЯ ВОЛИНСЬКОЇ І ПОЛІСЬКОЇ ЧАСТИНИ УКРАЇНИ	4
Melnyk O. V., Smilii P. M., Melniichuk M. M., Zeiko V. O. ASSESSMENT OF COMPONENTS OF THE GEOECOLOGICAL CONDITION OF THE ENVIRONMENT OF VOLYN AND POLISKA PART OF UKRAINE	4
Ахмедов Б. М., Мельник О.В., Смілий П.М., Мельнічук М.М. ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВОДНИХ ТА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ	7
Ahmedov B. M., Melnyk O. V., Smilii P. M., Melniichuk M. M., GEOGRAPHICAL FEATURES OF TRANSFORMATION OF WATER AND LAND RESOURCES IN TERMS OF TERRITORIAL REFORM.....	7
Ахмедов Б. М., Мельнічук М. М., Ярошенко О. В. РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННИ У СТРУКТУРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДДЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	10
Ahmedov B. M., Melniychuk M. M., Yaroshenko O. V. REGIONAL DIFFERENCES IN THE STRUCTURE OF AGRICULTURAL LANDS OF VOLYN REGION	10

ART

Туркаві М. ОМАР АМІРАЛАЙ – ЛІДЕР СІРІЙСЬКОГО ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КІНЕМАТОГРАФУ	14
Turkavi M. OMAR AMARALAY - LEADER OF SYRIAN DOCUMENTARY CINEMATOGRAPHY	14

EARTH SCIENCES

Хасановна А.А. ПРОБЛЕМА ПЛАСТИКОВОГО ЗАГРЯЗНЕННЯ В РЕГІОНАЛЬНОМУ МАСШТАБЕ	17
Khasanovna A.A. THE PROBLEM OF PLASTIC POLLUTION ON A REGIONAL SCALE	17

PEDAGOGICAL SCIENCES

Антонів А.А., Махро́ва Є.Г., Мандрик О.Є., Вечеркович І.В. РОЛЬ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ 5 ТА 6 КУРСУ МЕДИЧНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ	20
Antoniv A.A., Makhrova E.G., Mandryk O.Ye., Vecherkovych I.V. THE ROLE OF MODERN TECHNOLOGIES IN THE QUALITY OF PROFESSIONAL TRAINING OF 5 AND 6TH YEAR STUDENTS MEDICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS	20
Belkin I.V. BUSINESS GAME AS ONE OF THE KEY METHODS OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN MODERN DEVELOPMENT CONDITIONS.....	22
Koloskova O., Bilyk G., Bilous T. GENDER PECULIARITIES OF SELF-ASSESSMENT OF PROBLEM-BASED LEARNING IN PEDIATRICS BY MEDICAL STUDENTS.....	25
Drachuk V., Zamorskii I., Kopchuk T., Shchudrova T., Goroshko O., Dikal M., Tkachuk O. IMPROVEMENT OF SOCIAL SKILLS AS A KEY TO PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A PHARMACEUTICAL WORKER.....	28
Хайдарова Ш.Н. ПЕДАГОГІЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПОДГОТОВКЕ ВОСПИТАННИКОВ ДЕТСКОГО ДОМА К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ...31	31
Khaidarova S.N. PEDAGOGICAL APPROACH TO PREPARATION OF CHILDREN IN AN ORPHANAGE FOR FAMILY LIFE	31

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Kholodova O.O.

WAYS TO IMPROVE THE PSYCHOLOGICAL CULTURE OF STUDENT YOUTH 34

Kholodova O.O.

AXIOLOGICAL MODEL OF PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE FOR STUDENT YOUTH 39

PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

Шатохина Т.А., Корохова Н.А., Вержбицкая Е.Г., Ишков Н.Г., Цеева Н.А.

ИЗУЧЕНИЕ ФАКТОРОВ РИСКА, ВЛИЯЮЩИХ НА СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ 45

Shatokhina T.A., Korokhova N.A., Verzhbitskaya E.G., Ishkov N.G., Tseeva N.A.

STUDY OF RISK FACTORS AFFECTING STUDENT HEALTH 45

PHILOLOGICAL SCIENCES

Бринцева О.В., Подорожна А.О.,

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТРІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ. 49

Bryntseva O., Podorozhna A.

HOW TO ORGANIZE INDEPENDENT WORK OF MASTER'S DEGREE STUDENTS

IN THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING. 49

Гареева Г.Н.

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ БАШКИРСКОЙ ДРАМАТУРГИИ.....52

Gareeva G.N.

GENRE FEATURES OF MODERN BASHKIR DRAMATURGY 52

Гареева Г.Н.

РАЛИСТИЧЕСКАЯ И РОМАНТИЧЕСКАЯ ФОРМЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО

ПОЗНАНИЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В БАШКИРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ НАЧАЛА XX ВЕКА 55

Gareeva G.N.

RALISTIC AND ROMANTIC FORMS OF ARTISTIC RECOGNITION

OF REALITY IN BASHKIR LITERATURE OF THE BEGINNING OF THE XX CENTURY 55

Мурсалова М.М.

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЙ

В АНГЛИЙСКОМ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ.....59

Mursalova M.M.

COMPARATIVE STUDY OF VERB PHRASES IN THE ENGLISH AND AZERBAIJANI LANGUAGES 59

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Лапутько А.

ДЖЕРЕЛА ДОКТРИНИ ПРО ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ У СОЦІАЛЬНОМУ ВЧЕННІ ПАТРІАРХА ВАРФОЛОМІЯ 62

Laputko A.

SOURCES OF THE DOCTRINE OF HUMAN DIGNITY IN THE SOCIAL TEACHINGS OF PATRIARCH BARTHOLOMEW 62

GEOGRAPHICAL SCIENCES

УДК 911:627.533.2(477.82)

*Мельник Олег Володимирович,
Смілій Павло Миколайович,
Мельничук Михайло Михайлович
Зейко Віталій Олегович*

Волинський національний університет ім. Лесі Українки

ОЦІНКА СКЛАДОВИХ ГЕОЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ДОВКІЛЛЯ ВОЛИНСЬКОЇ І ПОЛІСЬКОЇ ЧАСТИНИ УКРАЇНИ

*Melnik O. V.,
Smilii P. M.,
Melnichuk M. M.,
Zeiko V. O.*

Lesya Ukrainka Volyn National University

ASSESSMENT OF COMPONENTS OF THE GEOECOLOGICAL CONDITION OF THE ENVIRONMENT OF VOLYN AND POLISKA PART OF UKRAINE

Анотація.

Метою дослідження є аналіз стану охорони здоров'я Іваничівського району Волинської області, як важливого показника геоecологічного стану довкілля.

Проведено конструктивно-географічну оцінку захворюваності та стану системи охорони здоров'я на території Іваничівського району Волинської області за видами захворювань в той чи інший проміжок часу. Зазначено, що протягом цього часу основними захворюваннями стали новоутворення та захворювання дихальної, травної та серцево-судинної систем. Радикальної зміни в структура функціонування охорони здоров'я мали б статися в останній час через пандемічні заходи в Україні та світі. Обґрунтовано негативний вплив забруднення довкілля від ведення господарської діяльності в районі, види якої сукупно чинять потужний техногенний тиск на усі складові географічної оболонки, на стан здоров'я населення.

Наукова новизна полягає в конструктивно-географічному визначенні величини відображення на стані захворюваності населення від впливу на довкілля видів господарського природокористування в Іваничівському районі Волинської області.

Abstract.

The purpose of the study is to analyze the state of health of Ivanychiv district of Volyn region, as an important indicator of the geo-ecological state of the environment.

A constructive and geographical assessment of the incidence and condition of the health care system in the Ivanychiv district of Volyn region by types of diseases in a given period of time. It is noted that during this time the main diseases were tumors and diseases of the respiratory, digestive and cardiovascular systems. Radical changes in the structure of health care functioning should take place recently due to pandemic measures in Ukraine and the world. The negative impact of environmental pollution from economic activities in the area, the types of which together exert a strong man-made pressure on all components of the geographical shell, on the health of the population is substantiated. The scientific novelty lies in the constructive-geographical determination of the magnitude of the reflection on the state of morbidity of the population from the impact on the environment of economic species in the Ivanychiv district of Volyn region.

Ключові слова: довкілля, територіальна громада, район, захворювання.

Keywords: environment, territorial community, district, disease.

Сукупна дія багатьох чинників (соціальних, медичних, біологічних, способу життя та забруднення атмосферного повітря і питної води) зумовлює стан здоров'я населення і захворюваність людського організму. Темпи індустріалізації та урбанізації з одночасним розвитком стресових ситуацій призвели до того, що протягом останніх років стан здоров'я населення став погіршуватись [1].

Здоров'я населення можна оцінити такими показниками, як середня тривалість життя при народженні або після досягнення певного віку, загальна

смертність та смертність дітей до одного року життя, захворюваність і функціональні відхилення, поширеність хвороб [1].

Експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я виявили, що стан здоров'я на 50-52% залежить від способу життя, на 20-22% - від спадковості, на 18-20% - від стану довкілля і на 10-12% - від системи охорони здоров'я [3].

Саме повітря винятково впливає на формування екологічної ситуації і якість довкілля, адже воно саме найбільше забруднюється викидами промислових підприємств, транспорту, безпосередньо

передає в організм людини небезпечні речовини (через органи дихання) та поширює забруднення на значні відстані, випадаючи з повітря, бруд концентрується на інших об'єктах і компонентах природи (водах, ґрунтах, рослинності) [5].

Прямим наслідком загострення екологічних проблем є скорочення чисельності населення, зменшення народжуваності, зниження природного приросту, погіршення вікової структури, розповсюдження хвороб і зростання спектру захворювань. Індикатором цих процесів, певною мірою, може слугувати динаміка населення [2].

Галузь охорони здоров'я м. Новолинська представлена 4 установами: лікарняні установи - 1 (Новолинська центральна міська лікарня); 4 лікарські амбулаторно-поліклінічні установи - амбулаторії загальної практики сімейної медицини [4].

Своєю чергою, медична галузь Іваничівського району має у своєму складі 1 лікарняну установу – Центральну районну лікарню; 7 Амбулаторій загальної практики сімейної медицини та 41 Фельдшерсько-акушерський пункт (табл. 1)

Таблиця 1

Лікувальні та оздоровчі заклади Іваничівського району [5]

Найменування закладу	
1. Центральна районна лікарня	22. Милятинський ФАП
1. Іваничівська АЗПСМ	23. Мишівський ФАП
2. Грядівська АЗПСМ	24. Млинищанський ФАП
3. Литовезька АЗПСМ	25. Мовниківський ФАП
4. Луковичівська АЗПСМ	26. Морозовичівський ФАП
5. Павлівська АЗПСМ	27. Низкиничівський ФАП
6. Поромівська АЗПСМ	28. Орищанський ФАП
7. Старопорицька АЗПСМ	29. Переславичівський ФАП
1. Біличівський ФАП	30. Петрівський ФАП
2. Будятичівський ФАП	31. Радовичівський ФАП
3. Бужанківський ФАП	32. Риковичівський ФАП
4. Бужковичівський ФАП	33. Самовільський ФАП
5. Бортнівський ФАП	34. Старолішнянський ФАП
6. Верхнівський ФАП	35. Старосільський ФАП
7. Грибовицький ФАП	36. Соснинський ФАП
8. Грушівський ФАП	37. Тишковичівський ФАП
9. Долинківський ФАП	38. Топилищанський ФАП
10. Древинівський ФАП	39. Трубківський ФАП
11. Жашковичівський ФАП	40. Хренівський ФАП
12. Заболотцівський ФАП	41. Щенятинський ФАП
13. Завидівський ФАП	18. Кречівський ФАП
14. Заставенський ФАП	19. Лежницький ФАП
15. Іванівський ФАП	20. Луговський ФАП
16. Клопочинський ФАП	21. Менчичівський ФАП
17. Колонівський ФАП	

Загалом про масштаби забезпечення медичним та допоміжним персоналом та наповнення необхідним обладнанням лікарняних установ району та міста Новолинськ можна побачити в табл. 2-4.

Таблиця 2

Кількість лікарів усіх спеціальностей, на кінець року/осіб [6]

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Волинська область	3846	4190	4168	4051	4004	3917	3933	3966	3917
м. Новолинськ	262	281	257	227	193	196	177	177	191
Володимир-Волинський район	194	197	190	165	181	184	185	187	194
Горохівський район	141	150	145	139	122	123	123	123	115
Іваничівський район	75	95	94	78	68	70	69	65	57

Таблиця 3

Кількість середнього медичного персоналу, на кінець року/осіб [6]

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Волинська область	13884	13253	11828	11291	11286	10795	10598	10368	9932
м. Новолинськ	840	779	611	533	502	454	436	422	399
Володимир-Волинський район	669	618	553	481	525	470	460	461	447
Горохівський район	578	624	616	509	452	403	386	374	362
Іваничівський район	284	300	300	263	263	234	232	226	215

Порівняно з 1989 р., у 2020 р. в Іваничівському районі чисельність населення зменшилася на 4,3 тис. осіб. Народжуваність у розрахунку на 1000 осіб зменшилась з 1990 по 2019 р. в районі з 15,4 до 101,5 а в м. Новолинськ - з 16,5 до 9,9. Смертність

зросла, відповідно, з 11,3 до 13,2 і з 8,0 до 11,1, що зумовило зниження природного приросту. У 1989 р. в Іваничівському районі в сільській місцевості вперше зафіксовано природне зменшення населення. Ця тенденція триває і до нині [6].

Таблиця 4

Кількість лікарняних ліжок, на кінець року/одиниць [6]

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Волинська область	14660	13675	8858	8558	8618	8349	7556	7257	7249
м. Новолинськ	800	760	390	325	325	325	285	300	300
Володимир-Волинський район	715	645	310	310	310	310	310	300	300
Горохівський район	640	621	290	275	275	253	187	187	187
Іваничівський район	235	280	150	150	150	150	116	116	116

Коефіцієнт природного приросту населення на Іваничівщині поступово скорочується уже понад 30 років (з 4,1‰, в 1990 р. до -11,8‰, у 2020 р.), і є катастрофічним. Подібною є ситуація і в м. Новолинськ, де з 1989 ро по 2020 р. населення скоротилося на 4,6 тис. осіб, а коефіцієнт природного приросту населення поступово скорочується від 8,5‰, в 1990 р. до -5,6‰, у 2020 р.

Відбулися зміни, також, у віковій структурі населення. Чисельність дорослого населення Іваничівського району за 2011-2019 рр. зменшилася на 1,21% (420 осіб), а м. Новолинськ – зросло на 4,26% (1960 осіб); дітей і підлітків зросло у районі на 3,43% (949 осіб) і зменшилося у місті 6,55% (3016 осіб) [6].

Перше місце на 2018 р. за причиною смерті населення Іваничівського району належить хворобам органів кровообігу (332 особи), друге місце посідають новоутворення (37), далі - захворювання органів дихання (20), а в м. Новолинськ, відповідно - хворобам органів кровообігу (5062), захворювання органів дихання (97), хвороби травної системи - 50.

У структурі захворюваності дітей району домінуючими є травми та отруєння (1 ‰). Переважання дітей, хворих на ендокринопатії в районі, спричинене наявністю низько- та середньоякісних орних земель, нестачею мікроелементів у ґрунті (зокрема, йоду), а, відповідно, і пониженим його вмістом у землеробській продукції [2].

Висновки. Отже, головними наслідками забруднення навколишнього природного середовища від нераціонального ведення системи природокори-

стування в Іваничівському районі Волинської області є катастрофічне зростання захворюваності в регіоні та повна неспроможність системи охорони здоров'я належно відповісти на такі виклики сьогодення.

Список літератури

1. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Волинській області за 2018 рік. Волинська обласна державна адміністрація. Управління екології та природних ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voladm.gov.ua/category/upravlinnya-ekologiyi-ta-prirodnih-resursiv/1/>
2. Ковальчук І. П. Геоекologia Розточчя. Монографія / І. П. Ковальчук, М. Р. Петровська. – Львів. – ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 192 с.
3. Пелех М. Регіональні особливості суспільного здоров'я в Україні // Вісник Львів, ун-ту. Серія географ. - Львів, 1999. - Вип. 24. - С. 56-59.
4. Паспорт м. Новолинська. Виконавчий комітет Новолинської міської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ivaadm.gov.ua/vidomosti-pro-raion/pasport>.
5. Іваничівська районна державна адміністрація. Паспорт Іваничівського району. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ivaadm.gov.ua/vidomosti-pro-raion/pasport-raionu>.
6. Волинь 2018. Статистичний щорічник. / За ред. В. Науменка. - Головне управління статистики у Волинській області. – 2019. - 443 с.

УДК 911.9; 502.5

Ахмедов Б. М.,
Мельник О. В.,
Смілий П. М.,
Мельничук М. М.

Волинський національний університет ім. Лесі Українки

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВОДНИХ ТА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Ahmedov B. M.,
Melnik O. V.,
Smilii P. M.,
Melniichuk M. M.,

Lesya Ukrainka Volyn National University

GEOGRAPHICAL FEATURES OF TRANSFORMATION OF WATER AND LAND RESOURCES IN TERMS OF TERRITORIAL REFORM

Анотація.

Метою даного дослідження є конструктивно-географічний аналіз трансформаційних процесів у ґрунтах внаслідок осушувальної меліорації в умовах територіальної реформи. Адже землі, які потребували проведення заходів із покращення умов поверхневого стоку, водно-фізичних властивостей ґрунтів, захисту від затоплення і підтоплення внаслідок надлишкових атмосферних опадів та повеневих і паводкових вод становили 845 тис. га, або 42% території Волинської області. Вказані землі розташовані в основному в північних районах.

Досліджено, що при осушувальній меліорації відбувається інтенсивна мінералізація органічної частини ґрунту із суттєвим збільшенням емісії парникових газів та активно розвиваються процеси мінералізації торфу. Показано, також, що загалом дослідження проблем трансформації ґрунтів під дією осушувальної меліорації для Волинської області, є надзвичайно актуальним.

Показано, що на заболочених землях і торфовищах, осушених під сільськогосподарські угіддя чи для видобування торфу, емісія парникових газів є значно вищою, ніж із територій, збережених у природному стані чи осушених і заліснених. Висвітлено, що осушувальна меліорація ґрунтів інтенсифікує процес емісії парникових газів, що було використано для розробки бальної оцінки рівня антропогенної трансформації атмосфери. Для врахування впливу якісних показників на процес трансформації ландшафтів Волинської області під впливом осушувальної меліорації була використана методика П. Г. Шищенка. Описано вибір величини ступеня антропогенної трансформації атмосфери з врахуванням рівнів викидів парникових газів із різних джерел за еквівалентом діоксиду вуглецю та поділ їх на шість груп. Обґрунтовані ступені антропогенної трансформації складових природного середовища для різних типів територій.

Abstract.

The purpose of this study is a constructive-geographical analysis of transformation processes in soils due to drainage reclamation in terms of territorial reform. After all, the lands that needed measures to improve surface runoff conditions, water and physical properties of soils, protection against flooding and inundation due to excessive rainfall and flood and flood waters amounted to 845 thousand hectares, or 42% of the Volyn region. These lands are located mainly in the northern regions.

It is investigated that during drainage reclamation there is an intensive mineralization of the organic part of the soil with a significant increase in greenhouse gas emissions and the processes of peat mineralization are actively developing. It is also shown that, in general, the study of soil transformation problems under the action of drainage reclamation for the Volyn region is extremely relevant.

It has been shown that in wetlands and peatlands drained for agricultural land or for peat extraction, greenhouse gas emissions are much higher than from areas preserved in the natural state or drained and afforested. It is clarified that drainage reclamation of soils intensifies the process of greenhouse gas emissions, which was used to develop a score assessment of the level of anthropogenic transformation of the atmosphere. To take into account the influence of qualitative indicators on the process of transformation of landscapes of Volyn region under the influence of drainage reclamation, the method of PG Shishchenko was used. The choice of the degree of anthropogenic transformation of the atmosphere taking into account the levels of greenhouse gas emissions from different sources by the equivalent of carbon dioxide and their division into six groups is described. The degrees of anthropogenic transformation of the components of the natural environment for different types of territories are substantiated.

Keywords: reclamation, drainage, transformation, soil, environment, greenhouse gases.

Ключові слова: меліорація, осушення, трансформація, ґрунти, довкілля, парникові газу.

Ідея осушити землі Волинської області давно приваблювала вчених різного профілю. В історії дослідження Полісся основним стимулом був інтерес до боліт: спочатку як до кормових угідь, а згодом – як до резерву земельного фонду.

Після осушення і проведення агро меліоративних заходів болотні ґрунти в перші десятиліття перетворюються у високопродуктивні сільськогосподарські угіддя. Вони придатні для вирощування високих врожаїв овочів, картоплі, багаторічних трав, конопель та інших культур

У результаті проведених меліоративних робіт в області осушено 416,6 тис. га раніше заболочених і перезволожених земель, в тому числі 236,6 тис. га осушено гончарним дренажем. На 47,9 тис. га побудовані польдерні системи. Для їх функціонування влаштовано 18,5 тис. км відкритих каналів, в тому числі міжгосподарських – 4,6 тис. км, побудовано 336 км захисних дамб, 48 насосних станцій, 802 км експлуатаційних доріг, 15 тис. гідротехнічних споруд, 10 водосховищ [1, 5, 6]. (рис. 1).

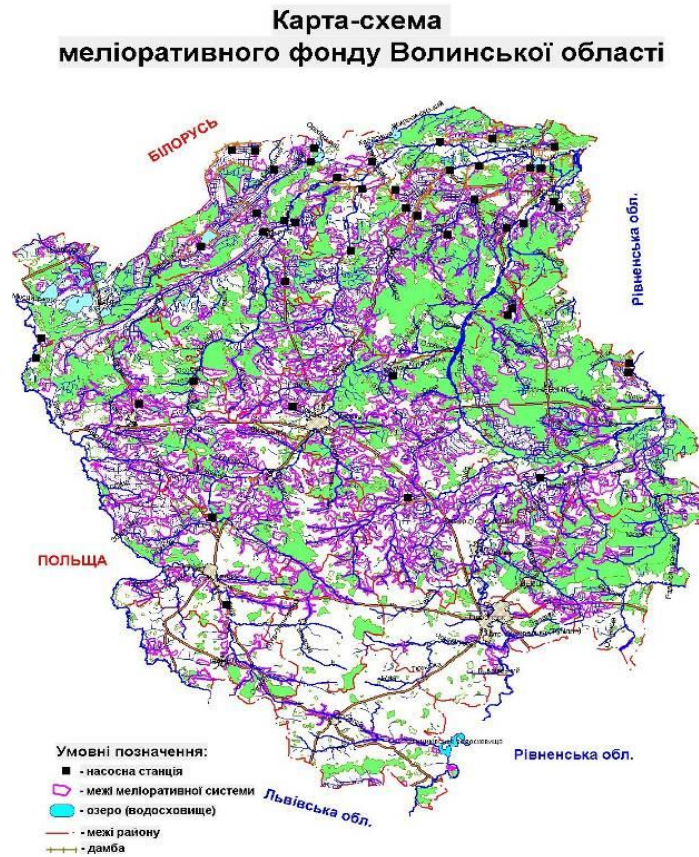

Рис. 1. Карта-схема меліоративного фонду Волинської області [6]

На заболочених землях і торфовищах, осушених під сільськогосподарські угіддя чи для видобування торфу, емісія парникових газів є значно вищою, ніж із територій, збережених у природному стані чи осушених і заліснених. Значення емісії парникових газів (CO_2 , CH_4 та N_2O) залежить від використання заболочених земель і торфовищ [2].

Процес акумуляції карбону на надмірно зволених територіях, збережених у природному стані, відбувається за рахунок неповного біохімічного розкладу рослин. На заболочених землях і торфовищах, збережених у природному стані, акумулюється від 100 до 500 кг/га·рік карбону, що відповідає емісії CO_2 367,0-1835,0 кг/га·рік [3]. Значення акумуляції карбону залежить від віку торфовища і може бути визначене за формулою:

$$C = C_0 \cdot e^{-at}, \text{ г/м}^2 \cdot \text{рік}, \quad (2)$$

де C_0 – початкова норма акумуляції карбону, кг/га·рік; a – коефіцієнт, рік⁻¹; t – вік торфового родовища, років [3].

Отже, продуктивність торфового родовища по акумуляції карбону знижується з часом у два-три рази. Вік торфовища наближено визначають за потужністю шару торфу з умови його накопичення, в середньому, 0,5–1,0 мм/рік.

На заповідних територіях, зазвичай, зберігається природна рослинність, яка акумулює карбон, перетворюючи при цьому CO_2 у процесі фотосинтезу. Тому рівень акумуляції CO_2 на цих територіях, в основному, значно перевищує рівень емісії парникових газів у перерахунку на еквівалент CO_2 . Винятком можуть бути старі торфовища з шаром торфу більше 2 м, збережені у природному стані, які починають інтенсивно виділяти метан. Цей процес підтримується життєдіяльністю анаеробних метангенних бактерій.

Отже, рівні емісії парникових газів на територіях з різним використанням є неоднаковими. Осушувальна меліорація ґрунтів інтенсифікує процес емісії парникових газів, що було використано для розробки бальної оцінки рівня антропогенної трансформації атмосфери (табл. 2).

Для врахування впливу якісних показників на процес трансформації ґрунтів складових природного середовища Волинської області під впливом осушувальної меліорації була використана методика П. Г. Шищенка [4] з такими доповненнями: коефіцієнт антропогенної трансформації розраховувався окремо для таких складових: рельєфу та ґрунтів, рослинності та тваринного світу, водного режиму та атмосфери; сумарний коефіцієнт антропогенної трансформації визначався як середнє значення між цими коефіцієнтами.

Враховуючи ці доповнення було проведено такі розрахунки.

1. Коефіцієнт антропогенної трансформації рельєфу та ґрунтів, рослинності та тваринного світу, водного режиму та атмосфери розраховувався за формулою П. Г. Шищенка, перетвореною до такого виду:

$$K_n = \frac{\sum_{i=1}^n p_i s_i}{100}, \quad (3)$$

де s_i – ступінь антропогенної трансформації території, зайнятої певним видом природокористування; p_i – площа території певного виду природокористування (у %); n – кількість видів природокористування в межах контуру регіону.

Таблиця 2

Індекси глибини антропогенної трансформації атмосфери

№, з/п	Характеристика водного режиму поверхневих та підземних вод	Значення ступеня трансформації атмосфери
1	Території на яких рівень поглинання еквіваленту діоксиду вуглецю значно перевищує рівень його емісії (природні заповідні території, ліси)	1
2	Території на яких рівень поглинання еквіваленту діоксиду вуглецю перевищує рівень його емісії (пасовища, сінокоси, багаторічні насадження, ліси на осушених територіях, болота і заболочені території)	4
3	Території на яких рівень емісії еквіваленту діоксиду вуглецю і рівень його поглинання приблизно однакові (сінокоси та пасовища на осушених територіях)	8
4	Території на яких рівень емісії еквіваленту діоксиду вуглецю перевищує рівень його поглинання (орні землі, сінокоси та пасовища на осушених землях, еродовані землі, штучні водоймища та канали)	12
5	Території на яких рівень емісії еквіваленту діоксиду вуглецю високий (сільська забудова, орні землі на осушених територіях, видобування торфу)	16
6	Території на яких рівень емісії еквіваленту діоксиду вуглецю дуже високий (міська забудова, транспортні магістралі, землі промислового використання)	20

Ступінь антропогенної трансформації території зайнятої певним видом природокористування, що добре корелює з методикою П. Г. Шищенка, визначався за формулою:

$$s_i = \sum_{i=1}^n r_i q_i, \quad (4)$$

де r_i – ранг антропогенної трансформації території, зайнятої певним видом природокористування; q_i – індекс глибини трансформації ландшафтів; n – кількість видів природокористування в межах контуру регіону.

Тобто для осушених земель приймався індекс глибини антропогенної трансформації, такий же як для штучних водоймищ і каналів, а для еродованих земель – такий же як і для земель промислового використання. Значення ступеня антропогенної трансформації території розраховані за (4) становили від 1 до 19,2.

Список літератури

1. Рижук С. М. Агроекологічні особливості високоефективного використання осушуваних торфових ґрунтів полісся і лісостепу : монографія / С. М. Рижук, І. Т. Слюсар, В. А. Вергунов. – К. : Аграрна наука, 2002. – 137 с.
2. Стадник О. С. Використання торфових ресурсів України з урахуванням їх балансу у природі / О. С. Стадник, В. О. Гнеушев. - 36. наук. праць. – Вип. XVI № 4. – Київ: СЕУ/Рівне 2010.
3. Гнеушев В. А. Торфяные месторождения и «тепличный эффект» / В. А. Гнеушев, Р. Сопо // Уголь Украины. – К. – 2001. – № 2-3. – С. 70–72.
4. Шищенко П. Г. Прикладная физическая география / П. Г. Шищенко. - К.: Вища школа, 1988. – 192 с.
5. Шевчук М. Й. Ґрунти Волинської області / М. Й. Шевчук, П. Й. Зінчук, Л. К. Колошко та ін. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 1999. – 160 с.
6. Регіональний офіс водних ресурсів у Волинській області. URL: <https://opendata-bot.ua/c/13345605> (дата звернення: 25.06.2018).

Ахмедов Б. М.,

аспірант

Мельничук М. М.,

к. геогр. н., доцент

*Волинський національний
університет імені Лесі Українки*

Яроменко О. В.

к. геогр. н., доцент

*Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука*

[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-895-10-13](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-895-10-13)

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІНИ У СТРУКТУРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ahmedov B. M.,

postgraduate

Melniychuk M. M.,

*candidate of geographical sciences, associate professor
Lesya Ukrainka Volyn National University*

Yaromenko O. V.

*candidate of geographical sciences, associate professor
International University of Economics
and Humanities Academician Stepan Demianchuk*

REGIONAL DIFFERENCES IN THE STRUCTURE OF AGRICULTURAL LANDS OF VOLYN REGION

Анотація.

Розкрито співвідношення структури сільськогосподарських угідь України та Волинської області зокрема. Головною метою дослідження є виділення регіональних відмін у структурі сільськогосподарських угідь області та у порівнянні з іншими областями, що визначає її актуальність. Найбільша площа угідь у південній частині області, що зумовлено ґрунтово-кліматичними умовами. Про високий рівень сільськогосподарської освоєності земель свідчить частка ріллі (33,4%), перелоги відсутні, тобто в межах категорії сільськогосподарських земель регіону немає резерв для подальшого освоєння у порівнянні з іншими областями України, що вимагає раціонального використання сільськогосподарських угідь.

Abstract.

The correlation of the structure of agricultural lands of Ukraine and Volyn region in particular is revealed. The main purpose of the study is to highlight regional differences in the structure of agricultural lands of the region in comparison with other regions, which determines its relevance. The largest area of land is located in the southern part of the region, due to soil and climatic conditions. The high level of agricultural land development is evidenced by the share of arable land (33.4%), without fallow land, it means that within the category of agricultural land in the region, there is no reserve for further development compared to other regions of Ukraine, which requires rational use of agricultural land.

Ключові слова: *земельні ресурси, сільськогосподарські угіддя, структура угідь, рілля, перелоги, регіон.*

Keywords: *land resources, agricultural lands, land structure, arable land, fallows, region.*

Постановка проблеми. Продуктивний потенціал земель України є досить високим. Процес використання земель є надзвичайно інтенсивним. Проте рівень господарського освоєння, не є однаковим по областям України і залежить від кількісного та якісного складу угідь відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Одним із показників раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу є відповідна структура сільськогосподарських угідь за існуючих певних природно-географічних та економічних умов регіону.

Виявлення змін у структурі сільськогосподарських угідь є актуальним не лише на національному, а й на регіональному рівнях. Тому детальніше розглянемо структуру сільськогосподарських угідь Волинської області. Важливим є аналіз земель за основними видами угідь як в просторовому так і часовому аспектах. Досить важливим є встановлення особливостей структури сільськогосподарських угідь Волинської області шляхом порівняння цього показника з відповідним по Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем, що стосуються структури та стану

використання сільськогосподарських угідь й оцінки земельних ресурсів загалом на прикладі Волинської області висвітлюють у своїх працях О. Мольчак, Т. Павловська, С. Полянський, М. Мельничук, О. Стришенець, Л. Ільїн, К. Павлов та інші [4–7]. Однак, вміру інтенсивного використання земельно-ресурсного потенціалу регіону питання структури сільськогосподарських угідь потребує постійного моніторингу.

Метою статті є внутрірегіональний аналіз структури сільськогосподарських угідь Волинської області та встановлення особливостей структури сільськогосподарських угідь шляхом порівняння цього показника з відповідним по Україні.

Виклад матеріалу. Україна вирізняється високим показником забезпеченості земельними ресурсами. У господарстві країни використовують близько 82,0% земельних ресурсів, що говорить про високу освоєність сільськогосподарських земель. Земельні угіддя України, які систематично використовуються для одержання сільськогосподарської продукції становлять 41,4 млн. га (19 % території Європи), на ріллю припадає 32,7 млн. га (27% території Європи) [1]. Варто зауважити, що інтенсивність цільового використання сільськогосподарських земель України суттєво відрізняється в розрізі ґрунтово-кліматичних зон та адміністративно-територіальних одиниць.

У структурі сільськогосподарських угідь (с/г) виділяють: ріллю, багаторічні насадження, сіножаті та пасовища, а також перелоги. Якісне та кількісне співвідношення цих складових змінюється в межах категорії «сільськогосподарські землі» залежно від багатьох факторів, серед яких земельно-ресурсний потенціал території, її економічний розвиток, промислове чи сільськогосподарське спрямування тощо.

Основу земельного фонду Волинської області становлять сільськогосподарські угіддя – 1063,6 тис. га (52,8 % до загальної площі території), під лісами і лісовкритими площами зайнято 697,6 тис. га (34,6 %), відкриті заболочені землі складають 115,7 (5,7 %), під забудованими землями – 61,6 тис. га (3,1 %) території області, землі під водою становлять 45,5 тис. га (2,3 %) та на інші землі припадає 30,4 тис. га (1,5 %) (2017 р.) [2].

У 1995 році у структурі земельного фонду області ліси та лісовкриті площі складали 678,2 тис. га, за 22 роки зросли на 19,4 тис. га і відповідно станом на 2017 рік зайняли 697,6 тис. га. Забудовані землі у 1995 р. займали 57,4 тис. га земельного фонду області. В подальшому в динаміці відбувається їх зростання: у 2005 р. – 57,0 тис. га, у 2010 – 59,2, у 2017 році під забудованими землями зайнято 61,6 тис. га. Площа відкритих заболочених земель скоротилася на 3,1 тис. га. Землі під водою зросли на 2,5 тис. га. [2; 5]. Позитивним, передусім, для еколого-географічної ситуації в регіоні є те, що землі зайняті під лісами та лісовкриті площі в динаміці мають тенденцію до збільшення.

Станом на 1995 р. площа земель сільськогосподарського призначення у Волинській області складала 1101,1 тис. га. В динаміці прослідковуємо дещо скорочення земель с/г призначення: 2000 р. – 1092,0 тис. га; 2005 р. – 1086,9 тис. га; 2010 р. – 1083,0 тис. га. 1063,6 га становлять землі сільськогосподарського призначення у 2017 році [2]. Отже, площі сільськогосподарських земель за період з 1995 по 2017 рр. скоротилися на 37,5 тис. га. Станом на 2019 р. площа земель сільськогосподарського призначення території Волинської області складала 1048 тис. га.

Співвідношення сільськогосподарських угідь засвідчує характер використання землі на регіональному рівні. Сільськогосподарські угіддя Волинської області займають 52,8 % від загальної площі території. Їх площі у межах області розподілені нерівномірно. Використання земель регіону значною мірою зумовлено ґрунтово-кліматичними умовами. Структура сільськогосподарських угідь України в цілому та Волинської області зокрема подана в таблиці 1.

Площа сільськогосподарських угідь у відповідності до ґрунтових зон Волинської області (за О. Стришенець, Л. Ільїним, К. Павловим) є наступною [7]:

– перша ґрунтова зона, де переважають дерново-підзолисті, дернові й болотні ґрунти, розміщена в поліських районах.

Таблиця 1
Структура сільськогосподарських угідь України в цілому та Волинської області зокрема (станом на 2019 р.)*

№ з/п	Сільськогосподарські угіддя	Україна		Волинська область	
		площа, тис. га	% до загальної площі	площа, тис. га	% до загальної площі
1	Рілля	32 698	79	672	64
2	Багаторічні насадження	864	2,1	12	1,1
3	Сіножаті	2 294	5,6	162	15,5
4	Пасовища	5 283	12,8	202	19,3
5	Перелоги	190	0,5	0	0
Всього сільськогосподарських угідь		41 329	100	1 048	100

*Складено автором за [1]

Тут у земельному фонді сільськогосподарські угіддя сягають майже 46 % від загальної площі. На орні землі припадає лише 27,4 %, а на ліси та чагарники – 43 %;

– друга з переважанням дерново-підзолистих супіщаних ґрунтів в комплексі з дерновими карбонатними та болотними. У земельному фонді всі сільськогосподарські угіддя тут займають близько 64 %, серед них на орні припадає 36 %, а на сіножаті й випаси – 24 %;

– третя зона – що займає південну частину Волинської області має найбільший відсоток розораних земель і найменше природних кормових угідь. Сільськогосподарські угіддя становлять 82 %, на орні припадає 68 %, на природні сіножаті й випаси – близько 11 %. Тут зосереджено найкращі ґрунти, здебільшого сірі, темно-сірі, опідзолені та чорноземні [4;7].

Проаналізуємо площу сільськогосподарських угідь Волинської області у порівнянні з іншими об-

ластями України на основі типології адміністративно-територіальних областей України за площею с/г угідь (тис. га) [1]:

- більше 2000 тис. га: Дніпропетровська, Полтавська, Харківська, Чернігівська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Одеська, Миколаївська, Вінницька області;

- 1500-2000 тис. га: Сумська, Луганська, Херсонська, АР Крим, Київська, Житомирська та Львівська області;

- 1000-1500 тис. га: Волинська, Тернопільська, Черкаська;

- менше 1000 тис. га: Рівненська, Чернівецька; Івано-Франківська, Закарпатська області.

На території Волинської області сільськогосподарські угіддя займають площу 1048 тис. га. Площа с/г угідь є більшою, ніж у сусідній Рівненській області (922 тис. га), проте меншою, ніж у Львівській області (1240).

Про високий рівень сільськогосподарської освоєності земель свідчить частка ріллі (33,4 %) (Рис. 1).

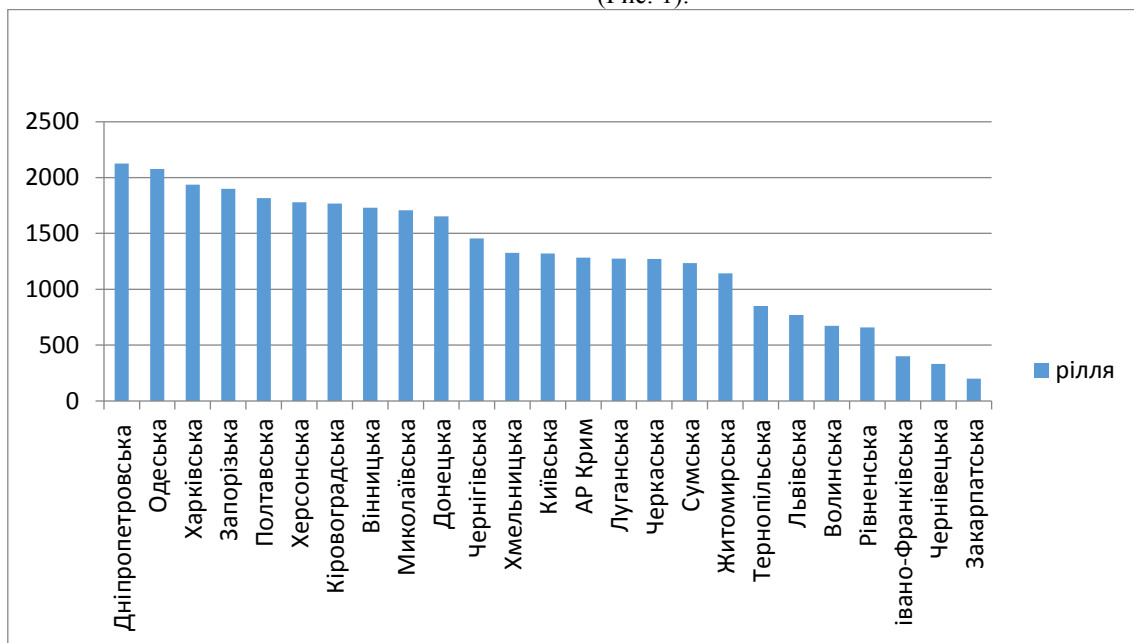

Рис. 1. Площа ріллі за адміністративно-територіальними областями України (тис. га) (складено автором за [1])

У структурі сільськогосподарських земель Волинської області головну роль відіграють орні землі (рілля). Їх частка в структурі земельного фонду найвища в південних лісостепових районах, що пов'язано із рівнинним рельєфом, поширенням опідзолених та чорноземних ґрунтів, достатньою кількістю тепла й вологи. У північних районах області частка орних земель у їх структурі не перевищує 20 % [4]. Рілля, це землі, що систематично обробляються і використовуються для посіву різноманітних сільськогосподарських культур – істотно різняться за областями України. Волинська область знаходиться на 21 місці серед областей України за площею ріллі

Висновки. Україна відноситься до держав з високим показником освоєння земель і цей показник продовжує невпинно зростати у зв'язку з розвитком сільськогосподарського виробництва. Так, площа ріллі в цілому по Україні становить 32,7 млн. га, в той час як по Волинській області – 672 тис. га. Багаторічні насадження займають 2,09 % та 1,1% території відповідно. Сіножаті та пасовища на території Волинської області займають на 0,9 % більше площі, ніж в середньому по країні. Що стосується перелогів, то по Україні вони складають 0,5%, а по області – взагалі відсутні. Тобто в межах категорії сільськогосподарських земель нашого регіону резерви відсутні, що вимагає раціонального використання сільськогосподарських угідь.

Список використаних джерел

1. «Земельний довідник України 2020» – база даних про земельний фонд країн. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/705-zemelnyy-dovidnik-ukrayini--baza-danih-pro-zemelnyy-fond-krayini>
2. Екологічний паспорт Волинської області за 2018 р. URL: <https://voladm.gov.ua/article/ekologichniy-pasport-volinskoyi-oblasti-za-2018-rik/>
3. Карась І.Ф. Сільськогосподарські угіддя Житомирської області: стан та особливості використання виробниками аграрної продукції / І. Ф. Карась, Т. М. Коткова, А. О. Піциль // Збалансоване природокористування. Науково-практичний журнал. №3. – 2019. – С. 71–77.
4. Мольчак Я. О. Конструктивно-географічний аналіз та оцінка природного агроресурсного потенціалу Волинської області : монографія / Я. О., Мольчак, А. Г. Потапова. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2010. – 215 с.
5. Павловська Т. С. Структура земельних угідь в ландшафтно- екологічній організації території Волинської області / Т. С. Павловська // Геополитика и экогеодинамика регионов. – 2014. – № 2. – С. 697–704.
6. Полянський С. В. Оцінка ефективності використання і збереження земельних ресурсів Волинської області / С. В. Полянський., Т. О. Князькова // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»: Збірник наукових праць ЛНТУ. – Луцьк, 2011. – Вип. 8 (32). – С. 292–300.
7. Стрішенець О. Засади ефективного землекористування Волинської та Рівненської областей: регіональний аспект / О. Стрішенець, Л. Ільїн, К. Павлов // Регіональна економіка та економіка природокористування. – №3. –2016. – С. 53–63.

ART

УДК 791.633-051(569.1):791.299.2
 Orcid 0000-0002-6157-2630

Туркаві Муххамад

Режисер монтажу телеканалу «Дом».
 м. Київ, Україна

[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-895-14-16](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-895-14-16)

ОМАР АМИРАЛАЙ – ЛІДЕР СИРІЙСЬКОГО ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КІНЕМАТОГРАФУ

Туркави Муххамад

Режиссер монтажа телеканала «Дом».
 г. Киев, Украина

ОМАР АМИРАЛАЙ - ЛИДЕР СИРИЙСКОЙ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КИНЕМАТОГРАФА

Turkavi Muhamad

Editing director for Dom TV channel.
 Kiyiv, Ukraine

OMAR AMARALAY - LEADER OF SYRIAN DOCUMENTARY CINEMATOGRAPHY

Анотація.

Розглянуто творчий доробок відомого сирійського кінодокументаліста Омара Аміралайя. На основі аналізу його фільмографії охарактеризовані риси його творчого доробку та етапи творчої діяльності, які склали основу світобуття кінорежисера. Охарактеризовані основні фільми Аміралайя., які значно вплинули на становлення іншої, аніж радянська, традиції національного кінодокументалізму Сирії. Виявлені фактори, які сприяли становленню громадянської позиції Омара Аміралайя як лідера сирійського документального кінематографу.

Аннотация. Рассмотрено творчество известного сирийского кинодокументалиста Омара Амира-лайя. На основе анализа его фильмографии охарактеризованы черты его творчества и этапы творческой деятельности, которые составили основу мироощущения кинорежиссера. Охарактеризованы основные фильмы Амира-лайя, которые значительно повлияли на становление другой, чем советская, традиции национального кинодокументализма Сирии. Выявлены факторы, которые способствовали становлению гражданской позиции Омара Амира-лайя как лидера сирийского документального кинематографа.

Abstract.

The work of the famous Syrian documentary filmmaker Omar Amiralaya is considered. Based on the analysis of his filmography, the features of his work and the stages of creative activity, which formed the basis of the film director's attitude, are characterized. The main films of Amiralaya are characterized, which significantly influenced the formation of a tradition of national documentary filmmaking in Syria, other than the Soviet one. The factors that contributed to the formation of the civil position of Omar Amiralaya as the leader of the Syrian documentary cinema are revealed.

Ключові слова: Омар Аміралай, документальний кінематограф, національна традиція, Сирія.

Ключевые слова: Омар Амира-лайя, документальный кинематограф, национальная традиция, Сирия.

Keywords: Omar Amiralaya, documentary cinematography, national tradition, Syria.

Постановка проблеми. Проблеми розвитку арабського кінематографу тільки-но розпочали розглядатись у світовому науковому дискурсі. Частково це пов'язано із загостренням воєнного конфлікту в Сирії та напруженням в Близькосхідному регіоні взагалі, з іншого боку, – зі власне історією арабського кіно як історією «молодою» за віком та станом розвитку. В контексті сказаного, можна також зазначити, що, на жаль, документальний кінематограф Сирії є фактично не дослідженим, особливо в українському мистецтвознавчому дискурсі. Тож з визначених причин, звернення до ключових фігур, які зробили значний внесок у розвиток сирійського документального кінематографу, а саме до

фігури його лідера – Омара Аміралайя, є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В наукових публікаціях зарубіжних [1;2] та арабських дослідників та інших [3; 4; 5] свідчить про те, що основний масив досліджень на сьогодні пов'язаний не з кінематографом Сирії, а зі ЗМІ арабських країн, адже саме вплив ЗМІ визначає ті, чи інші суспільні впливи в цьому регіоні. Окремо треба відзначити дисертаційне дослідження, захищене в Україні [6] В дисертації цього дослідника, який проживає у Франції, уведений в науковий обіг новий концепт «екстремальний документальний фільм», який певним чином, віддзеркалює ту специфіку, яку має сучасний арабський документальний кінематограф.

Методологія дослідження базується на мистецтвознавчому підході до процесів в художній культурі та мистецтві, зокрема в мистецтві кіно [7]. Ми активно також спираємось на біографічний метод дослідження, адже біографія митця є, як правило, важливим фактором впливу на його творчість. В останньому дослідженні Г.П. Погребняк [8; 9] звертається увага на те, що в ігровому кінематографі найсильніше проявляється певна модель світобуття кінорежисера-автора. Втім, творчий шлях Омара Аміралайя доводить, що в документальному кінематографі творчі витоки та громадянська позиція є не менше важливою, аніж в ігровому.

Викладення основного матеріалу. Як відомо, документальний кінематограф найближче з інших видів кіномистецтва, «співпрацює» із дійсністю, віддзеркалюючи її певними кінематографічними художніми засобами виразності. Від погляду на дійсність кінорежисера-автора залежить «кут зору», під яким розглядаються події. Завжди ця постаць об'єднує дві складові: контекст, в якому існує автор кінематографічного твору та власний внутрішній світ, який існує в уяві та душі цього автора.

Соціокультурним та політичним контекстом, в якому сформувалась творча особистість Омара Аміралайя стало поєднання східної та західної культурних традицій, в яких він зростав та формувався як митець та особистість та ті події, свідком яких він став. Майбутній кінорежисер народився під час Другої світової війни в 1944 р. Навчався в 1960-х рр. в Парижі в Театрі де ля Віль, і саме в Парижі став свідком відомої «молодіжної революції» 1968 р., коли демократичний рух на чолі з інтелектуальною елітою Сорбони, повстав проти буржуазних забобонів. В 1970 р. Аміралайя повернувся до Сирії для того, щоб продовжити творчу діяльність. Таким чином, його освіта, погляд на життя, власні цінності кардинально відрізнялись від тих, які мали його колеги- сирійські кінематографісти, більшість з яких отримали кінематографічну освіту в СРСР або в країнах Східної Європи.

Приїзду Амралайя на батьківщину передували буремні події «перевороту 1963 року», коли Сирія опинилась під владою партії БААС (Партії Арабського Соціалістичного Відродження), чия національно-орієнтовна частина активно розпочала розбудовувати в країні соціалізм за радянською моделлю. Після чергового перевороту 1966 р. був продовжений курс на укріплення позицій державного сектору в економіці. Ця ж політика торкнулась і кіно. Державний сирійський кінематограф розпочав своє індустріальне формування за радянською моделлю. У 1976—1982 рр. в країні відбувались організовані ісламістами виступи проти БААС та її політики (так зване «ісламістське повстання»); поступово формувалась національна інтелегенція, яка боролась за послаблення диктату держави в художній сфері та переходу кіноіндустрії на ринкові «рейки». Саме у цей період Аміралайя активно розпочинає працювати в документальному кінематографі.

З'являється його відома документальна трилогія про греблю Табка на р. Єфрат. Перша картина, «Кінематографічний нарис про греблю Фурат на Єфраті» (1970) відрізнялась певним переможним пафосом, який шанобливо підносила цей такий важливий для країни будівничий проєкт. Але дві наступні частини, вже мали більш критичний погляд на те, що відбувалось з цим проєктом в Сирії. Фільм «Повсякденне життя в сирійському селі» (1974) показував і негативний вплив греблі, що будувалась, на життя селян. Картина насичена інтерв'ю з різними людьми: ми бачимо та чуємо розповідь сільського вчителя, який розповідає про дітей, про те. Як він їх вчить арабській мові і нічого не може змінити у житті цих дітей, які вимушені навчатись у напівзруйнованій будівлі; пронизливим є і розповідь голови сели Джасема, який і мікрофон бачить уперше у житті та нічого не знає про події у містах Сирії, адже у селищі відсутні будь-які засоби комунікації. Цікава монтажна робота Кейса Забеді, який робить заплановані «догі плани» та паузи для того, щоб у глядача була можливість розгледіти все у кадрі. Монтаж робить фільм більш насиченим та яскравим. Село, яке глядачеві показує кінорежисер, виглядає забутим островом у бурхливому океані цивілізації, але реальні герої фільму сповненні життя та надії на краще. У фільмі без прикрас показувались і відносини простих людей зі владою, яка демонструвала свою відокремленість від бажань та турбот народу. Фільм документально засвідчив розходження національної програми, яка возвеличувала велику трансформацію країни та соціальну компенсацію її народів, та реконструкцію патріархальної політики БААС по відношенню до народу, яка насправді відбувалась. Фільм демонстрував і те, що влада більше інвестує у військову сферу та правоохоронні структури, аніж у медицину та освіту, нові робочі місця та добробут людей. Фільм Амралайя не був допущений до прокату, але був показаний на міжнародних кінофестивалях. Віх і досі є забороненим на батьківщині вже померлого кінорежисера.

Наступні документальні стрічки кінорежисера: «Курчата» (1977), «На революції» (1978), «Нещастя деяких ...» (1981), «Аромат раю» (1982), «Першвана любов» (1983), «Відео на піску» (1984), «Інтерв'ю ворог» (1986), «Леді Шибам» (1988), «На схід від Едему» (1988), «До уваги мадам прем'єр-міністра Беназір Бхутто» (1990), «Світло і тіні» (1994), «Майстер» (1995) були кроками зростання професійної майстерності, гартування громадянської позиції.

Пронизлива та дуже особиста кінокартина про одного з французьких академіків, знавців Близько-східного регіону Мішеля Сьора, який загинув під час громадянської війни у Бейруті «На дні звичайного насилля, мій друг Мішель Сьора» (1996) став з фільмів-маніфестів, де особисте тісно булоо переплетено з суспільно-політичним.

Ще одна документальна картина, яка увійшла у «золотий фонд» сирійського документалізму – «Ще так багато чого сказати» (1997), основою якого стало велике інтерв'ю з відомим сирійським драма-

тургом Саадаллахом Ваннусом, який тоді вже помирав від раку. У фільмі Ваннус розповідає про втрачені можливості цілого покоління вирішити «палестинську проблему», про надії національної інтелектуальної еліти на формування громадянського суспільства. Наступною була реалістична документальна стрічка «Тарілка сардин» (1997). Серед інших його фільмів цікавим є фільм-портрет Рафіка аль-Харірі «Людина з золотими підощвами», знятий спільно з Халой аль Абдаллахом Якубом та Халой аль-Абдаллахом Якубом (1999).

На початку XXI ст. в країні посилюються протести проти політики влади з боку національної еліти. У 2000 р. на світ з'явилась відома «Декларация 99», маніфест, який підписали 99 сирійських інтелектуалів, і яка закликала до припинення надзвичайного стану, уведення БААС, звільнення політ'язнів, дозволу діяльності громадських та політичних організацій різного напрямку.

Боротьба за свободу слова та совісті, демократичні цінності, громадянське суспільство набиравла обертів. Ці події, відомі в історії як Дамаська весна, активізували і сирійських кінодокументалістів. В цей період (з 2000 -го р. по 2005 р. (рік убивства екс-прем'єр міністра Лівану Рафіка аль-Харірі), у період окупації Лівану сирійськими військами, в країні поступово формуються зародки громадянського суспільства. Аміралай продовжує активно працювати в кіно.

В За два роки перед смертю, у 2003 р. Аміралай знову повертається до регіону, в якому він знімав «Повсякденне життя в сирійському селі». Він готує картину під робочою назвою «15 причин, чому я ненавиджу БААС» (фільм був названий «Потом в країні БААС») (2003), в якій різко критикує правлячий режим. Така різка критика стала причиною зняття фільму (за вимогою сирійської влади) з програми міжнародного кінофестивалю у Карфагені. На знак солідарності з сирійським кінорежисером, інші арабські кінорежисери Юсрі Насралла, Аннемарі Джакір, Нізар Хасан, Джоана та Халіл Джоріджі та Даниель Арбід теж зняли свої картини з конкурсу. Але у підсумку фільм «Потоп у країні БААС» вже ж таки був показаний глядачам. Він став останнім у фільмографії відомого кінодокументаліста.

Події з 2005- по 2011 рр. які характеризуються початком відкритого воєнного конфлікту між владними військами Башара Асада та повстанцями, які протестували проти його режиму, призвели до еміграції певної частини національної інтелектуальної еліти. 2011 р. стає останнім у житті лідера сирійського документального кінематографа Омара Аміралайя, який помирає 5 лютого.

Внесок Омара Аміралайя у розвиток національного документального кінематографа можна охарактеризувати як внесок кінематографіста-новатора, який збагатив національну документальну традицію прийомами та світобаченням, близьким до західного документалізму. Окрім того, Омар Аміралай продемонстрував, що автор-кінодокументаліст має мати власну громадянську позицію, бо його погляд на світ є активним, тим, що цей світ

прагне змінити на краще. На відміну від когорти документалістів, які активно пропагували політику правлячої партії, роблячи фактично пропагандистські стрічки, Аміралай втілював в професійному та особистому житті правило показувати «правду життя», в якій голос людей та їхнє життя повинно було бути почуте і показане відповідно до кращих традицій світового документалізму.

Тож **підсумовуючи**, можна констатувати, що:

- З другої половини XX ст. в національному документальному кінематографі Сирії відбулось формування прозахідної мистецької традиції, лідером якої став документаліст Омар Аміралай;

- Мистецький доробок Омара Аміралайя; свідчить про те, що йому вдалося побудувати авторську світо модель національного документалізму, в якій особистий життєвий та мистецький досвід був поєднаний з чіткою громадянською демократичною позицією;

- Формування Омара Аміралайя як кінодокументаліста відбувалось в крос-культурному середовищі, яке дозволило майстру проаналізувати контексті соціально-політичні події як чинник формування творчої активності особистості.

Перспективними моментами дослідження особистості кіномайстра можна вважати ті впливи, які відбулись у «парижський період» становлення його творчої особистості.

Список літератури:

1. Рудковская О.М. (2005) Формирование национальной интеллигенции Сирии во второй половине XX века. Автореф. дис... канд. истор. наук.07.00.03. К., 2005, 17 с.

2. Khatib, Lina (2006). Filming the Modern Middle East: Politics in the Cinemas of Hollywood and the Arab world. London: Tauris, 242 p.

3. Муаммар Каддафи Аль-Фар (2000). Средства массовой коммуникации как фактор развития национальной культуры Сирии на современном этапе. Автореф. дис... канд. культурологии. 24.00.01. М., 2000, 17 с.

4. Сулейман Ахмед Абид Ахмед (2003). Человек в арабской культурной традиции и киноискусстве. Автореф. дис... канд. культурологии. 24.00.01. М., 2003, 17 с.

5. Хамада Айман (2014). Специфика сюжета в сирийском кино // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. Вып. № 172, с.17-24.

6. Кадум Леон Лейт (Лейт Абдули Амир). Особенности режиссуры экстремального документального фильма. Дисерт. канд.мистцтв. 17.00.04. К., ІМФЕ, 2016, 207 с.

7. Алфьорова З. І. Межі видимого. Становлення візуального мистецтва : монографія. Х. : ХДАК, 2008. 267 с. Бібліогр.: с. 247-267.

8. . Погребняк Г. П. Авторський кінематограф крізь призму мистецької особистості: монографія. Київ: НАКККіМ, 2012. 128 с.

9. Погребняк Г. П. Авторський кінематограф у культурному просторі другої половини XX – початку XXI століття: монографія. Київ: НАКККіМ, 2020. 448 с.

EARTH SCIENCES

Хасановна Аушева Айна

студент, Ингушский государственный университет

Научный руководитель:

Китиева Малика Ибрагимовна

к.э.н., доцент каф. экономики, Ингушский государственный университет

ПРОБЛЕМА ПЛАСТИКОВОГО ЗАГРЯЗНЕНИЯ В РЕГИОНАЛЬНОМ МАСШТАБЕ

Khasanovna Ausheva Aina

student, Ingush State University

scientific adviser:

Kitieva Malika Ibragimovna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department. Economics,

Ingush State University

THE PROBLEM OF PLASTIC POLLUTION ON A REGIONAL SCALE

Аннотация. В настоящее время пластиковое загрязнение приняло огромные масштабы. Это привело к серьезным экологическим, экономическим и социальным последствиям для общества, которые выражаются в ухудшении состояния природной среды, необходимости значительных финансовых вложений в восстановление природы и резком снижении продолжительности жизни людей по сравнению с развитыми странами. В статье рассмотрена проблема загрязнения пластиком окружающей среды в регионе

Abstract.

Currently, plastic pollution has taken on a huge scale. This has led to serious environmental, economic and social consequences for society, which are expressed in the deterioration of the natural environment, the need for significant financial investments in the restoration of nature and a sharp decrease in the life expectancy of people compared to developed countries. The article deals with the problem of plastic pollution of the environment in the region

Ключевые слова: загрязнение, пластик, окружающая среда, природа, восстановление

Keywords: pollution, plastic, environment, nature, restoration

В современном мире люди привыкли жить с комфортом. Психология потребления приводит к тому, что все блага цивилизации воспринимаются, как элементы, без которых нельзя обойтись. К примеру, мы совсем не думаем, сколько ущерба природе наносят отходы, связанные с жизнедеятельностью человека (мусор, вырубка зеленых насаждений, дым заводов, пластиковая тара). Можно решить, что нет никакой опасности от маленькой упаковки вкусного йогурта, но в масштабах населения разных стран мира она имеет огромное значение.

На сегодняшний день отмечается увеличение производства пластиковой продукции, которая будет разлагаться в природе на протяжении многих десятилетий, приводя к ухудшению состояния воды, почвы, флоры и фауны. Другой вопрос, что представители законодательной власти некоторых государств приняли законопроекты, в соответствии с которыми следует практиковать частичный отказ от изготовления изделий из пластика. Они ознакомились с подготовленными материалами ученых, которые давно предупреждают о необходимости перейти на альтернативный материал.

Пластик был синтезирован не из природного сырья, а из нефтепродуктов, вследствие чего его

производство сопряжено с минимальными затратами. Он не разлагается естественным путем, но достаточно быстро распространился по всему миру, представая перед потребителями в виде разных предметов быта, изделий, предназначенных для хранения пищевой продукции и других нужд. Пластик достаточно универсален, отличается долговечностью, не подвержен коррозии.

Опытный мастер может сделать из данного материала тонкие нити и пленки, а также изделия любых формы и размера, что не могло не привести к увеличению спроса на пластик, который можно отыскать в любом доме, офисе, мегаполисе и сельской местности.

Люди выкидывают ненужный пластик, токсичные вещества из которого способствуют загрязнению воды, земли в масштабах не только одного государства, но и целого мира. Животные глотают мусор с пищей, что приводит к медленной и мучительной смерти из-за сбоя в работе внутренних органов или удушья. Их пищеварительная система не может переработать материал искусственного происхождения.

Человек также не застрахован от получения вреда от пластиковых изделий. Можно съесть микроскопические частицы этого материала, когда

происходит употребление рыбы, мяса птиц, которые проглотили мусор. Если допустить накопление пластика в организме, можно столкнуться с онкологией, нарушениями в работе иммунной системы, развитием аллергических реакций, пагубным влиянием на функции щитовидной железы, которая сопряжена с возможностью зачать и выносить здоровое потомство. Специалисты еще проводят исследования относительно вредного воздействия пластика на организм человека, но его наличие сложно отрицать.

Данные статистики о росте числа разных заболеваний говорят сами за себя. Люди словно забывают о необходимости беречь природу, потребляя ее ресурсы, не задумываясь о последствиях подобных действий, в частности, выбрасывая материалы искусственного происхождения.

Лидирующие позиции по количеству мусора из пластика, который не перерабатывается, занимают государства именно Юго-Восточной Азии:

1. Китай – с его объемом в 8,82 миллионов тонн
2. Индонезия - 3,22 млн. тонн
3. Филиппины - 1,88 млн. тонн
4. Вьетнам - 1,83 млн. тонн
5. Шри-Ланка - 1,59 млн. тонн
6. Таиланд - 1,03 млн. тонн
7. Египет - 0,97 млн. тонн
8. Малайзия - 0,94 млн. тонн
9. Нигерия - 0,85 млн. тонн
10. Бангладеш - 0,79 млн. тонн

В соответствии с разными оценками, свыше 8 миллионов тонн пластика ежегодно оказывается в водах Мирового океана, что позволяет сделать вывод о превышении мусора над численностью рыбы. Ученые давно предупреждают о наличии крупного пятна на поверхности воды, которое состоит на 95% из пластика с расположением непосредственно в северной части Тихого океана, с площадью в 16 миллионов квадратных километров, падая из 10 рек, находящихся в разных государствах мира.

Главным загрязнителем Мирового океана считается крупная река Евразии, водная артерия Китайской народной республики – Янцзы, в которую сбрасывается около 1, 5 миллиона тонн пластиковых изделий разного назначения, учитывая, что рядом с данной артерией проживает свыше 500 миллионов человек разного возраста, пола и социального статуса.

Проблема увеличения количества пластикового мусора и свалок бытовых отходов актуальна и для Республики Ингушетия. Регион столкнулся с аналогичными проблемами, когда выяснилось, что единственный мусорный полигон региона оказался переполнен из-за решения ликвидировать две из четырех наиболее крупных свалок. Как гласит информация из статистики, именно отходы пластика составляют свыше 60% всего мусора, который сложно переработать.

Руководствуясь благими намерениями, власти решили ликвидировать свалки, чтобы существенно

улучшить условия проживания местного населения, обеспечить более чистый воздух, чего нельзя достичь в силу постоянных возгораний мусора, неприятного проживания в паре километров от данных мест. Как было озвучено в средствах массовой информации, важно было открыть полигон, которого хватило бы в общей сложности на 10 лет. Тогда мало кто понимал, что он может быть переполнен уже через короткое время, учитывая необходимость перевезти оставшийся с крупных свалок мусор.

Как считают представители общественных организаций региона, нужно не только открывать новые полигоны в специально отведенных от жилья людей местах, но и строить мусороперерабатывающие и сортировочные комплексы, способные справиться с поступающими отходами.

Грамотное решение проблемы, сопряженной с утилизацией мусорных возвышений в республике, предполагает строительство второго крупного полигона, создание объектов по переработке отходов, вследствие чего нужно разработать проектно-сметные документы, привлечь надежных инвесторов, готовых вложить средства в объект, который можно назвать социально значимым. Важно обеспечить возведение нового полигона до того, как будет заполнен первый, чтобы не случилось экологической катастрофы, которая начнется с отсутствия вывоза отходов из контейнеров, расположенных у жилых домов.

В целях улучшения экологической обстановки в республике планируется начать качественную переработку всех отходов, которые попали под запрет о захоронении (ртутные лампы, металл, дерево, резина, полиэтилен, пластик).

Забота о природе является важной задачей, которую следует решать на государственном уровне. Именно по этой причине был разработан национальный проект «Экология», направленный на достижение ряда целей (обеспечение чистой воды, воздуха, сохранение водных объектов, зеленых насаждений), вследствие чего нужно выделить средств, как из федерального бюджета, так и региональных. [2]

Огромное значение при решении поставленных задач имеет деятельность волонтеров, которые объединяются в специальные сообщества, чтобы проводить разные экологические акции, привлекая внимание общества к тем или иным проблемам. К примеру, можно отметить сбор пластиковых крышек, чтобы не допустить загрязнения природы. В 2020 году в Ингушетии прошла экологическая акция «Собирай крышки — спасай жизни» в рамках экологического проекта «Школа ресайклинга». В ходе акции участники собрали почти 11 тыс. пластиковых крышек. Главной целью данного проекта и акции является решение экологической проблемы загрязнения окружающей среды пластиковыми отходами.

Всего один небольшой кусок изделия из материала искусственного происхождения может привести к большим проблемам, в частности, дефициту запасов чистой пресной воды, гибели животных и

птиц. Многие жители республики не осведомлены обо всех опасностях пластика, вследствие чего проводимые мероприятия носят просветительский характер, формируют ответственное отношение к окружающей среде.[1]

Нельзя не отметить действительно полезный опыт других стран, в которых вводится запрет на использование ватных палочек и пластиковой посуды, в то время, как Великобритании отказывают от соломинок для коктейлей. Вроде небольшой элемент, а сколько вреда для живой природы, если говорить в масштабах всего мира. Организаторы многих вечеринок поддержали данный запрет, полагая, что всегда можно обойтись без изделий.

С 2017 года представители законодательной власти Дели ввели запрет на использование одноразовой пластиковой посуды. Этот вопрос считается действительно актуальным, учитывая, что население Индии не практикует бережного отношения к природе, выбрасывая мусор на улице, территории пляжей, возле зеленых насаждений. Утвержденный закон должен привести к изменению ситуации. [3]

В Российской Федерации только недавно начали задумываться об ответственном отношении к окружающей среде. Представители Гринпис рекомендовали крупным сетевым магазинам не предлагать полиэтиленовые пакеты. Покупатели могут использовать бумажные аналоги или холщовые сумки, которые отличаются большей прочностью, долговечностью. Это позволит не только сберечь природу, но и сэкономить средства.

Объединение усилий мировых лидеров в отношении запрета на пластик станет решающим ша-

гом. Пришла пора подумать об альтернативных материалах, которые удастся использовать человеку, как в повседневной жизни, а так и в любой другой деятельности. Прошло достаточно времени, чтобы осознать весь ущерб, причиняемый пластиком, который не перерабатывается. Нельзя постоянно только использовать природные ресурсы, надеясь на их пополнение, без участия людей. Начать можно с малого – не брать полиэтиленовые пакеты в магазине, приучая детей к ответственному отношению к воде, почве, представителям флоры и фауны.

В связи с вышесказанным можно сформулировать рекомендации по решению проблемы загрязнения пластиковых отходов, которые представляют собой идею отказа от потребления не подлежащего переработке пластика и поиска альтернативы, минимизацию объемов отходов при производстве, разработку возможностей технологий переработки.

Литература

1.Кодзоева З.У., Китиева М.И. Экологическая ситуация в Республике Ингушетия. В сборнике: Вузское образование и наука. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. 2015. С. 81-85.

2.Полонкочева Ф.Я., Китиева М.И., Орцханова М.А. Экологические аспекты аграрного землепользования в регионе (на примере Республики Ингушетия). Евразийский юридический журнал. 2019. № 11 (138). С. 415-417.

3. Электронный ресурс: Загрязнение океана пластиком [<https://musorish.ru/zagryaznenie-okeana-plastikom/>].

PEDAGOGICAL SCIENCES

*Антонів А.А.,
Махрова Є.Г.,
Мандрик О.Є.,
Вечеркович І.В.*

ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»

РОЛЬ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ 5 ТА 6 КУРСУ МЕДИЧНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

*Antoniv A.A.,
Makhrova E.G.,
Mandryk O.Ye.,
Vecherkovych I.V.*

Bukovynian State Medical University

THE ROLE OF MODERN TECHNOLOGIES IN THE QUALITY OF PROFESSIONAL TRAINING OF 5 AND 6TH YEAR STUDENTS MEDICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Анотація.

В сучасності педагогічні технології обумовлені продуманою в усіх деталях моделю спільної педагогічної діяльності з організації та проведення навчального процесу з забезпеченням умов студентів і викладача. Застосування сучасних педагогічних технологій зумовлює процес, який є важливим соціальним інститутом, процесом, який безпосередньо формує засвоєння знань. Сучасні педагогічні технології вимагають нових освітніх методів, нових підходів, нову технологію процесу одержання знань.

Abstract.

Nowadays, pedagogical technologies are due to a well-thought-out in all details of the model of joint pedagogical activities for the organization and conduct of the educational process with the provision of conditions for students and teachers. The application of modern pedagogical technologies determines the process, which is an important social institution, a process that directly shapes the acquisition of knowledge. Modern pedagogical technologies require new educational methods, new approaches, new technology of the process of obtaining knowledge.

Ключові слова: *сучасні технології, професійна підготовка, внутрішня медицина, студенти*

Keywords: *modern technologies, professional training, internal medicine, students*

Introduction. The modern world requires a specialist in any field to be independent, responsible, active, have their own life position. Yes necessity becomes an urgent direction of higher school development. Independence and activity (ability to analyze information and navigate in its flow, draw conclusions and achieve the goal) can be manifested and developed only when the learning process becomes for the student by means of a joint task with the teacher: constantly work on yourself, develop your skills and don't stop there achieved. In this case, the teacher is not only a carrier of information, but also helps the student to be realized as a person. This approach will promote co-creation of the student and the teacher where activity of both will be based on interaction and dialogue, which will ensure receptivity and openness to influence each other. However, if such activity will be shown only by the teacher, and the student will only perceive ready information or practical skills without being able to work independently article or section of the textbook, it will never be able to become highly qualified specialist, hold leadership positions since psychologically he will be unprepared for it. [1-3]. And in that case, a graduate higher education institution will be indecisive and frivolous personality. In order to avoid such a threatening

situation, the teacher has to possess modern pedagogical technologies which are as much as possible will help the young person to be realized in the flow of information.

The main emphasis in modern education is on the transition from traditional model of higher medical education, which was dominated by information-accumulative principles to a personality-oriented model, from broadcast knowledge to the ability to use this knowledge [3,4]. At the Department of Internal Medicine and Clinical pharmacology and Occupational diseases in the preparation of students 5 and 6 courses to solve this problem have been implemented methods of problem-based learning. Its characteristic features are the organization of learning by self-acquisition of knowledge in the decision-making process educational problems, development of creative thinking and cognitive activity of students. The proposed technology of problem-based learning is not particularly variable, as the inclusion of students in the active cognitive activity is based on a number of stages, which should be implemented gradually and comprehensively. An important component of problem-based learning is to create a problem situation. Her clear understanding completes

the first stage. In the second stage of solving the problem ("closed") the student analyzes the knowledge which he has, realizes that they are not enough to get an answer, and actively participates in the process their search. The third stage ("open") is directed to acquire in various ways the knowledge needed to solve the problem. It ends with the thought ("I know how to do it!"). Application in the process of learning the above consistent stages of obtaining theoretical knowledge and consolidation practical skills form professional and general cultural competencies of a medical specialist, allows to determine the priority of an individual approach in the training of a clinician. That is why at the Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases, by decision profile therapeutic methodical commission, practical classes in internal medicine are gradually acquiring new forms. At the department in the preparation of 5th and 6th year students widely introduced method of "business game" - imitation of professional activity in the conditions as close as possible to real [6]. The purpose of the cognitive game is to assess the complexity knowledge of students, imitation of professional activity of the doctor-therapist, stimulation of mental activity of students. The essence of the game is to establish the correct diagnosis on the basis of complaints, medical history, wording preliminary diagnosis, analysis of the results of additional examinations, as well as the choice of treatment tactics and means of preventing the development of a pathological condition.

The duration of the game for one group is 20 minutes, for the academic group - 1 hour. 5 students take part in the game, one of them assumes the role of patient, and the last four constitute a medical council to establish final diagnosis. Before the game the teacher shows the "patient" a card with a diagnosis that it will mimic (the nosological unit should correspond to previously studied topics). For other participants in the game, it remains unknown. The "patient" has 5 minutes to reflect on possible complaints, the history of the development of "his illness", to prepare for clarifying issues of the council. Dialog the game begins with the "patient" presenting his complaints to the medical council without detailing. For the correct definition of "doctors" of the previous diagnosis details of complaints, anamnesis diseases that are possible only in the presence of a certain level of knowledge. The teacher performs controlling, directing, evaluating functions. After the first stage of the business game, each member of the council has an independent decide on a preliminary diagnosis, with the necessary additional methods of examination, records it on a sheet of paper.

In the second stage of the game, the teacher demonstrates to the council the results of additional survey methods "Patient", offers to determine the final diagnosis collegially through discussion. The result of a business game is not just a definition correct diagnosis, but also a detailed analysis of erroneous results. This allows not only to assess the completeness of the acquired knowledge, but also to determine the most vulnerable points that need to be emphasized attention. In the course of a business game, students appear motive for active search of diagnostic information according to the role performed by it, the skill of work with the received information is developed.

Conclusions. The use of modern pedagogical technologies is multifaceted a process that is an important social institution, a process that directly forms the acquisition of knowledge. Modern pedagogical technologies require new educational methods, new approaches, new technology the process of obtaining knowledge. This is due to the fact that pedagogical processes acquire an informative character and there is a shift of emphasis in learning from the process of accumulation of subject knowledge to develop skills apply them autonomously in a multitasking situation. Modern pedagogical technologies require a well-founded target, content, educational, intellectual component and appropriate learning environment.

References

1. Мілерян В.С. Методичні основи підготовки та проведення навчальних занять в медичних вузах (метод. посібник) / В.С. Мілерян - Київ, 2006. – 84с.
2. Abstracts of Conference of Association for Medical Education in Europe. – Prague, 2008. – 330 p.
3. Hogerzell H.V. Promoting rational prescribing – an international perspective / H.V. Hogerzell // Br. J. Clin. Pharmacol. – 2005. – Vol.59. – P.43-51.
4. Tootell K. An investigation of the use of problem based learning in Professional Degrees / K. Tootell, D. McGeorge // Medical Teacher. – 2004. – Vol.3, №2. – P.37-51
5. Ковальчук Л.Я. Новітні шляхи вдосконалення підготовки фахівців у Тернопільському державному медичному університеті імені І.Я. Горбачевського / Л.Я. Ковальчук // Мед. освіта. – 2010. – № 2. – С. 27-30.
6. Сухарніков М.Ю. Концептуальні підстави розробки і впровадження національної рамки (академічних) кваліфікацій України / М.Ю. Сухарніков // Вища школа. – 2012. – № 3. – С. 16-38.
7. Crosier D. The Bologna Process: Its impact on higher education development in Europe and beyond / D. Crosier, T. Parveva // Fundamentals of Educational Planning: Paris: UNESCO, 2013. – 97 p.

Belkin Igor Vladimirovich

candidate of pedagogical sciences, doctor of philosophy, senior lecturer

Vinnitsia National Agrarian University

Vinnitsia, Ukraine

BUSINESS GAME AS ONE OF THE KEY METHODS OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN MODERN DEVELOPMENT CONDITIONS

Abstract.

The article outlines the role of innovative technologies in the educational space, considers the possibilities of use and the impact of business games on the creative activity of the future specialist.

Keywords: *business game, imitation, role play, "business theater", psychodrama, sociogram.*

Formulation of the problem. In the current conditions of Ukraine's development, when the economy develops on a market basis, a labor market appears, which requires qualitative changes in the conceptual basis of professional training of future specialists. Higher education in Ukraine, focusing on European standards requires innovative technologies and their implementation in the educational process.

The essence of the problem is to prepare students for active creative activity in the professional field. It is important that students develop the necessary professional and pedagogical knowledge, skills and abilities while studying in high school. Experience confirms that this problem can be solved, in fact, not by increasing classroom learning, but primarily by improving the organizational forms of educational work, use and improvement in the educational process of active teaching methods as the main component of innovative technologies [1, P. 11].

The most common in higher education are explanatory and informational teaching methods, which are to organize the assimilation of ready-made information by students through various means. The organization of these teaching methods is based on the principle of transfer of ready conclusions of science by the teacher. When using such methods, the possibility of students' search activity is not excluded, but the transfer of ready-made conclusions dominates. Students mostly memorize information, training only memory. But to learn does not mean to know. Skills cannot be acquired without active practical activity (consideration of specific situations, role and business games, etc.). The question arises how to adapt students to the peculiarities of the chosen profession as soon as possible, to identify those positive qualities that contribute to the formation of a professional creative personality. Activation of cognitive creative activity of students stimulates the use of business games in the educational process [2, P. 149].

The purpose of the article is to analyze innovative technologies in the educational space, business game as an innovative method of creative activity of the future specialist, consideration of such organization of the educational process in higher education, which offers the opportunity to ensure consistency, variability and individualization of the learning process.

Analysis of research and publications. The problem of application of innovative educational technologies is devoted to the research of V.P. Bepalka, I.V. Beha, I.Ya. Зязюна, О.Д. Padalki, O.K. Infantry, etc. The issue of development, implementation and use of business games in the training of specialists is revealed in the works of A.V. Verbytskoho, VR Kovalenko, II Носаченко, П.А. Oiler.

Presenting main material. If we talk about the formation of higher education is not just a qualified specialist, but a creative personality, it is necessary to give each student the opportunity for self-realization, self-development and self-education. Our students can get this opportunity if they use non-traditional teaching methods in the educational process, which are called active methods in educational circles.

Active learning forms in future professionals the ability to acquire knowledge independently, to form creative thinking, to reveal professional and cognitive needs and interests, to develop the ability to solve problems, to cultivate the ability to work in a team. It is to such active forms of learning and business game is [3, p. 9].

In higher educational institutions of Ukraine, business games have been given due attention since the mid-1960s. Today, the game as one of the oldest pedagogical tools is experiencing a period of development: it is successfully used in both school and university education. The growth of interest in the game is due, on the one hand, to the development of pedagogical practice, and on the other - to the social and economic problems of forming a comprehensively developed, active personality.

Business game is a modeling of real activity in a specially created problem situation. It is a means and method of preparation and adaptation to work and social contacts, which contributes to the achievement of specific tasks. Its constructive elements are the projection of reality, the conflict of the situation, the activity of the participants, the appropriate psychological climate, interpersonal and intergroup communication, solving the problems formulated at the beginning of the game [4, P. 142].

Business game is a complex, multifunctional action, which combines several interrelated activities: analysis and search for solutions, training, development, research, consulting, formation of collective activity.

Human play is a complex and multifaceted formation, which is of great importance for life and personal development. For a person, play is a natural form of activity that not only gives birth to the game, but is also able to consciously and freely make a choice between the game and other activities. It is in the game in an expanded form can be freely realized some psychological features of personality [1, P. 12].

In the educational process, the business game is used to consolidate the knowledge that the student acquires in the course of lectures and seminars, independent work.

The use of business games during training makes it possible to bring the educational process as close as possible to practical activities, to take into account the realities present, to make decisions in conflict situations, to defend their proposals, to develop in the participants of the game collectivism and a sense of team, to get results in a very limited time. In specially created conditions, the student "works" a variety of life situations that allow him to form a worldview, to defend their position [5, p. 21].

Business game today is an imitation of professional activity. Characteristic features of business games are the following:

- presence of a problem, purpose, tasks ;
- reducing the time scale;
- distribution and role-playing;
- the presence of situations that are solved sequentially, several situations, several stages of the game ;
- formation of independent decisions of students ;
- the presence of an incentive system ;
- taking into account possible obstacles ;
- objectivity of evaluation of game results ;
- summarizing .

All business games can be classified:

- 1) by time (games without time limits, with time limits, in real time);
- 2) according to the evaluation of activity (the game of each participant is evaluated or not);
- 3) according to the final result (games with strict rules and open games);
- 4) for the final purpose (educational, search, ascertaining);
- 5) according to the methodology of conducting (role, group, imitation, organizational and activity, innovative, ensemble);
- 6) by field of use (industrial, educational, qualification).

Business game, imitating a particular situation, allows you to solve specific problems and problems, to develop methods for solving problems. It has a rigid structure and rules, its main function is to develop skills and abilities to act in standard situations. Business game is used to learn new and consolidate old material, it allows students to understand and study educational material from different positions [6, P. 126-127].

Various modifications of business games are used in the higher educational institution:

1. Simulation games. The classes simulate the activities of a certain organization, enterprise,

educational institution, etc. Can simulate events, specific activities of people (business meeting, discussion of the plan) and conditions in which the event takes place (meeting room, office of the head). The scenario of the simulation game, in addition to the plot of events, contains a description of the structure and purpose of the processes and objects that mimic them.

2. Operating games. Help to work out the implementation of specific operations, such as methods of writing a work, the specifics of the calculation, and so on. Games of this kind are held in conditions that mimic reality.

3. Role games. They practice the tactics of behavior, actions, functions and responsibilities of a particular person. To conduct role-playing games, a model-play of the situation is developed, roles are distributed among the participants.

4. "Business Theater". Play a situation and human behavior in this situation. The student must mobilize all his experience, knowledge, skills, be able to get used to the image of a person, understand his actions, assess the situation and find the right course of action.

5. Psychodrama and sociodrama are very close to role-playing games and "business theater". It is also a theater, but already a socio-psychological one, in which the ability to feel the situation in the team, to assess and change the state of another person, the ability to get in touch with it are practiced. These types of games are most often used in the training of future teachers, social workers, practical psychologists [1, P. 13].

Game actions are determined by the target aspect of the game. They can be set in different ways: by the script, the host of the game, the regulations or formed by the players themselves in accordance with their own vision of the situation and the goals set before them.

In-game simulation is the creation of layouts that replace the objects of a real situation. The model of the game is realized, activated by its rules. The rules reflect the ratio of all components of the game. They can be transferred to the game from the social context in which the gameplay unfolds, taken from real life or invented. All these characteristics can also be applied to business games.

Organizing and conducting a business game is a very long and time consuming process. It consists in creating a game simulation model, determining the purpose, subject of the game and stages of its implementation, creating a scenario, a graphical model of interaction of participants, defining the rules of the game and the evaluation system of participants. The organizers of the game can spend a lot of time to implement it in the learning process, but should be indifferent to its main performers, do not take into account their individual characteristics, views on their future professional activities, student relationships in the group and the game ceases to be a game [3, P. 10].

As a rule, a business game consists of the following stages: acquaintance of game participants with the purpose, tasks and conditions of the game; instruction on the rules of the game; formation of working groups

by game participants; analysis, evaluation and conclusions of the game results.

At the first stage - preparatory - substantiate the choice of the game, determine the game goals and objectives, form a problem situation, develop a game scenario, prepare informational and methodological material.

In the second stage, the rules of the game and the functions of the players are considered.

The third stage depends on the content and form of a particular game and consists in discussing the problems posed by game participants, making generalized decisions, their analysis [5, p. 22].

Conclusions. Business game is a specially organized form of learning with the transformation of theoretical knowledge into activity. The game-simulated activity becomes like an inner core, around which knowledge is accumulated and consolidated, and the very logic of the activity causes the need for new knowledge.

Types of business games can be grouped as follows:

1. research business games - used in research, economics and production management as an effective method of experimentation;
2. attestation business games - used for attestation of personnel, to identify their competence;
3. educational and pedagogical games are group games, exercises on development of optimum decisions, use of educational methods and receptions in the conditions which are created by real circumstances at employment.

Business games in the conditions of fast growth of the volume of information, need of better processing and mastering are the most effective means of achievement of strong, deep knowledge, skills and abilities.

They not only equip students with the results of scientific knowledge, but also form independence, develop and improve creative abilities.

The development of students' cognitive abilities stimulates the creative processes of their activities, relieves fatigue, creates a favorable atmosphere of educational activities, increases interest in the learning process.

Thus, the business game provides active creative activity of the student, creates conditions for the increased motivation and emotionality and develops critical thinking.

References:

1. The voice of A.A. Business games - a method of studying difficult systems / Golos A.A., Sokolov V.B. // Higher education of Ukraine. - 2011. - №1. - P. 11-13.
2. Kolomiets V.S. Games in the structure of professional training: Coll. Science. works / Kolomiets V.S. // For ed. Kapskaya A.Y. - K., 2010. - 160 p.
3. Kramanenko V.I. Business games in management / Kramanenko V.I. // Origins of pedagogical skills. - 2011. - №3. - P. 9-10.
4. Nosachenko I.M. Differentiated approach to teaching students with the help of game methods: Scientific method. zb. / Nosachenko I.M. // Answer. ed. Nichkalo N.G. - Kyiv: Research Institute of Pedagogy, 2009. - 174 p.
5. Platov V.Ya. Business games - development, organization, conducting / Platov V.Ya. // Origins of pedagogical skills. - 2012. - №2. - P. 21-22.
6. Smolkin A.M. Methods of active learning / Smolkin A.M. // Theory and methods of education management. - 2012. - №5. - P. 126-127.

Koloskova Olena,*Doctor of Medical Sciences**Bukovinian State Medical University***Bilyk Galyna,***PhD, Bukovinian State Medical University***Bilous Tetiana***Bukovinian State Medical University*DOI: [10.24412/2520-6990-2021-895-25-27](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-895-25-27)**GENDER PECULIARITIES OF SELF-ASSESSMENT OF PROBLEM-BASED LEARNING IN PEDIATRICS BY MEDICAL STUDENTS****Abstract.**

The article assesses the gender characteristics of the sixth-year students' perception of problem-based learning method in pediatrics and shows the self-assessment of their motivation for self-education during undergraduate course at the higher medical educational establishment.

Keywords: *gender, students, problem-based learning, paediatrics, clinical cases.*

Introduction. Traditionally gender peculiarities are focused on by the scientists of different areas since in 1968 American psychologist Robert Stoller changed a modern understanding of the term “gender”. It means a complex of public standards of behavior associated with males and females differentiating social-cultural aspect from the biological one. Nowadays there is no a single definition of the term “gender”, though in the majority of cases it possesses a social concept [1].

Modern sociology gives the following definition of the term: “...a complex of social and cultural standards the society claims to be performed by individuals depending on their biological sex...”, and “it is not a biological sex but social-cultural standards determine ... psychological features, behavioral patterns, kinds of activity, occupation of women and men” [2].

Gender differences in the process of getting education, and in the process of getting a future profession by young learners in particular of no doubt become aggravated. Great learning load, detachment from a usual life style and frequently – from native home, the necessity to continuously communicate with a large amount of people, often problems in diet and taking meals etc. – this is not a complete list of factors which not only deteriorate the quality of life of higher educational establishment students but become rather stressful intensifying gender differences. Thus, the literary sources available [3] showed that surveys conducted among students are indicative of lower self-assessment of girls concerning their quality of life, somatic health condition, level of physical development and ability to work, worse markers of personality anxiety, optimism, resistance to nervous-psyche, material and physical load than among young men.

Such differences in response caused by gender factors formed a basis for the development of gender approach to education [4], which assumes such organization that gives learners possibilities for self-realization in the society with their peculiar features in mastering social experience.

Getting higher medical education puts forward more complicated requirements to the educational process due to a high responsibility to medical profession acquired by the students at higher medical educational

institutions. Traditionally the majority of students are known to be females though gender differences in occupational choice are rather certain. Thus, during a survey medical student from the Netherlands admitted [5,6] that males prefer surgical specialties, and females more often plan to become general practitioners. It might be explained not only by gender differences in response to stressful situations peculiar for medical profession, but different perception of the most valuable qualities of a doctor by men and women.

The work of British researchers [7] showed the results of the survey involving 371 graduates of higher medical educational institutions concerning their opinion on the most desired features of a doctor they have acquired during their education. The results of the survey obtained showed that 78% of the respondents considered they had received essential professional qualities to certain extent, and gender differences were found in nine out of sixteen parameters. Men felt better in possession of «leader's potential», «curiosity spirit», «tolerance to ambiguity and uncertainty». At the same time, women felt more confident in their own «ability to evoke trust», «ability to listen to», «be able to work in a team», «care and sympathy», «motivation» and «satisfaction in interpersonal relations in their professional life». The researchers did not find substantial gender differences concerning «ability to differentiate between one's own restrictions and strong traits of character», «ability to self-control», «worries concerning the subject of medicine», «impartiality» and «persistence». Though female representatives of felt more open in comparison with males concerning «impartiality».

Considering social, psychological, biological bases of gender features in learning, we find it interesting to investigate the first experience of the problem-based learning of medical students from the positions of gender peculiarities of their self-assessment. One distinguishing feature of the study was that respondents were sixth-year students who under conditions of the Grant Project ERASMUS + EACEA TAME (Training Against Medical Error) №561583-EPP-1-2015-1-KZ-EPPKA2-CBHE-JP (2015-2944/001-001) studied according to the problem-based learning method.

Objective: to study and assess gender peculiarities of the sixth-year students' perception of the problem-based learning method and self-assessment their motivation to self-education during undergraduate course at the higher medical educational establishment.

Materials and methods. Within the frame of the above Grant Project classes were held according to the problem-based learning method using cases containing certain medical errors. In order to create branching and linear clinical cases the unified software "Open Labyrinth" was applied. The process of developing clinical cases assumed a long (from 3 to 6 months) stage-by-stage work, internal and external reviewing and approbation followed by final correction and introducing cases into the educational process on continuing basis.

24 practical classes lasting for 3 hours were held according to the problem-based learning method in newly organized student groups including 68 sixth-year students, specialty "General Medicine".

An average age of the graduates was $22,43 \pm 0,12$ (66,17% of the respondents were 22 years old, 25% - 23 years, and for 2 students - 21, 24 and 27 years), including 72,06% of girls and 27,94% of boys respectively.

On completion of the educational course using virtual patients students were suggested to fill in anonymous questionnaires including 32 questions in the form of statements. Realizing insufficiency of information from "yes" or "no" answers, in order to determine a respondent's position definitely, certain statements were formulated from the first person instead of direct questions. The answers to these questions were suggested to be given in certain points from 1 («it is not mine completely...»), «I disagree...») to 7 («it's my choice...», «I absolutely agree...»). Thus, the questionnaire for the students contained 32 statements-questions, and answers to them were given by the respondents in points: from complete negation (1 point) to absolute approval (7 points). The maximum possible constellation of points of the questionnaire was 224 points.

Our study shows the analysis of the sixth-year students' answers considering their own understanding the method of the problem-based learning used in the educational process as well as self-assessment of their own motivation in the process of learning.

The results obtained were evaluated using the methods of variation statistics by means of the computer packages Statistica 6,0 StatSoftInc. and Excel XP for Windows.

Results and discussion. It should be noted that according to the problem-based learning method practical classes were held with the use of branching clinical cases involving 51,02% of girls and 63,16% of boys, and linear clinical cases used in the educational process for 48,98% of girls and 36,84% boys (in all the cases $P > 0,05$). To our minds, the lack of reliable differences by the specificity of classes promoted objectification of the information and conclusions obtained.

The analysis of gender peculiarities of students' self-assessment of the problem-based learning and their own motivation in the form of an average constellation of "answer" points to the questionnaire statements and

frequency distribution of different assessment in the cohort of girls and boys showed that the highest points were received by the statements-"questions" concerning the benefits, information value, importance of the material contained in cases, necessity to master new material in order to solve them, which was 83,34% out of maximum possible total sum.

According to the average point assessment practically all the answers of girls and boys were similar, though girls were reliably more confident in solution of a clinical situation ($6,27 \pm 0,12$ against $5,38 \pm 0,13$ points, $P = 0,05$), and boys saw the cause of failure in solution of tasks in their personal insufficient diligence ($5,27 \pm 0,12$ against $4,44 \pm 0,15$ points, $P < 0,05$). At the same time, assessment of the answers to the statements «it's my own fault if I have not mastered case material» was distributed in the following way: «1» point was given by 8,16% of girls and 0,1% boys ($P < 0,05$), «5» points - 18,37% and 42,11% ($P = 0,05$), the highest score - 18,37% and 26,32% ($P > 0,05$) of the respondents respectively.

The value of clinical material included in cases with the use of virtual patients was assessed with the lowest score («1» point) by 0,1% of girls and boys ($P > 0,05$), a high rating «6» was marked by 28,57% of girls and 42,11% of boys ($P > 0,05$), and the highest score of «7» points was given by 42,86% and 21,05% of the respondents respectively ($P = 0,05$).

A motivation constituent in self-assessment of the problem-based learning was assessed inconsiderably higher by girls. Recognition of cases as a starting point and stimulus for further learning was assessed by girls in $5,15 \pm 0,18$ points, and by boys - in $4,95 \pm 0,27$ points ($P > 0,05$), and the highest score of «7» points was given by girls in 16,32% of cases and boys - only in 0,1% of cases ($P < 0,01$), and the lowest score of «1» point was found in 0,1% and 5,26% respectively ($P > 0,05$).

Simulation scenarios in the form of clinical cases promoted a part of students to reproduction of similar situations in their imagination relying on the amount of knowledge and skills obtained. In spite of the fact that an average score of self-assessment of this statement was similar for girls ($5,33 \pm 0,21$ points) and boys ($5,74 \pm 0,26$ points, $P > 0,05$), the score of «1» point prevailed among girls (2,04% against 0,1% among boys, $P > 0,05$). The highest score of «7» points was given by every fifth respondent irrespective of gender belonging (22,45% of girls and 21,05% of boys, $P > 0,05$).

The answers of the students to the statement «I like when material of cases is not simple and promotes me to learn new material» appeared to be the following: 0,1% of respondents did not approve the statement completely irrespective of their gender belonging, the rating score of «6» points for this statement was given by 36,74% of girls and 42,11% of boys ($P > 0,05$) who approved it, and the highest score of «7» points was given by 44,9% and 36,84% of the respondents respectively ($P = 0,05$). Ability to be more diligent in the process of working with cases was assessed with the highest score by 34,69% of girls and every fifth boy (21,06%).

Maximum score of «7» points in assessment of self-confidence «...to solve the most complicated material contained in cases» was found to get reliable difference between females and males (20,41% against 5,26% respectively, $P < 0,05$). The tendency to better confidence in further successful solution of clinical cases according to the problem-based learning method was demonstrated by girls more frequently (26,53% against 15,78% respectively, $P > 0,05$).

At the same time, analysis of distribution of points in the «answers» to the statements of the questionnaire enabled to suggest that communication qualities of girls appeared to be worse than that of the boys. Thus, in solution of complicated tasks from cases the attempt to ask for a consulting help from group-mates was assessed in «1» point (the lowest score) by 12,24% girls and 0,1% boys ($P < 0,05$), though the necessity in a team work was admitted by every fifth respondent irrespective of gender belonging. Thus, this statement was assessed with «7» by 18,37% girls and 21,05% boys ($P > 0,05$).

Our analysis of self-assessment distribution of the respondents concerning their necessity to ask their tutor for a consulting help in solution of cases showed interesting results. According to the requirements of the problem-based learning method the tutor does not perform the functions as a «teacher», he/she holds mainly contemplative and managing position. An average score in the assessment of this statement did not differ, since girls assessed tutor's help as $5,31 \pm 0,18$ points, and boys – $5,53 \pm 0,32$ points ($P > 0,05$). At the same time, the statement got the highest score given by 31,58% of boys and 1,7 times less of girls ($P > 0,05$).

Therefore, in spite of lack of statistical differences in 93,75% of cases in average points of self-assessment by the sixth-year students of their attitude to the problem-based learning method and their personal motivation to further learning, we have determined certain peculiarities in the distribution of the assessment, which allows certain differential approach to be introduced in teaching medical students depending on their gender belonging.

Conclusions.

1. According to the data of the survey, the graduates of the medical faculty who studied according to the problem-based learning method with the use of virtual patients in the form of clinical cases have given it a high assessment which was 83,34% out of maximum possible total sum, and ability to imagine similar clinical situations on the basis of the knowledge and skills

obtained was admitted by every fifth respondent irrespective of their gender belonging.

2. Personal motivation to learning with the use of case-method male students assessed by reliably lower score, and insufficient diligence as a specific feature was admitted approximately by every fourth respondent (26,32%) among males; and personal ability to make more efforts and diligence in learning was admitted by every third (34,69%) female and only by every fifth (21,06%) male student.

3. Female representatives in 42,11% of cases give the highest assessment to the value and weight of the clinical material studied, and a share of this assessment among boys appeared to be twice as less (21,05%). Moreover, girls are 3,88 times more confident in the results of their own efforts.

4. Tutor's consulting help was assessed 1,7 times worse by girls than boys, and ability to communication with group-mates among girls is reliably worse, though every fifth respondent irrespective of gender belonging admitted the necessity of a team work with the highest score.

References.

1. Anna Lindqvist, Marie Gustafsson Sendén & Emma A. Renström (2020) What is gender, anyway: a review of the options for operationalising gender, *Psychology & Sexuality*, DOI: 10.1080/19419899.2020.1729844
2. Dictionary of Gender Terms / Ed. A.A. Denisov. - M.: Information - XXI century, 2002. 255 p.
3. Mukhina N.V. Gender characteristics of the formation of the quality of life of students in the dynamics of learning in a pedagogical university: abstract of the thesis. Candidate of Biological Sciences - M, 2008.
4. Teltevsckaya N.V. Gender approach to teaching schoolchildren. Saratov: Nauka, 2009. 120 p.
5. Maiorova T, Stevens F, Scherpbier A, Van der Velden L, Van der Zee J: Gender-related differences in general practice preferences: longitudinal evidence from the Netherlands 1982–2001. *Journal of Health Policy*. 2005, 72 (1): 74-79.
6. Heiligers, P.J. Gender differences in medical students' motives and career choice. *BMC Med Educ* 12, 82 (2012). <https://doi.org/10.1186/1472-6920-12-82>.
7. Clack G. B., Head J. O. Gender differences in medical graduates' assessment of their personal attributes // *Medical education*. – 1999. – T. 33. – №. 2. – С. 101-105.

*Drachuk Vira,
Zamorskii Igor,
Kopchuk Tamara,
Shchudrova Tetiana,
Goroshko Olexandra,
Dikal Mariana,
Tkachuk Olesya*

Bukovinian State Medical University

[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-895-28-30](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-895-28-30)

IMPROVEMENT OF SOCIAL SKILLS AS A KEY TO PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF A PHARMACEUTICAL WORKER

Abstract.

The article considers the relevance of the integration of basic professional competencies in the course of pharmacology for students of pharmaceutical specialties in order to form a set of social skills necessary for future professional activity, creating a competitive pharmaceutical specialist that will improve the quality of service and promote the development of the pharmaceutical industry in Ukraine.

Keywords: *pharmacist students, pharmacology, professional activity, professional competencies.*

The world experience of application of the newest information systems and technologies of training promotes formation of a complex of the social skills important for the future professional activity of any specialty, including medicine and pharmacy. The concept of "soft skills" has become quite popular and widely used in high school – social skills as an interdisciplinary socio-pedagogical phenomenon, which are based on the fundamental achievements of science in the modern educational and scientific space [1]. Information databases, navigation systems, Internet resources, software and other information and communication technologies that are widely used in higher education today, provide future professionals with such social skills as the ability to adapt and act in a new situation, show initiative and entrepreneurship; ability to use information and communication technologies, the results of analysis of independent search and synthesis of information from various sources to solve typical problems of professional activity; the ability of graduates to think abstractly, the ability to apply knowledge in practical situations, learn and be modernly trained. An important factor is that the social skills acquired during training allow graduates of higher education to be successful in professional activities, as well as in demand in the labor market, regardless of profession.

Domestic education in Ukraine, of course, needs to be reformed, the key idea of which is the formation of "stakeholders" – graduates of the new school, which are characterized by three main qualities: personality (holistic personality, fully developed, capable of critical thinking), patriot (patriot with active position, who acts in accordance with moral and ethical principles and is able to make appropriate decisions, respects dignity and human rights) and an innovator (specialist who is able to develop their field of activity, develop the economy on the principles of sustainable development, compete in the labor market and develop throughout life) [2].

The reform did not bypass the pharmaceutical education, and not in vain, as the medical industry and the

pharmaceutical industry in Ukraine are developing rapidly. The pharmaceutical business has gained significant momentum - the number of organizations involved in the distribution, storage and sale of medicines has significantly increased. Accordingly, it requires not only a high rate of increase in the number of skilled workers in the field of pharmacy, but also to improve the quality of their professional training [3]. It is no coincidence that today in Ukraine most medical universities have full-fledged pharmaceutical faculties, there are secondary pharmaceutical schools, which requires improving the material and technical base, expanding scientific and practical activities, improving the educational and methodological process.

Requirements for quality professional activity of a pharmaceutical worker are based on the standards of the EU Directive 2005/36, to which the Ukrainian legislation is gradually adapted, namely:

- ✓ manufacture of pharmaceutical forms of medicinal products;
- ✓ production and analysis of pharmaceutical products;
- ✓ analysis of drugs in the laboratory;
- ✓ storage, safety and distribution of drugs in the wholesale chain;
- ✓ manufacture, analysis, storage and distribution of medicines in pharmacies;
- ✓ providing information and advice on the correct use of medicines.

However, the reality is that most graduates of pharmaceutical specialties, the place of their employment in most cases, still find pharmacies, or as medical representatives of individual pharmaceutical companies, where knowledge of disciplines such as pharmacology, clinical pharmacology, pharmaceutical care becomes extremely important. organization of pharmacy economics, pharmaceutical management and marketing, etc.

The study of pharmacology is an extremely important stage of study for students of pharmaceutical specialties, because it is here that the foundations of un-

derstanding the principle of action of the drug, the impact of its pharmacokinetic and pharmacodynamic parameters on therapeutic efficacy, the likelihood of adverse reactions, etc. [4]. Pharmacology is an integrated science that is closely intertwined and combines knowledge of other subjects acquired by students in previous courses. In addition, understanding the therapeutic use of the main groups of drugs is the basic basis for further study of clinical pharmacology, pharmacotherapy or pharmaceutical care. Also, consideration of the main side effects specific to a particular group of drugs, allows you to expand your understanding of drugs, the main contraindications to use, and, of course, their safety in interaction with other drugs. This knowledge is extremely important for pharmacists who work "at the first table" of pharmacies, which conduct daily consultations, provide recommendations for the use of drugs, directly conducting pharmaceutical care [5].

Therefore, teachers of pharmaceutical schools are acutely faced with the development and proper formation of competencies of working curricula in disciplines, namely: integrated, general and professional, which, in fact, form the practical learning outcomes in the study of the discipline. The tendency to develop a competitive environment affects the quality of service for visitors to pharmacies, the pharmacist's professional duties. That is why the specialist must have formed all the relevant professional competencies that allow him to be confident in themselves, their strengths, knowledge, on which depends the competitiveness of the specialist and the pharmacy in which he works. Professional orientation arouses interest in future professional activity, the basis of which are: a set of competencies that involve the possession of knowledge, skills and abilities in a particular field of activity; ability to apply the acquired knowledge and skills to solve professional problems; readiness to analyze problem situations and find ways to solve them; ability to work independently and in a group, etc.

Returning to the topic of studying pharmacology, an important aspect is first of all awareness, first by the teacher, and then informing students of the professional competencies and actual learning outcomes that the student pharmacist needs in the study of pharmacology and which can be the basis of his professional activity. Thus, considering the general competencies in the study of pharmacology by a student pharmacist, we can distinguish the following: the ability to apply knowledge in practical situations, the ability to abstract thinking, analysis and synthesis, learn and be modern, the ability to understand the subject area and understanding of professional activities. use of information and communication technologies, the choice of communication strategy, the ability to work in a team, the ability to evaluate and ensure the quality of work performed. In fact, the work of a pharmacist in a pharmacy is impossible without these competencies and professional qualities - the ability to respond quickly to visitor requests, format knowledge into practical skills, professional communication, this is what can demonstrate professional ability, high quality work, which in turn

will increase credibility pharmacist and pharmacy in general.

Considering professional competencies, first of all, an important aspect in the work of a pharmacist is knowledge and understanding of the main regulations, legislation of Ukraine and recommendations of good pharmaceutical practices. Today, the priority is to train mobile and competent pharmaceutical professionals aimed at personal and professional self-development, able to provide appropriate pharmaceutical services to various categories of the population and improve the quality of health care, in particular, which is impossible without understanding the legislation. This is stated in the legal documents governing the educational process of medical and pharmaceutical institutions of higher education, namely: the laws of Ukraine "On Education", "On Higher Education", "Fundamentals of Ukrainian legislation on health care", as well as in Concepts of development of the pharmaceutical sector of the healthcare sector of Ukraine, in the Code of Ethics of pharmaceutical workers of Ukraine, in international standards, guidelines, pharmaceutical practices of the World Health Organization and the International Pharmaceutical Federation [6].

The next, no less important professional competence that a pharmaceutical worker must meet is the ability to organize the activities of the pharmacy to provide the population and health care facilities with medicines, parapharmaceuticals, medical devices in accordance with the requirements of the National Medical Policy, Good Pharmacy Practice (GPP). and other organizational and legal norms of pharmaceutical legislation. Particular attention should be paid to the formation of the specification of the range of pharmaceutical products in pharmacies located in treatment and prevention facilities, to maximize the needs of visitors. Extensive pharmacological awareness, in this case, will offer visitors possible generic substitutions for drugs, or minimize the development of side effects [7].

The ability to ensure the rational use of prescription and over-the-counter drugs in accordance with physicochemical, pharmacological characteristics, biochemical, pathophysiological features of a particular disease and pharmacotherapeutic regimens for its treatment, is perhaps the most important part of a pharmacist's professional activity. The wide range of pharmaceutical products is constantly growing, and the introduction of new, highly effective, safer drugs into medical practice is gradually displacing existing ones in the pharmaceutical market, which, of course, is due to today's demands due to high morbidity and mortality due to various pathologies. The continuous flow of synthesis of new drugs by the pharmaceutical industry giants allows to operate a huge arsenal of drugs in various fields of medicine and the main task is to choose the right optimal drug with maximum therapeutic efficacy and minimum number of side effects [8].

Ability to provide counseling and pharmaceutical care when selecting and dispensing over-the-counter drugs by assessing the risk / benefit ratio, compatibility, indications and contraindications based on the patient's health status, taking into account biopharmaceutical, pharmacokinetic, pharmacodynamic and physicochemical characteristics is included in the list of professional

competencies of graduates of pharmaceutical specialties. A large number of over-the-counter drugs and their analogues will allow transparent pharmacies to provide pharmaceutical care and advice within their competence. And this is possible only with a thorough study of pharmacology, development of the general nomenclature, classifications of the main classes of pharmacological groups of drugs, and hence therapeutic classes, which provides a basis for the clinical use of medicinal agents. In this case, the value of studying pharmacology is to provide students with a scientific basis for therapeutic decisions, as well as to establish a benefit-risk assessment based on an understanding of the complex effects of drugs on the body, including how drugs affect the living system and how in turn, the body affects the drug. This is important when choosing treatments for not only the underlying but also concomitant pathology, which is often found in practice, while avoiding the phenomenon of polypragmatism. In addition, pharmacological identification of how the active substances of drugs interact with specific targets in the body lays the foundation for understanding the mechanism of action, which is essential to understand [9].

The communication system of pharmaceutical workers is no less relevant. The cornerstone of the pharmacist's communication with the pharmacy visitor should be informing the patient, and in any case not advertising for profit, increase turnover, etc. After all, the main goal of a pharmacy worker - as well as a doctor - is not to harm the patient, but to help him! And the pharmacy business should be based primarily on humanistic principles, and adherence to the principles of ethics and deontology for a pharmaceutical worker is no less important than for a doctor. Today, the concept of "providing patients with drugs" is used too widely. However, it should be understood that the term "provision" refers to the wholesale supply of medicines to medical institutions. With regard to the pharmacy unit, it is more acceptable to define "drug service" - ie the issuance of drugs to patients either on prescription or without a prescription with appropriate information about the drug and its use. It is necessary unbiased information, but not advertising.

The key to the communicative competence of future pharmacists is the successful personal development of the individual, his developmental and conscious interpersonal experience, which is organically connected with the forms of interpersonal behavior and abilities of the specialist. Communicative activity of specialists in the pharmaceutical industry requires certain knowledge of psychology, the ability to apply this knowledge in practice.

The main task of vocational training is to train "qualified competitive personnel with a high level of professional knowledge, skills and mobility that meet the requirements of scientific and technological progress and market relations in the economy, education of socially active members of society, formation of scientific worldview, creative thinking, the best human qualities, national consciousness.

Thus, the formation of professional competence of the future pharmacist is carried out through the content of education, which covers not only the list of subjects, but also professional skills and abilities that are formed in the process of mastering subjects and during practice. The professional competence of the future specialist is formed on the basis of theoretical knowledge,

practical skills, significant personal qualities and life experience, which determines his readiness to perform professional duties and ensures a high level of self-organization.

It should be noted that professional competence is an integrated, complex phenomenon and combines knowledge, skills and abilities, personal abilities, indicators of general culture, the ability to perform professional duties. According to the World Health Organization, emphasis is placed on the need to significantly change the acquisition of deep professional knowledge of pharmacy to improve personal qualities, which, along with acquired professional skills and abilities, will enable the specialist to take his rightful place among health care workers.

References:

1. Schindler, L., Puls-Elvidge, S., Welzant, H., Crawford, L. Definitions of quality in higher education: A synthesis of the literature. Higher Learning Research Communications, Volume 5, Issue 3, 3-13. 2015. Електронний ресурс: <http://dx.doi.org/10.18870/hlrc.v5i3.244>
2. Піскурська Г. В. Стейкхолдерський підхід у забезпеченні якості вищої освіти. Вісті. № 1 (24). 2019. Електронний ресурс: <http://pedagogy.donntu.edu.ua/1-24-2019/piskurska-h-v-steykholderskyj-pidkhyd-u-zabezpechenni-iakosti-vyshchoi-osvity/>.
3. Волох Д. Фармацевтична освіта в Україні: традиції, сьогодення, майбутнє. Аптека online «Фармацевтика и фармация». № 26 (397) 7. 2003 р. Електронний ресурс: <https://www.apteka.ua/article/14237>.
4. Мерецький В.М., Мерецька І.В., Редько С. В. Раціональне застосування лікарських засобів: значення клінічної фармакології. Український журнал медицини, біології та спорту. 2020. Том 5, № 1 (23). С. 313-316.
5. Berhe DF, Taxis K, Haaijer-Ruskamp FM, Mol PGM. Healthcare professionals' level of medication knowledge in Africa: a systematic review. Br J Clin Pharmacol. 2018 Dec; 84(12): 2729-46. doi: 10.1111/bcp.13746
6. Процюк І. Є., Використання інноваційних технологій під час вивчення англійської мови в процесі підготовки майбутніх фармацевтів. Вісник Житомирського державного університету. 2017. Вип. 54. Педагогічні науки. 2017. С 108-111.
7. Котвіцька А.А., Кубарева І.В., Суріков О.О., та ін. Соціальна фармація як складова системи фармацевтичного забезпечення населення та міждисциплінарна наука. Соціальна фармація в Україні: стан, проблеми та перспективи: матер. всеукр наук.-практ. інтернет-конференції за участю міжнародних спеціалістів, 3 квітня 2013 р. / ред. кол.: А. А. Котвіцька та ін. – Х.: Вид-во НФаУ, 2013. – 350 с.
8. Вітюк А.В., Траченко К. Р. Суперечливі тенденції розвитку фармацевтичної промисловості України. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2018. № 6. С.35-43.
9. Ткаченко Н. О., Унгурян Л. М., Громовик Б. П. Теоретико-методологічні аспекти формування комунітарної соціальної відповідальності у фармації. Одеський медичний журнал. 2014. № 5. С. 34-37.

Хайдарова Шахло Нарзуллаевна
Навоийский государственный педагогический институт,
Узбекистан

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПОДГОТОВКЕ ВОСПИТАННИКОВ ДЕТСКОГО ДОМА К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ

Khaidarova Shahlo Narzullaevna
Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan

PEDAGOGICAL APPROACH TO PREPARATION OF CHILDREN IN AN ORPHANAGE FOR FAMILY LIFE

Аннотация.

В статье подчеркивается, что социальная адаптация детей-сирот и их подготовка к семейной жизни является одной из важнейших задач государства и общества.

Abstract.

The article emphasizes that the social adaptation of orphans and their preparation for family life is one of the most important tasks of the state and society.

Ключевые слова: *детские дома, бездомный ребенок, социальная защита, семейная жизнь, законный представитель, квалиметрический анализ.*

Keywords: *Orphanages, homeless baby, social protection, family life, legal representative, qualimetric analysis.*

Сегодня большое внимание уделяется самореализации подрастающего поколения, его гармоничному во всех отношениях развитию. Тот факт, что нация воспринимает себя в результате таких созданных условий, придает ей уверенности и дает основания смотреть в перспективное будущее.

Как известно, роль детских домов в развитии человека безгранична. Но никакой детский дом не заменит семью. Некоторые дети вынуждены расти в детских домах волей судьбы или из-за людей, недостойных имени некоторых родителей. Сиротство - это божественная судьба, которая предписана человеку. В самом деле от судьбы не убежишь и такая судьба приводит сироту в детский дом.

Впервые детские дома появились в 1918 году как сиротские дома. В связи с тем, что в этот период многие семьи были разрушены по разным причинам, были созданы детские дома для того, чтобы накормить сирот и безнадзорных детей и воспитать их как преданных обществу людей. В годы Второй мировой войны были открыты специальные детские дома, в которых воспитывались дети разных национальностей из Украины, Беларуси, Литвы, Латвии, Эстонии, Москвы, Ленинграда и других городов. За годы независимости, по инициативе Первого Президента республики Узбекистан И.А. Каримова, детские дома получили название «Дом доброты». Целью детских домов является защита прав и интересов детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, обеспечение их здорового развития, реализация их прав при особой помощи и заботе со стороны государства.

В последние годы в нашей стране проводится масштабная работа по предупреждению социального сиротства, пропаганде ответственного подхода к построению здоровой семьи среди населения

и молодежи, формированию духовно-нравственного отношения к семейным ценностям. Многие законы нашего государства, направленные на воспитание подрастающего поколения, способны полностью защитить уязвимые слои нашего общества.

Принятие сегодня соответствующих нормативно-правовых актов в этой сфере таких как Закон Республики Узбекистан «О государственной молодежной политике» принятый 14 сентября 2016 года, Закон Республики Узбекистан «О гарантиях прав ребенка», Указ Президента Республики Узбекистан от 7 февраля 2017 «О стратегии дальнейшего развития Республики Узбекистан», Постановление Президента Республики Узбекистан от 11 февраля 2019 года «О дополнительных мерах по усилению социальной защиты детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки», Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «О выборе альтернативных форм размещения детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, укреплении института семьи и мерах по совершенствованию системы профилактики социального сиротства» от 30 сентября 2019 года, Закон Республики Узбекистан «Об образовании» от 23 сентября 2020 г. статья 54 «Образование и полное обеспечение детей-сирот и детей, лишенных родителей или других законных представителей», обеспечивается за счет государственного бюджета Республики Узбекистан», является примером заботы нашего государства о подрастающем поколении. Принятые в указах и постановлениях меры позволят значительно сократить количество детских домов и детей, лишенных родительской опеки.

Совершенствуются механизмы государственной поддержки детей-сирот, созданы широкие возможности для их социальной адаптации, для воспи-

тания физически здорового и духовно развитого поколения и подготовки их к общественной семейной жизни.

Организация таких благородных дел в детских домах служит полноценному развитию воспитанников. Поэтому дети Дома Милосердия гордятся своей Родиной, народом, правительством и заботой президента. Именно эти чувства гордости вдохновляют воспитанников любить Родину и семейную жизнь.

Особое внимание в мире уделяется подготовке детей-сирот к семейной жизни, в частности, развитию их способностей к общению с окружающими, способностей к учебе и труду, а также к самосовершенствованию и организации их адаптации к здоровому образу жизни. [4, 69] В частности, первостепенное значение имеет разработка универсальных моделей совершенствования педагогической системы подготовки воспитанников детских домов к семейной жизни.

В частности, опыт зарубежных стран, таких как британская система защиты детей «Приемный ребенок», Американское общество содействия развитию детей (совместное планирование), японская система спонсорства «Поезд сирот», камбоджийские ограниченные спонсорские услуги «Дети в семьях», система защиты детей в Финляндии, защита прав детей-сирот в Республике Беларусь, свидетельствует о том, что в настоящее время существует необходимость совершенствования модели педагогической системы подготовки детей-сирот к семейной жизни. [1, 53]

Сегодня социальная адаптация детей-сирот и их подготовка к семейной жизни - одна из важнейших задач государства и общества. Особое внимание следует уделить совершенствованию педагогической системы взаимодействия государственных и социальных учреждений, повышению профессиональной компетентности работников социальной сферы, модернизации системы образования в учреждениях, предназначенных для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, с целью их подготовки к семейной жизни.

В нашей стране, в соответствии с Целями развития тысячелетия (ЦРТ) ООН и реализацией прав детей, особое внимание уделяется совершенствованию системы подготовки детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей к семейной жизни, применению инновационных образовательных технологий на основе национального и мирового опыта. При этом важное значение имеют повсеместное внедрение личностно-ориентированных образовательных технологий в детских домах, укрепление института семьи, разработка профилактической системы предупреждения социального сиротства, патронатного воспитания, а также совершенствование педагогических условий подготовки детей к самостоятельной жизни.

В Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан определены такие важные задачи, как «защита прав детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, повышение социальной активности, улучшение жилищных

условий». Это показывает, что актуальна необходимость совершенствования педагогических механизмов подготовки воспитанников из детских домов к семейной жизни, разработка фасилитационной системы педагогической поддержки детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей.

Основной задачей детских домов является социализация воспитанников. Социализация и подготовка их к семейной жизни обеспечивается только тогда, когда воспитательная работа осуществляется согласованно, во взаимной координации. Для этого желательно организовывать мероприятия, которые по-своему отражают воспитательные и семейные отношения. В процессе такой воспитательной деятельности воспитанники должны научиться заботиться о взрослых и о маленьких; быть в уважительных отношениях со взрослыми; уметь уважать родителей; быть в искренних отношениях с родителями и старшими членами семьи; они должны уметь овладевать такими качествами, как взаимопонимание.

Своеобразной педагогической характеристикой при подготовке воспитанников детского дома к семейной жизни является также формирование у них навыков здорового образа жизни и соблюдение определенных его правил. Необходимо целенаправленно подходить к организации педагогической деятельности, направленной на достижение этой цели. Исходя из вышеизложенного, рекомендуется следующее:

- учитывать устойчивость этапов совершенствования педагогической системы подготовки воспитанников детского дома к семейной жизни (мотивационно-эмоциональной, познавательной, активно-ценностной), а также показатели эффективности структурных основ социальной, волевой и эмоциональной (инициативности и поддержки самостоятельной деятельности);

- улучшение организационно-педагогических условий совершенствования педагогической системы подготовки детей-сирот к семейной жизни на основе органической взаимосвязи вертикальной и горизонтальной интеграции рефлексивных факторов (научно-педагогических, дидактических, технологических, диагностических и методических) с методической компетентностью; [3, 82]

- формирование формальной динамической структуры социальной адаптации к индивидуальной семейной жизни, критериев оценки системы подготовки воспитанников к семейной жизни (базовая, основная, продуктивная); качественный анализ результатов воспитательной деятельности;

- улучшение организационно-педагогических условий педагогической системы подготовки детей-сирот к семейной жизни;

- совершенствование информационно-методического обеспечения подготовки воспитанников из детских домов к семейной жизни;

- определить критерии и показатели оценки уровня совершенствования педагогической системы подготовки детей-сирот к семейной жизни, разработать научно-методические рекомендации,

направленные на повышение эффективности данного процесса.

Подводя итоги, можно сказать, что в любой период и при любых обстоятельствах необходимо укреплять здоровье детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, воспитывать их в соответствии с требованиями времени, формировать в их сознании навыки трудовой деятельности, создание условий для их физического развития, совершенствование системы подготовки к семейной жизни создадут широкие возможности для того, чтобы воспитанники детского дома выросли гармоничными личностями и нашли свое место в жизни.

Литература

1. Психическое развитие воспитанников детского дома. Дубровиной И.В., Рузской А.Г.-М., 1990 г.
2. Хайдаров И. Индивидуальные и социально-психологические особенности личности воспитанников домов милосердия, Автореф. дисс. канд. пед. наук. Т.-1996 г.
3. Эгамбердиева Н. Социальная педагогика. Учебник для вузов. Ташкент: Издательство Национальной библиотеки Узбекистана имени Алишера Навои-2009.
4. Аскарлова О. Система подготовки детей-сирот к общественной жизни. Тошкент-Фан. 2010.
5. Haydarova Shahlo Narzullayevna. MENRIBONLIK UYI BOLALARININING IJTIMOIIY HAYOTGA MOSLASHUV OMILLARI. "UZACADEMIA" SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. 30-DEKABR, 2020-YIL. 3-QISM. 163-165.
6. Хайдарова Шахло Нарзуллаевна. МЕХРИБОНЛИК УЙИ ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАРИНИ ОИЛАВИЙ ҲАЁТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ. «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal. VOLUME #1, ISSUE #1, 2020/XI. 149-154.

7. Haydarova Shahlo Narzullaevna, (2021). Pedagogical Approach To The Preparation The Children Of The Orphanage For Family Life. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(02), 23-27.

8. Давлатова Р.Х. МАТН ДЕЙКСИСИ ВА УНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИДА ИФОДАЛАНИШИ. // СОСТОЯНИЕ, ПЕРСПЕКТИВЫ, НОВЫЕ ПАРАДИГМЫ ИССЛЕДОВАНИЙ. 2019. -С. 49.

9. Сурайё Бобоназаровна Санаева. Дата публикации. 2020. Журнал Colloquium-journal. Номер 3-4. Страницы 59-61. Издатель Голопристанский миськрайонный центр занятости= Голопристанский районный центр занятости.

10. Ermatova Gulnoz Pirimovna 2020. INNOVATIVE EXEMPLARY ABILITIES OF AMIR TEMUR IN THE ORGANIZATIONAL ABILITIES OF YOUTH FORMATION. European Scholar Journal. 1, 4 (Dec. 2020), 12-14.

11. Jabborova D. Object and subject of educational technology. // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. (EJRRES) – Great Britian, 2019. – Vol.7. No.12. – P.158-160. (13.00.00. №1).

12. Утамуродова Ш.М. ВЗГЛЯД НА ИСТОРИЮ ТЕАТРАЛЬНОГО ИСКУССТВА. Colloquium-journal, 52-54 2020

13. Davlatova R.H. STUDIES FUNC STUDIES FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF DEI TIC FIELD OF DEIXIS IN THE XIS IN THE UZBEK LANGUAGE. *Scientific Bulletin of Namangan State University*: Vol. 2 : Iss. 3 , Article 77.

14. Азимова М. Педагогические основы использования различных народных культур в воспитании дошкольников. *European science*, 2020. 2-2 (51)

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.923.2

*Kholodova Olga Oleksiivna,
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor of Vinnytsia National Agrarian University*

WAYS TO IMPROVE THE PSYCHOLOGICAL CULTURE OF STUDENT YOUTH

Abstract.

The article investigates theoretical approaches to defining the concept of psychological culture, analyzes the specific age characteristics of student youth and its psychological issues at the present stage. A comparative analysis of modern forms and methods of psychological practice and selected and justified the use of socio-psychological training of partner communication for student youth within higher education as an effective means of forming and improving the psychological culture of student youth.

Keywords: *psychological culture, psychological practice, socio-psychological training of partner communication, psychological issues of student youth.*

The problem of formation and improvement of psychological culture today in student youth is becoming increasingly important today in our difficult times.

On the one hand, a psychologically cultured person has certain psychological knowledge, often obtained independently from:

first, a variety of periodicals;

secondly, Internet sources, which, responding to the huge popularity and interest in psychology among young people today, offer numerous seminars and webinars, trainings, lectures and workshops by leading modern psychologists;

thirdly, obtained in classes in psychological disciplines in secondary and higher education;

fourth, derived from a meeting with a psychologist, if there is experience of interaction with a psychologist and, finally, from his little life experience.

On the other hand, having such knowledge, a young person is better aware of their needs, understands the motives of behavior and really defines their life goals, adequately perceives their abilities and capabilities, better understands themselves and manages their emotions and feelings, while correlating this knowledge with themselves, she through the mechanism of reflection is well oriented in her inner world and takes responsibility for their choices and actions, which indicates a certain level of its psychological culture.

This definition of psychological culture is consistent with the opinion of E.A. Klimov that psychological culture - is part of the general culture of man (as a family member, citizen, specialist), involves the development of its system of knowledge in the field of basics of scientific psychology, basic skills in understanding the peculiarities of the psyche (his and others) and the use of this knowledge in everyday life, in self-education and professional activity "[1, p. 287].

Socio-cultural reality, which is constantly and rapidly changing, is characterized by uncertainty and instability of people's social life, changing patterns of relations between people and the nature of activity. All this increases the requirements for personal and professional realization, independence and entrepreneurship

of young people, their ability to understand and interpret not only the social changes that occur but also their own behavior and the behavior of others, to psychological lability. All this requires the formation of a psychological culture of the individual for more successful self-realization, self-determination and adaptation to the challenges of modern society.

On the other hand, the formation and improvement of the psychological culture of the young generation, including students, will invariably improve the general culture of the country and improve its socio-psychological atmosphere. "There is a close connection between the state of society, the prospects for its development and the attitude of society to its young generations, their starting points. The state of youth, its qualitative characteristics, value orientations and life plans - this is the mirror in which any society can see its future "[2, p.237].

One of the ways of formation and development of psychological culture, in addition to psychological education and training, is psychological practice. Modern psychological practice simply impresses with the variety of its forms, methods and types. These are psychological counseling, self-knowledge seminars, individual and group psychotherapy; socio-psychological trainings of partnership communication, creativity, sensitivity and leadership; thematic trainings, sales trainings, motivational trainings, trainings of professional skills and management, role and simulation games, etc.

To analyze the effectiveness of the main methods and types of psychological practice and choose the most effective method that will contribute to the formation and improvement of psychological culture in student youth is one of the main tasks of this article.

Research of specific age features of student youth and its psychological problems, analysis of modern forms and methods of psychological practice and search of relevant forms of formation and improvement of psychological culture of student youth determines the relevance of this work.

The purpose of the article is to determine and substantiate the most effective way to form and improve the psychological culture of student youth. To achieve

this goal we need to analyze modern theoretical approaches to defining the concept of psychological culture; to investigate and analyze the specific age characteristics of student youth and their psychological issues at the present stage; analyze modern forms and methods of psychological practice and choose those that will be available to young people and most accurately meet their age, needs, life quests, psychological demands, that is, everything that will most fully reflect the psychological issues of modern student youth and improve its psychological culture; to prove that among the existing modern forms of psychological practice the most accessible and age-appropriate task and psychological issues of student youth is such a form of psychological work as socio-psychological training; to substantiate the effectiveness and expediency of using socio-psychological training of partner communication for student youth as a way to form and improve psychological culture at the initial stage.

It should be noted that the general definition of such a concept as "psychological culture" does not contain any psychological dictionary. However, the lack of a general concept is largely offset by the fact that the definition of psychological culture can be found in certain areas of human life.

Psychological studies of the phenomenon of psychological culture first appeared in the early twentieth century within the psychoanalytic theory of personality of Sigmund Freud.

Today, psychological culture is seen as a complex formation of certain competencies. In the research of modern scientists attention is paid to such components of psychological culture as communicative competence, the content and skills of which, as well as the forms and methods of its achievement have been studied by L.Petrovskaya, N.Khryashcheva, S.Makshanov, S.Bodalov, works of M. Kholodna are devoted to the development of intellectual competence, researches of V. Kunitsyna, R. Ulrich, S. Kolmogorova, V. Tsyba, V. Moskalenko, S. Maksymenko are devoted to social competence. O. Motkov defines psychological culture as "a set of cultural and psychological aspirations and relevant teachings that are actively implemented" [3].

N. Obozov includes in the concept of psychological culture, firstly, understanding and knowledge of himself and other people; secondly, adequate self-esteem and evaluation of other people, thirdly, self-regulation of personal states, self-regulation and regulation of relations with other people. L.S. Kolmogorova emphasizes that psychological culture allows a person to understand his inner world, effectively solve life's psychological problems, adapt and self-determine in society, promotes self-realization, self-development, harmonization of inner world and relationships with others, which generate a state of inner well-being [4].

L. Demina and N. Luzhbina consider social intelligence as a system-forming factor of psychological culture of personality, which is manifested in mostly good health, deep understanding and acceptance of themselves and other people, constructive communication and business, self-regulation of their desires, emotions and actions, guarantee of psychological health of the individual [5].

However, T. Tarasova emphasizes the humanistic orientation of the concept of psychological culture of personality: "psychological culture of personality is a complex integrative property of personality, which provides timely and optimal solution of all everyday and professional issues of psychological content, based on sincere focus on man and deep belief in value personality and significance of all its manifestations" [6].

The works of I. Kon, O. Lychko, G. Spivakovska, Y. Neimer are devoted to the analysis of age features of youth and accompanying psychological problems. G. Morozova connects the deterioration of the psychological state of youth with the violation of human morality and emphasizes that "increasingly aggression and resentment can be traced in the views on life and actions of young people" [7, p.28].

A. Talapin notes the degradation of modern society associated with changing stereotypes of behavior, in particular, the atrophy of remorse in activities that lead to the suffering of others. The line between good and bad, the enemy and the friend is blurred, which leads to disorientation in the changing living space. To feel sorry for the act and feel guilty for the consequences, that is, to think about something else - that's what has become less [8].

Despite the fact that these works define the concept and conduct a comprehensive analysis of all components of psychological culture, as well as research age characteristics and related psychological issues of youth, the problems of formation of psychological culture in student youth in our country are given insufficient attention. A relatively small number of works are devoted to the forms, methods, and organization of the formation and development of psychological culture of student youth, especially within the educational process in secondary and higher educational institutions.

Thus, we need to analyze, first, the age-specific features and modern psychological issues of student youth; secondly, all forms and types of psychological practice existing today; thirdly, to choose a form of psychological practice that can be best implemented for young students in the educational process and serve as a means of improving psychological culture.

The problems of young people have worried mankind at all times. Today in every country the problems of young people are discussed and solved at the highest levels, including in our country. Psychologically cultural, and therefore psychologically prosperous young people who will build their lives in accordance with their vocation, values and abilities, build and maintain healthy work, family and friendly relations, participate in constructive community projects aimed at the benefit of the people - extremely our country needs today.

Today, the current Law of Ukraine stipulates that young people are citizens between the ages of 14 and 35. Student years fall on the middle group of young people from 18 to 24 years. The socialization of young people at this stage is significantly influenced by the educational institution and the change of the social environment, while the role of the family and the past environment is significantly reduced.

Youth is a period of searching, choosing and mastering a profession, starting a family, determining one's

attitude to public life and civic position, and changing the social environment. The young man in this period is as efficient as possible, easily copes with mental and physical stress, easily acquires knowledge and acquires skills. The circle of communication expands; gains invaluable experience in building partnerships, resolving conflicts and establishing friendly, collegial and loving relationships.

Psychological problems that can occur during this age period are mainly related to:

- with the wrong choice of future profession. Disappointment can also arise during the study of a chosen profession, when a close acquaintance with the profession, the student feels that the professional components and necessary skills of the chosen profession do not meet his inner aspirations and abilities, when he suddenly notices loss of interest and inconsistency characteristic features;
- with difficulties in establishing friendly relations with peers, which is an essential condition for psychological comfort, high efficiency and positive state;
- with the unsuccessful choice of a partner to start a family, which worsens the general mental state, reduces self-esteem and academic success, contributes to the formation of negative habits;
- with disappointments from differences of expectations from reality.

Youth is the most productive period of self-realization, when difficulties seem easily overcome, doubts and insecurities pass quickly, and the search for alternative goals and opportunities is easy and optimistic. This is due to the current socio-economic situation in the world, because for successful functioning in an extremely mobile and dynamic society, the individual must have certain personal qualities.

First, a young person must have a strong, solid core of personality, worldview, social and moral beliefs - otherwise, when faced with obstacles and difficulties, he may react neurotically and abandon their goals.

Secondly, it must have a high psychological lability, flexibility, ability to absorb and process new information and create new ones. But youth is not only optimism and joy of learning something new, but also finding answers to questions about myself: who I am, who I am, why I came to this world, what is my mission and so on. In the process of finding answers to these questions, the young man forms:

- self-awareness, is a holistic view of oneself: one's character, one's creative abilities and capabilities when choosing a professional realization, one's competitive advantages and disadvantages, one's appearance and human qualities, a certain emotional response to life events, etc. Components of self-awareness are also personal identity, self-esteem and self-esteem. It should be emphasized that self-esteem is "a psychological and emotional feeling of self, self-belief, self-esteem, their capabilities, qualities and place among other people" [9].

- own worldview, is a system of views, ideas, knowledge, attitudes, values about the world around and how to live in such a world and succeed. This is a certain philosophy of human life. It is formed on the basis of life experience of interaction with the world,

observation of one's own behavior and the behavior of others in situations of success and failure;

- the desire to realize, understand and build their own independent and original, new and critical view of reality, to create their own theories of the meaning of life, love, friendship, success, happiness, etc. [10, p.237].

Young people are one of the socially vulnerable groups, which in some way is exposed to negative environmental factors. Limited opportunities for full development and realization of their potential, lack of social elevators, information "poisoning", high pace of life and lack of time, imposition by society of dubious standards of successful life, stratification of society and unequal opportunities for professional realization, material and housing problems, unity, alienation and psychological loneliness are serious challenges of our time.

All this causes various deviations in the body and causes psychological stress, which may be exacerbated by factors such as uncertainty in choosing the right profession or a clear mistake, problems in communicating with parents and peers, uncertainty of social and moral beliefs, low psychological lability, unformed self-awareness, low self-esteem. In this state, a young person needs psychological help, which, unfortunately, in our country is not well organized, inaccessible due to the shortage of highly professional psychologists and high cost, especially in small towns and villages.

The need to understand yourself, determine your attitude to yourself, focus on how you are perceived and evaluated by others, identify erroneous strategies of interaction in interpersonal communication, encourage young people to seek answers to vital issues.

Psychological practice organized within a higher education institution in the form of socio-psychological training of partner communication will help the student to find answers to the outlined questions.

Let's try to analyze modern forms, types and methods of psychological care and determine which of them will best help a young person, including a student, not only to understand their psychological problems, but also increase his psychological culture, and hence his psychological well-being.

Today it is very difficult to understand the huge world of psychological practice. For example, if we talk about psychotherapy, "the variety of directions and trends, schools and specific methods of psychotherapy, based on different theoretical approaches, leads to the fact that currently there is not even a single definition, and the number of methods is more than 500" [11, with. 594].

"Psychological care - a capacious concept, the content of which includes a variety of theories and practices, ranging from the specific application of such a method of sociological surveys as in-depth interviews, to various techniques of socio-psychological training, concepts and methods related to medical psychotherapy [12, p. 7]. As noted by OF Bondarenko, "psychological care as a social institution in our time is differentiated as psychological counseling, non-medical (social and personal) psychotherapy, medical psychotherapy and psychiatry. The basis of this differentiation is the level of psychological assistance, ie the nature and content of

psychological problems with which a person turns to a particular specialist "[13, p.28].

Let's analyze the possibilities of using some types of psychological assistance for student youth. We emphasize that such psychological assistance should be short-term and available both materially and organizationally and lead to the cessation of suffering and psychological well-being as soon as possible.

It is clear that we will not analyze medical psychotherapy and psychiatry, as these methods are designed for people with mental disorders that are not functional but mostly organic in origin. And psychological counseling and non-medical psychotherapy are aimed at mentally healthy people who need "emotional, semantic and existential support in situations of difficulty that arise during their personal or social life" [12, p. 10].

Psychological counseling is a conversation organized in a certain way, for which, as a rule, a person prepares in advance and, surprisingly, such preparation takes months and even years. Fear of the consultant understanding me; will he be able to understand the depth of my suffering; will I like him and I like him; whether it violates the principle of confidentiality; whether he will consider my environment not quite normal and me "crazy" and so on. Especially since the fee for such a service can be significant for the student, especially if there is a need to increase the number of consultations, which often happens.

The lack of reliable information about the identity of the counseling psychologist with the existing distrust of modern advertising causes fear of getting into a charlatan. Thus, psychological counseling, for all its effectiveness, has certain limitations for use by student youth.

When using non-medical psychotherapy, the psychologist uses the same psychological methods as a medical psychotherapist - the difference is, above all, in their focus. The most important task of a psychologist in this case is not to remove or alleviate the symptoms of the disease, but to create conditions for optimal functioning of the individual and its development, including the harmonization of relationships with others.

The main tasks of non-medical psychotherapy are the study of psychological problems, and their diagnosis; improving subjective well-being and strengthening mental health; study of psychological patterns, mechanisms and effective ways of interpersonal interaction to harmonize communication with others; development of self-awareness and reflection to correct and prevent emotional breakdowns and behavioral deviations; promoting the process of personal development, learning ways to realize creative potential and improve the quality of life. These tasks are fully consistent with the psychological problems of student youth - such tasks should be solved by a young person in the process of planning and building their life path and personal development.

Non-medical psychotherapy is divided into individual and group. Individual psychotherapy is identical to psychological counseling, but uses a wider range of methods and procedures. Group psychotherapy is based on the principles of group dynamics developed by Kurt Levin. Work in such a group, as a rule, is not structured,

there are no mandatory procedures, the actualization of internal conflicts occurs spontaneously and can be very painful. Participation in such a group causes anxiety and worry, which can be overcome only by a strong motivation to stop painful attempts to understand themselves and their lives, to improve the quality of life and development of their personality. Therefore, this form of work is often called a group of personal development. Most modern researchers note the high effectiveness of group psychotherapy. It is clear that this method of psychological care is not acceptable and inaccessible to the vast majority of people, in addition, the high cost, small number of such groups and the shortage of highly qualified psychotherapists limit the possibilities of its use, including student youth.

Within group psychotherapy, but a little later, began to develop such a form of group psychological work as **socio-psychological training**, work in which is clearly defined and strictly structured. This is an active form of socio-psychological training of certain knowledge, skills and abilities of interpersonal interaction in specially created small groups led by a psychologist. Currently, this is the most effective and widely used in the modern world method of intentional change. In such a group, with the help of a special system of psychological exercises, games and procedures, participants have the opportunity to see themselves and their problems through the eyes of other participants and through the feedback mechanism to bring themselves to an adequate state, try new behaviors and roles, acquire necessary skills communication, realize their limitations and advantages.

S. Makshanov defines training as "a multifunctional method of intentional changes in psychological phenomena of a person, group and organization in order to harmonize professional and personal life" [14, p. 75].

MA Kovalchuk and LA Petrovska, analyzing the differences between training and group psychotherapy, note that in the training events develop mainly on the principle of "here and now", the training group includes healthy people, not patients who need treatment; Disclosure of motivation is not an end in itself, but a means to interpret behavior, the conflict is considered in order to resolve it, not to diagnose neurotic symptoms, classes are shorter compared to psychotherapy "[15, p. 140].

There is a typology according to which different training programs are divided depending on the specific issues of the individual and the goals set for the group. There are five types of group work:

1. "I - I" - groups that are aimed at change at the individual level, personal growth; the main sources of intra-personal transformations;

2. "I - Others" - groups that focus on changes in interpersonal relationships, the study of how the process of interpersonal influence, depending on a particular behavior.

3. "I - Group" - groups that focus on the interaction of the individual and the group as a social community, styles of interaction with the group.

4. "I - Organization" - groups that focus on the study and development of experience of interpersonal and intergroup interaction in organizations.

5. "I - Profession" - groups that focus on the subjects of a particular professional activity [16].

The presented typology of trainings provides unlimited opportunities for the development of appropriate programs, each of which must have a clear goal, objectives and end result in the form of acquired in the process of group work relevant knowledge, skills and abilities. Such programs can be developed by a psychologist and a teacher of psychological disciplines (a huge number of training programs have already been developed by psychologists and are fully available for widespread use) as part of group practical classes.

The presented content and goals of socio-psychological trainings cover the whole range of psychological issues of modern student youth. This modern form of psychological training and psychological assistance is mobile, short-term, affordable, does not require additional organizational and material costs, which is very important. Participation in the training group will allow students not only to better master psychological subjects and acquire the necessary knowledge and skills, but also to better understand themselves and others, get psychologically healthy guidelines in life, improve mental health, and hence psychological culture.

Among the huge number of types of training at the initial stage, the most effective and universal can be **socio-psychological training of partner communication**. As mentioned above, a component of psychological culture is communicative competence, ie knowledge, skills and abilities of effective communication. The ability to build comfortable interpersonal communication with peers, members of the opposite sex, relatives, teachers, etc. is extremely important for student youth. It is interpersonal communication that is often the source of both the highest happiness and unhappiness.

In the presented typology of trainings we will dwell on the second type of group work "I - Others". Such groups are aimed at changes in interpersonal relationships, to study how the process of interpersonal influence depends on a particular behavior. The whole spectrum of interpersonal interaction, including cognitive, behavioral and emotional components, is explored in the socio-psychological training of partner communication. The program of such training is built in such a way that first offers exercises, group discussions and role-plays that allow you to identify and analyze mistakes and destructive behavioral strategies in communication, and then offers exercises and role-plays that allow you to acquire the necessary skills and effective communication skills.

Partnership is based on the principles of equality of positions in the exchange of information, taking into account the needs, interests and feelings of others, respect for self-esteem, the ability to speak openly about their needs and interests without guilt, openly express their feelings. Through the feedback mechanism, each participant can look at himself through the eyes of other group members, find out how he is perceived and evaluated by others, what feelings he evokes in others when

implementing their typical patterns of behavior. Detailed analysis of communication errors during psychogymnastic exercises, group discussions, role-playing games helps each member of the training group to understand their wrong strategies, dispel myths about effective communication, identify their own mechanisms of psychological protection that block successful interaction. Participation in such training contributes to the development of skills and abilities of partner communication.

Thus, socio-psychological training of partner communication is the most effective type of psychological practice at the initial stage, which allows not only to acquire the necessary psychological knowledge, skills and abilities of partner communication, but also contributes to the formation and development of psychological culture in students.

Further research should be devoted to the development of specific thematic programs of socio-psychological training for student youth in the educational process with preliminary diagnosis of psychological demands of student youth.

Conclusions. Scientific novelty can be defined as the analysis and generalization of age features and definition of psychological problems of modern student youth, and also a choice of an effective means of increase of its psychological culture.

1. Young people in the student period go through a very difficult period, characterized by the influence of not only external factors and challenges of modern society, but also internal experiences that accompany the process of solving the most difficult psychological problems of this period, such as professional self-determination, self-awareness, worldview, social and moral beliefs, building harmonious relationships with others. Lack of psychological knowledge during this period can complicate the psychological state of man and lead to various neurotic disorders and behavioral deviations.

2. Among the existing modern forms of psychological practice, the most accessible and age-appropriate task and psychological issues of student youth is such a form of psychological work as socio-psychological training.

3. Carrying out of social and psychological trainings within the limits of educational process on actual youth subjects will promote increase of psychological culture of youth. Participation in such work will help students not only to obtain the necessary psychological knowledge, skills and abilities for future life, but also allow them to better understand themselves; understand their limitations and advantages when choosing life strategies; get feedback and bring yourself to an adequate state, harmonize the inner world and relationships with others - all of this creates a state of inner well-being, its psychological health.

4. The most effective means of forming and improving the psychological culture of student youth within the higher educational institution is the socio-psychological training of partner communication.

5. Improving the psychological culture of student youth as builders of the future is of great importance today, as it will help improve the overall culture of the country and the health of society as a whole.

Further research should be devoted to the development of specific thematic programs of socio-psychological training for student youth in the educational process with preliminary diagnosis of psychological demands of student youth.

List of references

1. Klimov EA Fundamentals of psychology: A textbook for universities. M, 1997. - 295 p.
2. Youth and youth policy in Ukraine: socio-demographic aspects. / Ed. Э.Либанова. - Moscow: Institute of Demography and Social Research. MVPtuhi of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2010. - 248 p.
3. Motkov OI Psychology of self-knowledge of the person. - M., 1993.- 96 p.
4. Kolmogorova LS Age opportunities and features of formation of psychological culture of students. - Author's ref. dis... Dr. psych. Science. - M, 2001. - 45 p.
5. Demina LD, Luzhbina NA Psychological culture of personality: general psychological context. Siberian Psychological Journal. - №19. - 2004. - P.78.
6. Tarasova T. Psychological culture of personality as an urgent challenge of today / Collection of scientific works, 2013. - P.315-324.
7. Morozova GF Nation degradation - myth or reality? // Sociological research, 1994. - №1.
8. Talapin AN The problem of youth degradation. Teacher's view // International Research Journal, 2014. - №2 (21). - Part 2. - P.33-34.
9. Stadnik O. <https://verde.lviv.ua/samoocinka>
10. Kholodova O.O. Peculiarities of youth tourism development at the present stage // Socio-political, economic and humanitarian dimensions of European integration of Ukraine: Coll. Science. Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference. - Vinnytsia: CPNMV VTEI KNTEU, 2014. - Part 2. - P. 237.
11. Psychotherapeutic encyclopedia. - St. Petersburg: Peter Publishing House, 2000. - 1024 p.
12. Bondarenko OF Psychological help: theory and practice. - K.: Укртехпрес, 1997. - 216 с.
13. Bondarenko OF Social psychotherapy of personality (psychosemantic approach). - K.: КГПИИЯ, 1991. - 189 с.
14. Makshanov SI Training psychology: Theory. Methodology. Practice: Monograph. - St. Petersburg: "Education", 1997. - 238 p.
15. Kovalchuk MA, Petrovskaya LA The problem of group training in foreign psychology // Questions of psychology, 1982. - №2. - P.140-146.
16. Bachanan P.C., Reisel J. Differentiating human relation laboratories // Soc. Change. 1972/ V.2. №2. P. 1-3.
17. Johnson David V. Social psychology: training of interpersonal communication / Vladimir Khomyk (translated from English). - K. : Publishing House "KM Academy", 2003. - 288 p.
18. Yatsenko TS Fundamentals of deep psychocorrection: phenomenology, theory and practice: - K, 2006. - 382 p.

УДК 159.923.2

Kholodova Olga Oleksiivna,
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of
Vinnytsia National Agrarian University

AXIOLOGICAL MODEL OF PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE FOR STUDENT YOUTH

Аннотация.

В статье анализируются современные теоретические, методологические и практические подходы к оказанию психологической помощи; психологическая проблематика, возрастные особенности, специфические черты и потребности студенческой молодежи на современном этапе и их учет при организации психологической помощи. Обоснована эффективность и целесообразность применения аксиологической модели для общего объяснения психологического неблагополучия, анализа и первичной диагностики психологических проблем, разработки стратегии и соответствующих ей методов психотерапевтической помощи.

Abstract.

The article analyzes modern theoretical, methodological and practical approaches to providing psychological care; psychological issues, age characteristics, specific features and needs of student youth at the present stage and their consideration in the organization of psychological assistance. The efficiency and expediency of application of axiological model for general explanation of psychological distress, analysis and primary diagnostics of psychological problems, development of strategy and corresponding methods of psychotherapeutic help are substantiated.

Ключевые слова: психологическая помощь, молодежь, психологическая проблематика студенческой молодежи, аксиологическая модель психологической помощи, интегративная психотерапия.

Keywords: psychological help, youth, psychological problems of student youth, axiological model psychological help, integrative psychotherapy.

The urgency of the problem. The quality, availability and effectiveness of psychological care, as well as the professional competence of psychologists and

psychotherapists who provide such care - today is such a topical issue that is hotly debated and studied not only

by scientists and practitioners, but also ordinary consumers of such services. The problem of providing quality psychological care is especially acute. The meaning of the phrase "quality psychological care" we consider as follows. First, it is the speed, accuracy, short duration of care, which creates the conditions for the earliest possible cessation of suffering, saving time and money of the patient, and secondly, the ability of the psychotherapist to quickly navigate the many modern theoretical approaches, methods and techniques of psychological care. and choose a strategy that will exactly match the stated psychological distress.

The modern world today is characterized by ephemerality, unpredictability of political and economic changes, complication of socio-psychological problems, which leads to the fact that often a person does not keep up with changes in society, is in a state of despair and psychological discomfort. This condition negatively affects the effectiveness of professional activities, impairs the quality of family and interpersonal relationships, reduces the quality of life in general. In such conditions, a person needs psychological help.

Young people, especially students, are the most vulnerable to the challenges of modern life. "Youth is a socio-demographic group that is going through a difficult period of social maturity, adaptation to the world of adults and future changes. [1, p.5]. "Radical changes in socially desirable values and modern standards of happy life, the priority of money and material values as indicators of high social status, and hence a life that" succeeded "over the values of self-realization, realization of true vocation and creativity leads to the fact that man begins to set goals inadequate to its capabilities and abilities and to implement imposed by parents and society other people's life models. How many people spend their whole lives not doing their job, demonstrating the "miracles" of professional unfitnes and hatred for work, and terrible unprofessionalism has long been commonplace. This is not only because during their student years they studied not for what they were called to do, but where their parents wanted and where it was prestigious or convenient; and also because even in childhood, and then at school, their interests and desires were neglected by both parents and teachers, and then they themselves learned to ignore their real needs, desires, interests; learned to live with those they do not love, to be friends only on a mutually beneficial basis "[2, p.104].

Loss of landmarks complicates the psychological state of man, which can provoke depression, anxiety, apathy. In such conditions, the provision of psychological assistance becomes important not only for the person but also for the society and can be effective only if you choose such forms and methods of providing such assistance that will meet the youth psychological issues.

Student youth who are going through a difficult stage of professional determination and personal development, finding and choosing values, determining their future, sometimes need psychological help that will not

only alleviate the complex and intense psycho-emotional state of despair, but also help determine future life.

Today there is a large number of psychological and psychotherapeutic areas, schools, methods and techniques of psychological care. "The variety of directions and trends, schools and specific methods of psychotherapy, based on different theoretical approaches, lead to the fact that currently there is not even a single definition, and the number of methods is more than 500" [2, p.594]. Such a huge number of theoretical approaches to the interpretation of psychological distress leads to the fact that the psychotherapist is often lost both in search of a theoretical basis (explanation) of the psychological problem of the patient, and in the choice of relevant methods of psycho-correction. For a general explanation of the psychological distress, the initial diagnosis of the patient and the development of a care strategy (as one of the options) it is advisable to use, in the author's opinion, an extremely interesting and fruitful axiological model of ME Litvak, based on a hierarchical theory of needs.

Analysis of recent research and publications.

Theoretical, methodological and practical approaches to the provision of psychological assistance are studied by many scientists and practicing psychologists, in particular, such authors as Ukrainian scientist and well-known psychologist O. Bondarenko, who highlighted domestic traditions in the practice of psychological assistance and comparative analysis of main areas, foreign counseling and therapeutic psychology [3]; B. Karvasarsky analyzed modern ideas about psychotherapy and its interdisciplinary foundations, mechanisms of therapeutic action and their effectiveness, the main directions and methods of psychological care, its age and transcultural aspects, the organization of psychotherapeutic care [4]; I. Yalom, a leading modern American representative of existential-humanistic psychology, analyzed such basic problems of human existence as death, freedom, loneliness, loss of meaning in life and developed appropriate forms and methods of psychological assistance [5]. Of course, the palm of supremacy in the development of theoretical and practical principles of psychological care belongs to S. Freud, A. Adler, K. Rogers, E. Bern, K. Jung, K. Horne, B. Skinner.

To provide effective psychological care, it is necessary to take into account the specific features and needs of young people at the present stage and take them into account when organizing such care. The works of I. Kon, O. Lichko, G. Spivakovska, Y. Neimer are devoted to the analysis of age peculiarities of youth, in particular students, and psychological problems accompanying this age. G. Morozova connects the deterioration of the psychological state of youth with violations of human morality and emphasizes that "aggression and resentment are increasingly traced in the views on life and actions of young people" [6, p.28].

A. Borysiuk emphasizes that "the content of mental health is not limited to medical and psychological criteria, but covers the social norms that affect human life. Mental health presupposes the age-appropriate level of development of personal, emotional, volitional,

cognitive spheres, high adaptive capabilities, adequacy of perception of reality, setting life goals and their achievement. The level of awareness of the importance of maintaining and maintaining mental health, as well as health in general, remains quite low, the place of psychological health in the hierarchy of life values of young people - also not too high, respectively motivation - poorly formed" [7, p.50].

I. Kozytska studied the socio-psychological aspects of youth self-realization, identified the most characteristic style of student youth self-realization: moderate or adaptive level associated with the general social orientation of students and uncertainty about the ability to overcome obstacles to self-realization [8, p.30].

The development of psychological care as a profession in Ukraine and other post-Soviet countries and in this regard the possibilities of the Christian tradition of mentoring are studied in the works of researchers B. Bratus, F. Vasilyuk, G. Belkin, Y. Emelyanov, L. Petrovskaya.

In modern psychological science, there are many theoretical concepts and methods of providing psychological assistance. Such psychotherapeutic directions as psychoanalysis, gestalt therapy, psychodrama (monodrama), cognitive and behavioral psychotherapy and others have proved, on the one hand, their effectiveness, but on the other hand - "the inadequacy of any of the psychotherapeutic directions for all categories of patients" [4, p. 392]. The variety of approaches and concepts, of course, expands the possibility of psychological care in general. The choice of a specific theoretical and methodological paradigm, on the basis of which psychological assistance is provided, is left to the specialist who performs this work, and is an important condition of his personal professional responsibility. It is necessary that such a choice is made consciously, taking into account their own individual preferences, preparedness and competence. In our opinion, in order to determine the level of psychological distress, to carry out the initial diagnosis of the patient and develop a care strategy, to select appropriate methods of psychological care, the most effective can be an axiological approach of M.E. Litvak, based on the hierarchical theory of needs [9].

Despite the fact that these works conducted a detailed analysis of modern forms and methods of psychological care, as well as studied the age and psychological issues of student youth, the problem of providing effective systemic psychological care in our country is not given enough attention, there is almost no modern national research devoted to the analysis of the motivation of student youth in making decisions to determine their way of life, improving the quality of life, improving psychological culture and achieving psychological well-being. Theoretical and methodological problems related to the organization of psychological assistance to student youth and the improvement of psychological culture also need the attention of leading national and foreign scientists.

The purpose of the article is to substantiate the effectiveness and feasibility of applying the axiological model of providing psychological assistance to student youth.

Presenting main material. The historical development of society largely depends on the extent to which such an effective factor of socio-political functioning as youth is used. First, it is determined by the significant share of young people in the population structure: according to the UN and the age structure of the world's population as of 2017, the amount of young people aged 15-24 years is 16.16% [10]. Secondly, at all times and in all nations, young people were at the forefront of social movements, a kind of catalyst for social change. According to the latest UN data, the population of the planet on July 1, 2020 was approximately 7.8 billion people and, accordingly, the amount of young people has also increased.

The problems of young people have worried mankind at all times. There is a close connection between the state of society, the prospects for its development and the attitude of society to its young generations, their starting points. The position of young people, their qualitative characteristics, values and life plans - this is the mirror in which any society can see its future. [11, p.237]. Psychologically healthy young people who will build their lives in accordance with their vocation, their abilities and talents, build healthy family and friendly relationships in which there will be no betrayal and lies, to participate in constructive social projects aimed at the benefit of people - is extremely needed in our country today.

During the last twenty years of Ukraine's existence as an independent state, the age of young citizens in the current legislation has varied within different limits. Thus, if before 2004 the age limit for young people reached 28 years, then after amendments to the Law of Ukraine "On Promotion of Social Formation and Development of Youth in Ukraine" of February 5, 1993 it was determined that young people are citizens aged 14 to 35 years. The legislative definition of youth as a specific socio-age group at the age of 14-35 still applies in Ukraine. Within these limits, we can distinguish three separate categories of young people, which differ significantly in the degree of maturity, mentality, the degree of involvement in socio-political and socio-economic processes and so on.

A number of domestic researchers distinguish three age cohorts of youth:

- 14-17 years old - mostly pupils who live with their parents and are, as a rule, on their full support. The defining vectors of socialization at this stage are the family and school;

- 18-24 - young people who receive further education in educational institutions. The socialization of a young person at this stage is significantly influenced by the educational institution and the change of the social environment, while the role of the family and the "former" environment is significantly reduced;

- 25-29 years old - working youth. Socialization is completed through the inclusion of young people in the process of social production. If socialization took place without distortions and deviations, by the age of 30 we can speak of an independent, fully formed person. Of course, such a gradation may not reflect all the nuances of socialization, but it is typical for most members of modern Ukrainian youth [12, p.7].

Thus, youth is a period of searching, choosing and mastering a profession, starting a family, determining one's attitude to public life and civic position, changing the social environment. Youth is always optimistic. During this period, a young person not only designed their life plan, but also tries to implement it; they have a lot of energy, faith, strength and desire to achieve their goals.

The period of youth is very productive: during this period the young person is maximally able to work, he or she easily endures high mental and physical loads; easily acquires knowledge and acquires skills, he or she masters complex ways of intellectual activity and other types of professional activity, modern information technologies; develops such necessary special personal and functional qualities as organizational abilities, initiative, responsibility, purposefulness, endurance, creativity, ingenuity, discipline, etc. During this period, the circle of communication expands due to the implementation of the life program in the wider social environment and there is an intensive process of communication, in which the most important are the experience and the establishment of friendly, collegial and love relationships.

The psychological problems that can arise at this time are mostly related to the wrong choice of future profession, the difficulty of establishing friendly relations with peers, the poor choice of a partner to start a family, the frustration with the mismatch of real life expectations.

Youth is considered the most productive period of self-realization. At this time, difficulties seem easy to overcome, doubts and uncertainties pass quickly, and the search for alternative goals and opportunities is easy and optimistic. To some extent this is due to the current socio-economic situation in the world. To live and function successfully in an extremely mobile and dynamic society, an individual must possess certain personal qualities. First, they must have a stable, solid core of personality, worldview, social and moral beliefs; otherwise, when faced with obstacles and difficulties, they may react neurotically and abandon their goals. Secondly, they must have high psychological lability, flexibility, ability to absorb and process new information and create new ones.

However, youth is not only optimism, the joy of learning something new, but also the search for answers to questions about myself: who I am, why did I come to this world, what is my mission, and so on. In the process of finding such answers, a young person is formed:

- self-awareness, it is a holistic view of oneself: about one's character, about one's creative abilities and possibilities when choosing a professional realization, one's advantages and disadvantages; about their attitude to the world around them, to people's behavior; about their appearance, human qualities, emotional response to life events, etc. The component of self-awareness is personal identity, self-esteem. All this becomes a starting point for choosing of the direction of self-education and self-improvement;

- own worldview, it is a system of views, ideas, knowledge, attitudes, values about the world around and how to live in such a world and succeed. This is a

certain philosophy of human life. It is formed on the basis of life experience of interaction with the world, conclusions about their own failures and successes, observations of the achievements and failures of others;

- desire to realize, understand and build their own, independent and original, new and critical view of reality, to create their own theories of the meaning of life, love, friendship, success, happiness, etc.

According to G. Usikin, adolescence is, so to speak, the "third world" that exists between childhood and adulthood, as biological, physiological and puberty is completed (no longer a child), but in social terms it is still not an independent adult "[13, p.163].

Young people are one of the socially vulnerable groups, which to some extent are exposed to negative environmental factors. Limited opportunities for full development and realization of their potential, lack of social elevators, information "poisoning", imposition of dubious standards of successful life, unequal opportunities for professional realization, material and housing difficulties, disunity of society cause psychological stress, which may increase the action of such internal factors as uncertainty in the correct choice of a profession, difficulties in communicating with parents and peers, unformed social and moral beliefs, low psychological lability, unformed self-consciousness, which is a part of a personal identity, self-esteem. In this state, the young man needs psychological help. High-quality, accessible and effective psychological care will allow a person to better understand their experiences, true needs, feelings, values, to define life, to establish a comfortable relationship with parents and friends and to avoid unwanted mental disorders.

Psychological help is a type of help provided by a qualified psychologist to a person or a group of people in order to optimize psychophysiological states, cognitive processes, behavior, communication, implementation of individual and especially group activities [3, p. 28, 30]. As O. Bondarenko notes, «psychological care as a social institution is now differentiated as psychological counseling, non-medical (social and personal) psychotherapy, medical psychotherapy and psychiatry. The basis of this differentiation is the level of psychological assistance, the nature and content of psychological problems with which a person turns to a specialist». [3, p.29-30].

"The spread of numerous forms and methods that complicate the choice, as well as their study and application contributed to the development of an integrative movement in psychotherapy" [4, p.398]. In recent decades, researchers' interest in integrative trends in the development of psychotherapy has been steadily growing. According to most experts, integrative processes determine the main content of the current stage of development of psychotherapeutic science and its main prospects. In many cases, the integrative movement is interpreted too narrowly. It is often understood as "a movement towards the conceptual synthesis of modern scientific theories of personality and its changes, as well as the corresponding psychotherapeutic methods" [4, 398].

As an example, a list of the most authoritative concepts presented in the encyclopedia "Theory of Personality" by American psychologists Hell and Ziegler [14]. We will name only the authors of these concepts: Freud, Adler, Fromm, Horney, Erickson, Allport, Kettel, Eisenk, Skinner, Bandura, Rotter, Kelly, Maslow and Rogers. The selection of these concepts generally corresponds to the list of psychotherapeutic methods mentioned in the Guide "Modern methods of psychotherapy" by R. Corzini, a well-known psychotherapist and popularizer of psychotherapy: psychoanalysis, Adler psychotherapy, Jung's analytical psychotherapy, client-centered therapy of Rogers, cognitive therapy, gestalt therapy, transactional analysis, family therapy, multimodal therapy of Arnold Lazarus. Some approaches that from the point of view of Korzini require clarification of the "scientific rating" are psychotherapy in the East, psychodrama and bio-energetic analysis of Lowen [15, 3-4].

First, the general methodological orientation of the approach in which psychotherapy is reduced to applied aspects of the theory of personality is questionable. In our opinion, we encounter here the misapplication of natural science methodology in a specifically humanitarian field of knowledge. Second, "expert assessment" is not a scientifically reliable method of determining the starting point for the theoretical integration of psychotherapy. The subjectivity of evaluation is due to the implicit dictate of intellectual fashion, the direct influence of scientific advertising, the personal preferences of the expert and other factors studied by the sociology of science.

Psychotherapy is not a monodisciplinary science. It is an interdisciplinary scientific complex that emerged on the border of psychology, neurophysiology, sociology, social psychology, philosophical anthropology, ethics, psycholinguistics and other sciences, which is gradually being transformed into a separate, independent science about a person. Therefore, its integration base cannot be limited to a set of personological theories. To become independent humanities, psychotherapy must not only integrate, bring together its many concepts and directions, but also integrate itself into science, spiritual culture, education, social practice and social consciousness [16].

Since in most cases, mental disorders manifest themselves simultaneously in the cognitive, behavioral and emotional spheres, psychotherapeutic techniques should be used comprehensively and complementary and reinforce each other. Therefore, the modern psychotherapist must know a huge theoretical body of knowledge of psychotherapy and have different methods and techniques of psycho-correction, which will certainly expand his capabilities in providing psychological care, and his advantages over the capabilities of one, even the best method, will improve the quality of psychotherapy.

The integrative theory of psychotherapy and the rapidly developing eclectic approach today are designed to alleviate the intellectual and emotional load of the psychotherapist, who constantly accompanies him in meeting the unique inner world and with a unique configuration of psychological distress of each

patient in choosing the optimal method. The integrative approach reflects the current trend in the development of psychotherapy, which involves the conceptual synthesis of different theoretical systems of psychotherapy, but also an important pattern of development of psychotherapy as a science is its focus on creating a single theory. "Psychoanalysis, behaviorism, existentialism and others claimed such a theory, but none of these areas at the present stage does not meet the requirements of a single theory" [4, 26]. And while science continues to search for a universal explanation of human psychological distress, the psychotherapist is left alone with a huge amount of modern theoretical systems, approaches, techniques, methods, and seeks in his practice some generalized, metaphysical interpretation of psychological distress in general.

In the author's opinion, the axiological model of M. Litvak, based on a hierarchical theory of needs is extremely interesting and fruitful.

It is the inconsistency of the value system in which the patient lives, its biological and psychological structure, leads to background emotional stress, trouble, behavioral disorders, manifested in the form of neuroses and psychosomatic diseases, which often recur. This is the essence of the axiological model of M.E. Litvak, designed to provide psychotherapeutic care to people in critical stressful situations, patients with neuroses and psychosomatic diseases [9]. "The purpose of all types of psychotherapy is to give a person the opportunity to meet his normal, legitimate needs for love, recognition, control; to help him correct maladaptive attitudes, emotions and behavior - all that somehow interferes with these needs [17].

To analyze the phenomenon of need, we should turn to the regulatory-determining theory of personality, which was developed according to the methodology of system analysis of V. Tsiboy, according to which the most significant characteristics of the individual as a biopsychosocial being, which constitute its core, are the factors that determine and regulate its life. The essence of determining factors is to meet the needs (interests, aspirations), and regulatory - in the regulation of activities to meet the needs of interaction with other actors [18].

"The universal determinant of any behavior and activity is the mechanism of mental stress reduction, which is subjectively perceived as an attraction to the object of need with a certain positive emotional tone (pleasures, enjoyments, delights) or as aversion to an object with a certain negative emotional tone (disgust, dissatisfaction, pain) in case of its inconsistency with the need. Objectively, the emergence of such tension is due to the need for material or spiritual value of the environment [18, c.8].

Due to the mental mechanism of attraction or disgust, the phenomenon of need for the missing component is "replaced" by the attraction of a person who has emotional arousal and a state of emotional stress, aimed at mastering the missing component that caused this state to experience the emotion of pleasure, or avoid pain, disgust, feelings of trouble "[18, p.58]. That is, a person often does not realize what he really needs and subjectively only knows desires and seeks to move from unpleasant to pleasant.

Thus, it is necessary to determine which needs are true and correspond to human nature, and which are surrogate and imposed on it by society and modern culture.

The problem of determining human needs, which was dealt with by A. Maslow, K. Obukhovskiy, G. Murray, V. Tsyba and other scientists, still remains uncertain. Since the focus is on the axiological model of M. Litvak, consider his approach to determining the hierarchy of needs. M. Litvak identifies four levels of personal needs: three biological and one biological-psychological-social. The former include the satisfaction of food, defense and sexual instincts, and the latter - a sense of self-importance. Satisfaction of the sense of significance is possible only with the constant development of their own abilities and the development of personality. This need is almost silent until the first three are satisfied, and completely subsides when the first two are not satisfied [9].

Thus, when the patient turns to a psychotherapist and complains that in his life everything is not as he wants, but he does not know, what he wants and is constantly experiencing a depressed emotional state - this may mean that he is not satisfied with sexual needs or the need for a sense of self-importance. Satisfaction of self-importance is more important than satisfaction of sexual needs, although often it is sex that is used to satisfy the fourth need. And if this need is met incorrectly (and the best area of its satisfaction is professional realization), then psychological problems arise.

What is a psychological problem? This is a frustrated need. And if the patient complains about excessive satisfaction of food, defense and sexual instincts, or excessive care and control over children, parents, sexual partner; on the passion for accumulation, the passion for power, quarrels, and so on - perhaps behind all this is a frustrated need for a sense of self-importance, which is not realized by the patient. Given the effect of the mental mechanism of attraction and disgust, this replaces the phenomenon of need, „a person undertakes certain actions to calm the desires, going to meet their desires in good faith, associated with their reassurance „ [18]. But similar emotional experiences of pleasure can be caused artificially, with the help of drugs, regardless of the mechanism of meeting a specific need. And then there is the danger of various forms of addiction, including alcohol, drugs, sex, money, status and more.

Conclusions. Thus, the axiological model of M. Litvak can be used by a psychotherapist not only for the analysis and primary diagnosis of psychological problems, but also for the construction of their own strategy and corresponding methods of psychotherapeutic care.

Analysis of the psychological problems of student youth shows the importance of satisfying a sense of self-importance, which is possible only with the constant development of their own abilities, focus on high achievements in professional activities and personal development. The issues outlined should be central to discussion during psychological care.

The axiological approach involves bringing the natural structure of a person into line with existing social norms and shows that with the right lifestyle "for themselves", awareness and satisfaction of their true

needs, a person becomes healthy and at the same time the most effective in social terms.

List of references:

1. Youth and youth policy in Ukraine: socio-demographic aspects / Ed. E. M. Libanova. - Kyiv: Institute of Demography and Social Research. M. V. Birds of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2010. - 248 p.
2. Psychotherapeutic encyclopedia / Ed. B. D. Karvasarsky. - St. Petersburg: Peter Publishing House, 2000. - (Series "Golden Fund of Psychotherapy"). - P. 594.
3. Bondarenko A. F. Psychological help: theory and practice. - K.: Ukrtehpess, 1997. - 216 p.
4. Psychotherapy / Ed. B. D. Karvasarsky. - St. Petersburg: Publishing House "Peter", 2000. - (Series "National Medical Library"). - P. 392, 398, 26.
5. Yalom I. Existential psychotherapy. - M.: Independent firm "Class", 1999. - 576 p.
6. Morozova G. F. Nation degradation - myth or reality? // Sociological research, 1994, №1.
7. Borisyuk A. S. To the problem of mental and psychological health of youth. / Collection of scientific works. Psychological sciences. - Volume 2. Issue 10 (91). - P. 46-50.
8. Kozytska I. V. Psychological features of self-realization of student youth. - K.: Theory and practice of modern psychology, 2018. - №2. - P.27-30.
9. Litvak M. E. Sex in the family and at work / M. E. Litvak. - Rostov n / D: Phoenix, 2008. - P. 46-47.
10. https://uk.wikipedia.org/wiki/The_population_of_the_Earth.
11. Youth and youth policy in Ukraine: socio-demographic aspects. / Ed. E. M. Libanova. - M.: Institute of Demography and Social Research. M. V. Ptukhi NAS of Ukraine, 2010. - 248 p.
12. Youth in the conditions of formation of independent Ukraine (1991-2011). - Annual report to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine on the situation of youth in Ukraine. - Kyiv: State Institute of Family and Youth. Policy, 2012. - P.7.
13. Usikin G. S. In the classroom, in the park, in the forest: games and competitions for young tourists: - Moscow: Education, 2006. - 160 p.
14. Kjell L., Ziegler D. Theories of personality (Fundamentals, research and application). - SPb.: Peter Press, 1997. - 608 p. - (Series "Masters of Psychology").
15. Alexandrov A. A. Modern psychotherapy. Course of lectures / A. A. Alexandrov. - SPb.: "Academic project", 1997. - P. 3-4, 6.
16. Холодова О. О. The problem of theoretical integration of modern psychotherapy / O. O. Kholodova // Bulletin of Vinnytsia Medical University. - №1 (2). - 1999. - P.184-185.
17. Jerome D. Frank. What is psychotherapy? // Introduction to psychotherapy / Ed. Sydney Bloch. - Amsterdam-Kiev: Sfera Publishing House, 1997. - P. 13.
18. Циба В. Т. Sociology of personality: a systematic approach (socio-psychological analysis): [Textbook. aid.] / V. T. Tsyba. - K.: МАВП, 2000. - С.8, 10, 48.

PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

УДК:

Шатохина Т.А.,
Корохова Н.А.,
Вержицкая Е.Г.,
Ишков Н.Г.,
Цеева Н.А.

Адыгейский государственный университет

DOI: 10.24412/2520-6990-2021-895-45-48

ИЗУЧЕНИЕ ФАКТОРОВ РИСКА, ВЛИЯЮЩИХ НА СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ

Shatokhina T.A.,
Korokhova N.A.,
Verzhbitskaya E.G.,
Ishkov N.G.,
Tseeva N.A.
Adyghe State University

STUDY OF RISK FACTORS AFFECTING STUDENT HEALTH

Аннотация.

Образ жизни относится к факторам, непосредственно влияющим на здоровье. Здоровый образ жизни способствует сохранению здоровья, оптимальному приспособлению организма к условиям окружающей среды, высокому уровню работоспособности в учебной и профессиональной деятельности.

Abstract.

Lifestyle refers to factors that directly affect health. A healthy lifestyle contributes to the preservation of health, optimal adaptation of the body to environmental conditions, a high level of efficiency in educational and professional activities.

Ключевые слова: Образ жизни, здоровье, здоровый образ жизни, безопасность жизнедеятельности.

Keywords: Lifestyle, health, healthy lifestyle, risk factors

Студенты составляют особую социальную группу, объединенную определенным возрастом, специфическими условиями труда и жизни. Состояние здоровья студенчества в основном определяется его образом жизни. Образ жизни и деятельность студентов за последние годы настолько изменились, что компенсаторные механизмы с трудом справляются с повышенной нагрузкой. Обучение студентов взаимосвязано с их здоровьем: чем крепче здоровье студента, тем продуктивнее обучение. Поэтому для сохранения и укрепления здоровья за время обучения необходимо применение целого комплекса мероприятий по охране и укреплению здоровья студентов, включающих: мотивацию на здоровый образ жизни; врачебный контроль за физическим состоянием студента, своевременное выявление и предупреждение заболеваний; медицинское обследование, и др.

К основным составляющим здорового образа жизни, по мнению профессора М.Я. Виленского и других авторов, относят: режим труда и отдыха; организацию сна; режим питания; организацию двигательной активности; выполнение требований санитарии, гигиены, закаливания; профилактику вредных привычек; культуру межличностного общения; психофизическую регуляцию организма; культуру сексуального поведения.

Целью нашего исследования было изучение факторов риска, влияющих на здоровье студентов.

Для этого мы составили анкету и провели анкетирование в двух группах института физической культуры и дзюдо (ИФК и дзюдо). Это были группы третьего курса, одна группа (3«А») обучается по направлению подготовки «Педагогическое образование» (с двумя профилями) направленность «Безопасность жизнедеятельности» и «Физическая культура», вторая группа (3«Б») обучается по направлению подготовки «Физическая культура» направленность «Спортивная тренировка в избранном виде спорта». В анкетировании участвовал 31 студент.

В анкете было предложено респондентам ответить на 24 вопроса. Вопросы были составлены по факторам риска здоровью студентов, а также касались общих данных о респондентах это были вопросы с первого по третий; затем шли вопросы по факторам риска здоровью и были связаны с организацией и качеством питания, сна, двигательной активности, проведению свободного времени и вредным привычкам – с 4 по 22 вопросы. В вопросах под номером 23 студенты должны были выделить факторы, негативно влияющие на здоровье, а в 24 вопросе оценить каждый фактор здорового образа жизни по пяти бальной системе.

Среди студентов группы 3«А» безопасности жизнедеятельности 40% живут на квартире, 13,4% - в общежитии, 46, 6% респондентов с родителями.

Отвечая на вопрос «Какое качество вашего питания?» 60% респондентов ответили, что питаются они рационально, в рационе присутствуют все необходимые организму питательные вещества, 6,6% респондентов отметили, что в пище преобладают простые углеводы, жиры, газированные напитки, фаст-фуд, кондитерские изделия белый хлеб, мороженое и 33,3% респондентов не следят за рационом питания. Более трех раз в сутки питаются 46,6% респондентов, три раза в сутки – 26,6% и два раза – 20% респондентов.

На вопрос «Занимаетесь ли Вы физическими упражнениями, спортом?» 40% респондентов отметили, что посещают секцию и занимаются самостоятельно, 60% - занимаются не регулярно 1-2 раза в неделю.

На вопрос «Сколько часов в сутки Вы спите?» большинство респондентов 93,3% ответили 6-7 часов, 6,7% респондентов спят более 9 часов.

На вопрос «Сколько времени Вы гуляете в будни?» 46,6% респондентов отметили до двух часов, 26,6% респондентов гуляют более трех часов, 20% респондентов совмещают прогулку с дорогой в институт и 6,6% респондентов меньше часа проводят на улице. В выходные дни больше респондентов гуляют на свежем воздухе 53,3% более трех часов, но и много респондентов совсем не гуляют – 33,3%.

Следующая группа вопросов была посвящена изучению времени, которое респонденты тратят на просмотр телевизионных передач, просмотр фильмов по гаджетам и играм. На просмотр телевизионных передач в будни респонденты 53,3% не тратят ни часа, до трех часов – 33,3% респондентов, три и более часа в день – 13,3%. В выходные дни больше респондентов смотрят передачи по телевизору – 53,3%, и 46,7% не смотрят телевизор.

На двенадцатый вопрос «Сколько времени Вы проводите за компьютером, ноутбуком?» большинство респондентов ответили, что тратят времени за компьютером от двух часов и более 66,6%. Среди них 59,9% респондентов используют компьютер с целью подготовки к занятиям, для игр – 6,6%, и остальные студенты - для просмотра фильмов и общения.

Любимые занятия, которыми респонденты занимаются в свободное время это: чтение книг (1), футбол, тренажерный зал, компьютер (2), прогулки (2), рыбалка (1), играют на гитаре (1), общаются с друзьями (2), спят (1), не смогли назвать любимое занятие (3).

Другая группа вопросов была посвящена изучению вредных привычек. Большинство респондентов 60% не курят, 13,3% пробовали, но не понравилось, 20% позволяют себе покурить, 6,6% курят по несколько сигарет в день, правда количество выкуренных в день сигарет не указали. Отношение к курящим у респондентов пассивное – 60% не обращают внимание на курящих, не делают им замечания и молча отходят от курящих подальше 40%.

Никогда не пробовали алкоголь – 26,6% респондентов, 13,3% - пробовали, не понравилось, 60,1% употребляют иногда в компании.

Все 100% респондентов отрицательно относятся к употреблению наркотиков и сами никогда не будут пробовать наркотики.

На вопрос «Имеются ли у Вас проблемы со здоровьем?» 86,7% респондентов ответили нет. У 13,4% опрошенных была временная травма. Оценивают свое здоровье как хорошее 66,6% и 33,3% как отличное.

Двадцать третий вопрос был связан с факторами риска, которые по мнению студентов отрицательно влияют на их здоровье. Последний вопрос был оценочного плана, студенты должны были оценить факторы здорового образа жизни по пяти бальной системе.

При анализе ответов респондентов группы безопасности жизнедеятельности на 23-й вопрос «Какие факторы негативно влияют на состояние Вашего здоровья?» большинство респондентов отметили такие факторы риска как «нарушение режима труда и отдыха» (53%) и «режима питания» (53%), «конфликты с окружающими» отметили 26,6% респондентов, «вредные привычки» – 20% респондентов. Такие факторы риска здоровью как «напряженность учебного труда», «плохие материально-бытовые условия» ни один из респондентов не отметил, что говорит о том, что учиться им легко и условия жизни у них хорошие. Анализируя ответы респондентов на этот вопрос, мы обратили внимание на то, что 5 респондентов выделили только один фактор риска своему здоровью, это «нарушение режима труда и отдыха». Остальные респонденты назвали от двух до пяти факторов риска. Хочется отметить, что нарушение режима труда и отдыха отмечают большинство респондентов (53,3%), затем на втором месте стоят такие факторы риска как: нарушение режима питания (53,3%), неполноценное питание – 40%, конфликты с окружающими 26,6%, напряженность учебного труда 13,3%, вредные привычки – 20%, плохие материально-бытовые условия 0% (Таблица -1).

Таблица -1

Факторы негативно влияющие на состояние здоровья респондентов

Факторы, влияющие на здоровье	Проценты
Нарушение режима труда и отдыха	53,3
Нарушение режима питания	53,3
Неполноценное питание	40
Конфликты с окружающими	26,6
Вредные привычки	20
Плохие материально-бытовые условия	0

Анализ ответов респондентов на 24-й вопрос «Оцените по пяти балльной системе каждый фактор здорового образа жизни» показал, что наивысшую оценку респонденты выставили таким составляющим ЗОЖ как: двигательная активность (92,3%), отказ от вредных привычек (84,6%), полноценное питание (77%), личной гигиене (61,5%), хорошей организации сна (53,8%).

Оценку «три» большинство респондентов поставили закаливанию - 54%, видимо считая, что

этот фактор ЗОЖ незначителен, режиму труда и отдыха -15,4%, хорошей организации труда, личной гигиене поровну по 7,7%.

Оценили на «хорошо» такие составляющие ЗОЖ как: режим труда и отдыха – 53,8%, хорошую организацию сна – 38,5%, личную гигиену – 30,7%, закаливание и полноценное питание по 23%, отказ от вредных привычек 15,4% респондентов (Таблица 2).

Таблица - 2

Оценка респондентами факторов здорового образа жизни

Фактор здорового образа жизни	5 баллов, %	4 балла, %	3 балла, %
Закаливание	23	23	53,8
Режим труда и отдыха	30,7	53,8	15,4
Полноценное питание	77	23	0
Двигательная активность	92,3	7,7	0
Хорошая организация сна	53,8	38,5	7,7
Личная гигиена	61,5	30,7	7,7
Отказ от вредных привычек	84,6	15,4	0

Анализируя ответы респондентов 3 курса группы «Б» мы получили следующие данные. 33,3% респондентов проживают с родителями, 44,4% - в общежитии, 22,2% на квартире. Отвечая на вопрос «Каково качество вашего питания?» 55,5% респондентов ответили, что питаются они рационально, в рационе присутствуют все необходимые организму питательные вещества, 22,2% респондентов отметили, что в пище преобладают простые углеводы, жиры, газированные напитки, фаст-фуд, кондитерские изделия белый хлеб, мороженое и 22,2% респондентов не следят за рационом питания. Более трех раз в сутки питаются 50% респондентов, три раза в сутки – 33,3% и два раза – 16,6% респондентов.

На вопрос «Занимаетесь ли Вы физическими упражнениями, спортом?» 72,2% респондентов отметили, что посещают секцию и занимаются самостоятельно, остальные респонденты занимаются не регулярно 1-2 раза в неделю.

На вопрос «Сколько часов в сутки Вы спите?» большинство респондентов 55,5% ответили 8-9 часов, 44,4% респондентов спят 6-7 часов.

На вопрос «Сколько времени Вы гуляете в будни?» 61,1% респондентов отметили до двух часов, 11,1% респондентов гуляют более трех часов, и такое же количество респондентов (11,1%) меньше часа гуляют в будни, 16,6% респондентов совмещают прогулку с дорогой в институт. В выходные дни больше респондентов гуляют на свежем воздухе 72,2% более трех часов, 16,6% гуляют 2 часа в день и по 5,5% респондентов меньше часа бывают на свежем воздухе и не гуляют.

Следующая группа вопросов была посвящена изучению времени, которое респонденты тратят на просмотр телевизионных передач, просмотр фильмов по гаджетам, играм. На просмотр телевизионных передач в будни респонденты 55,5% не тратят время и считают, что там нет ничего интересного, до трех часов – 27,7% респондентов, три и более

часа в день – 16,6%. В выходные дни больше респондентов смотрят передачи по телевизору – 55,4%, и 44,4% не смотрят телевизор.

На двенадцатый вопрос «Сколько времени Вы проводите за компьютером, ноутбуком?» большинство ответили, что тратят от двух часов и более времени 61% респондентов. Цель их это или подготовка к занятиям 4 человека, или для игр - 4 человека, 8 человек смотрят фильмы, 5 человек - для общения. Один человек ответил, что использует компьютер для других целей, но не уточнил для каких. Большинство респондентов отметили несколько вариантов использования компьютера: для подготовки к занятиям, для игр, для просмотра фильмов или только для просмотра фильмов и общения, и другие варианты.

Мобильным телефоном респонденты пользуются в день от 40 минут до 12-13 часов. Некоторые респонденты ответили, что постоянно пользуются телефоном.

Любимые занятия, которыми респонденты занимаются в свободное время это: чтение книг (1), футбол, тренажерный зал, компьютер (2), прогулки (2), рыбалка, охота (1), играют на гитаре, других музыкальных инструментах (1), общаются с друзьями (2), спят (3), не смогли назвать любимое занятие (3), фотографией, смотрят ролики в интернете (1), ездят на велосипеде (1), занимаются спортом (2), читают (4), смотрят фильмы в интернете (1). В скобках отмечено количество студентов, которые отметили свои любимые занятия.

Другая группа вопросов была посвящена изучению вредных привычек. Большинство респондентов 88,8% не курят, 11,2% пробовали. Отношение к курящим у респондентов пассивное не обращают внимание на курящих, не делают им замечания и молча отходят от курящих подальше 88,8%, только два человека делают замечание курящим и добиваются чтобы не курили в общественных местах.

Никогда не пробовал алкоголь один респондент (5,5%), 22,2% - пробовали, не понравилось, 72,2% употребляют иногда в компании.

Большинство респондентов 94,4% отрицательно относятся к употреблению наркотиков и сами никогда не будут пробовать наркотики. Один респондент ответил, что курит анашу, марихуану.

На вопрос «Имеются ли у Вас проблемы со здоровьем?» 83,3% респондентов ответили нет. У одного респондента (5,5%) была временная травма. Два респондента ответили, что имеют проблемы со здоровьем, мешающие им вести здоровый образ жизни и заниматься спортом. Оценивают свое здоровье как хорошее 77,7% респондентов, но болеют иногда простудными заболеваниями, два респондента оценили свое здоровье как отличное и два респондента (11,0%) отметили, что здоровье у них слабое и есть, хроническая патология.

Двадцать третий вопрос был связан с факторами риска, которые по мнению студентов отрицательно влияют на их здоровье. Последний вопрос был оценочного плана, студенты должны были оценить факторы ЗОЖ по пяти бальной системе.

При анализе ответов респондентов группы 3 «Б» на 23-й вопрос «Какие факторы негативно влияют на состояние Вашего здоровья?» большинство респондентов отметили такие факторы риска как «нарушение режима труда и отдыха» (50%) и «режима питания» (44,4%), «напряженность учебного времени» -22,2%, «неполноценность питания» - 27,7% респондентов, «вредные привычки» один респондент (5,5%) отметили респондентов, «вредные привычки» – 20% респондентов. Такие факторы риска здоровью как «конфликты с окружающими» ни один из респондентов не отметил, что говорит о том, что отношения в группе между студентами хорошие. «плохие материально-бытовые условия»

16,6% респондентов и один респондент отметил, что на его здоровье негативно влияют другие факторы, но не назвал их. Анализируя ответы респондентов на этот вопрос, мы обратили внимание на то, что респонденты выделили несколько факторов от двух до пяти факторов риска. Хочется отметить, что нарушение режима труда и отдыха отмечают половина респондентов (50%), затем на втором месте стоит такой фактор риска как: нарушение режима питания (44,4%), неполноценное питание – 27,7%, плохие материально-бытовые условия 16,6%, напряженность учебного труда 22,2%, вредные привычки – 5,5%, конфликты с окружающими 0%.

Анализ ответов респондентов на 24-й вопрос «Оцените по пяти бальной системе каждый фактор здорового образа жизни» показал, что наивысшую оценку респонденты выставили таким составляющим ЗОЖ как: двигательная активность (64,7%), отказ от вредных привычек (70,5%), полноценное питание (76,4%), личной гигиене (52,9%), хорошей организации сна (58,8%).

Оценки «один», «два» и «три» респонденты поставили закаливанию соответственно-5,8%, 17,6%, 29,4% по-видимому считая, что этот фактор ЗОЖ незначителен, режиму труда и отдыха поставили оценку «удовлетворительно» 17,6% респондентов, хорошей организации труда, личной гигиене, отказу от вредных привычек досталось поровну по 11,7%.

Оценили на «хорошо» такие составляющие здорового образа жизни как: режим труда и отдыха – 70,5%, хорошую организацию сна – 17,6%, личную гигиену – 35,2%, закаливание – 23,5%, и полноценное питание- 5,8%, отказ от вредных привычек 17,6% респондентов (Таблица 3).

Таблица 3

Оценка респондентами факторов ЗОЖ

Фактор ЗОЖ	5 баллов, %	4 балла, %	3 балла, %
Закаливание	23,5	23,5	29,4
Режим труда и отдыха	16,6	70,5	17,6
Полноценное питание	76,4	5,8	17,6
Двигательная активность	64,7	35,2	0
Хорошая организация сна	58,8	23,5	11,7
Личная гигиена	52,9	35,2	11,7
Отказ от вредных привычек	70,5	17,6	11,7

Здоровье людей относится к числу проблем, имеющих жизненно-важное значение. Намечившаяся во всём мире тенденция новых подходов в вопросах формирования здоровья способствует созданию новых образовательно-оздоровительных программ. Здоровый образ жизни не занимает пока первое место среди потребностей и ценностей человека в нашем обществе. Но если мы будем беречь и укреплять своё здоровье, если мы будем личным примером демонстрировать здоровый образ жизни, то можно надеяться, что будущие поколения будут

более здоровы и развиты интеллектуально, духовно и физически.

Список использованной литературы

1. Виленский М.Я. Здоровый образ жизни и стиль жизни студента: методологический анализ. - //Педагогическое образование и наука, №3. -2009. - С. 15-18.
2. Виленский М.Я., Горшков А.Г. Физическая культура и здоровый образ жизни. –издательство КноРус. – 2021. - 240с.

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 378.147.111.041:81'243

*Бринцева Олена Василівна,
Старший викладач кафедри іношомовної підготовки, європейської інтеграції та міжнародного співробітництва Української інженерно-педагогічної академії*

*Подорожна Аліна Олександрівна
Асистент кафедри іношомовної підготовки, європейської інтеграції та міжнародного співробітництва Української інженерно-педагогічної академії*

[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-895-49-52](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-895-49-52)

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТРІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.

*Bryntseva Olena,
Senior Lecturer of the Department of Foreign Language Training, European Integration and International Cooperation of the Ukrainian Engineering Pedagogics Academy*

*Podorozhna Alina
Assistant Professor of the Department of Foreign Language Training, European Integration and International Cooperation of the Ukrainian Engineering Pedagogics Academy*

HOW TO ORGANIZE INDEPENDENT WORK OF MASTER'S DEGREE STUDENTS IN THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING.

Анотація

У статті підкреслюється важлива роль самостійної діяльності студентів магістрів у процесі викладання іноземних мов у вищому навчальному закладі. Визначаються цілі самостійної роботи студентів магістратури під час вивчення іноземних мов (систематизація та зміцнення теоретичних знань та практичних навичок студентів, сприяння розвитку критичного аналізу та оцінці сучасних наукових досягнень, генерація нових ідей з метою підтримки необхідних досліджень); здійснення дослідницької діяльності із застосуванням сучасних методів навчання та викладання, інформаційно-комунікаційних технологій; розвиток компетенцій та навичок, необхідних для аналізу результатів наукових досліджень та застосування їх з метою вирішення конкретних дослідницьких завдань, формування спроможності до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації. У роботі висвітлені особливості та форми організації самостійної діяльності студентів магістратури у процесі викладання іноземних мов (поглиблений аналіз навчального матеріалу, робота з автентичними джерелами інформації, побудова термінологічного словника, підготовка письмових робіт, анотування та реферування текстів за фахом).

У статті зроблено висновок, що ефективна організація самостійної роботи студентів магістратури у вищому навчальному закладі полягає не лише в оптимізації її окремих видів, а й у створенні умов для підвищення активності, самостійності та відповідальності студентів магістратури як на практичних заняттях, так і поза ними. Активізація самостійної роботи студентів магістратури передбачає застосування освітніх технологій, відповідних їх рівню з метою вирішення завдання формування стилю наукового мислення; розвиток навчальних навичок та творчої активності.

Abstract.

The article emphasizes the important role of independent activity of master's degree (MA) students in the foreign languages teaching in a higher education institution. The goals of independent study of MA students in the foreign languages teaching have been defined (systematization and reinforcement of theoretical knowledge and practical skills of students, promotion of critical analysis and assessment of modern scientific achievements, generation of new ideas to support the required research and analysis); implementation of research activities using modern instruction and teaching methods, information and communication technologies; developing the competencies and skills necessary for analysis of the results of scientific research and applying them to solve specific research problems, building the capacity to realize self-development, self-improvement and self-realization. The work highlights the features and forms of planning the independent activity of MA students in the process of foreign languages teaching (in-depth analysis of the training material, work with authentic information sources, building a terminological dictionary, preparing written works, annotating and abstracting texts for specific purposes).

The article concluded that the effective planning of independent study of MA students at a higher education institution is not only to optimize its individual types, but also to create conditions for increasing the activity, independence and responsibility of MA students, both in the classroom and outside. The intensification of independent study of MA students provides for the application of educational technologies appropriate to their level to solve the task of forming the style of scientific thinking; development of study skills and creative activity.

Ключові слова: іношомовна підготовка, самостійна робота, студент-магістр, професійна діяльність, освітні технології.

Keywords: foreign language teaching, independent activity, MA student, professional activity, educational methods.

Introduction. Nowadays, the goal of Ukrainian higher education is to provide future specialists with solid, operational knowledge and professional skills within their field of competence, as well as to provide the experience in creative and research activities to address new challenges, the experience in social-evaluating activity, developing during the process of the students' independent work.

Foreign-language proficiency is recognized as one of the key cross-cultural competencies of master's degree; however, in practice foreign-language training of a postgraduate student, carried out in the context of traditional, educational system appears to be insufficient to solve the pedagogical tasks in modern conditions. In that regard, some inconsistencies have been observed in modern theory and practice of foreign language training of master's degree students of higher education institution, between: social order of modern society for highly qualified specialists and lack of their training; traditional methods and practice of organizational forms of foreign language teaching and the necessity of the implementation of the new educational pedagogical technologies in the training activity; using mainly educational texts in the training process and the need to work with authentic foreign language information sources in professional discourse.

The presence of these contradictions results in rethinking of some pedagogical concepts bearing in mind recent developments in theory and practice regarding the foreign language training of master's degree students. There is a clear need to develop a model for the foreign language training of master's degree (MA) students in higher education institution that could meet the needs of Ukrainian society and the actual needs of a future specialist.

The aim of the study – to analyze the concept of independent work in a higher education institution and determine the peculiarities and forms of independent activity organization of MA students in the process of foreign languages teaching.

As a rule, the following interlinked goals are realized in the foreign language teaching: practical, academic, educational and developing. At foreign language training of MA students, the practical goals are focused on a foreign language acquisition in the context of professional communication; the academic goals are primarily to raise the level of general culture, to gain the specific knowledge, to form various skills and abilities; the developing goals are intended to build intellectual, emotional and motivational spheres of a personality; the educational goals are focused on development of scientific understanding, tolerance, moral values of a future specialist. These goals are defined by social order of a society: to develop the communicative competence of a specialist, allowing carrying out the professional activity effectively in foreign language communicative environment.

The MA students training is characterized by the continued growth of their independent work, self-edu-

cation, engaging them in research activities. The master's degree is essential for academic process and aims to prepare students to further self-education as a tool for searching and gaining experience, by which a future specialist has an opportunity to continue his or her professional training. Intensive independent work is critical to the success of the educational system as a whole. Research and analysis on issues in the field shows, that transition to new specialties, aimed at achieving professional competency; implementation of module training syllabuses; the possibility of obtaining individual professional education, which meets the students' needs and demands; the organization of educational process in the credit unit system have an impact on the organization of independent work.

In the process of independent work a MA student is able to acquire theoretical material on discipline (concrete topics, questions, issues, etc.); to consolidate the knowledge of theory, using necessary tools by practical way (to complete the tasks, tests, self-assessment checklists); to apply the acquired experience and knowledge to analyze the situation and make the right decision (preparation for group discussion, prepared work within communicative situation, project development and written analysis of concrete situation, etc.); to apply knowledge and skills, gained to form and present personal opinion, theory, model (presenting a scientific research work).

Intensification of students' independent work provides for a fundamental reappraisal and restructuring of academic process at a higher educational institution, and includes the following: focus on active learning methods; development of master's creative skills; shift away from the current to individualized training to meet the needs and ability of a personality. The effectiveness of independent work is conditioned by several factors, some of which are willingness to independent work, achieved through admissible motivation to master a foreign knowledge and the most appropriate way of organizing independent work. Therefore, the goal of master's independent work in the process of a foreign language is determined as: systematization and consolidation of obtained theoretical knowledge and practical skills of masters; developing the ability to critical analysis and assessment of current scientific achievements, creation of new ideas at solving research and practical tasks; research activities, using modern research methods and information and communication technologies; developing the ability to analyze the results of scientific studies and research and apply them in dealing with specific cases; forming the skills to self-development, self-improvement and self-realization.

Based on organizational practice of MA student's independent work in a foreign language teaching at a higher educational institution, it is appropriate to apply the following forms of independent work: training sessions materials processing, work with authentic sources, building terminological dictionary, preparing written works (abstracts, thesis, articles), annotating and referencing texts for special purposes, preparing a

report in a foreign language and presentation at the conference.

One of the most important forms of master's work is considered to be the ability to work with authentic sources. Studying the discipline "A foreign language", the students should gain experience in processing a substantial amount of information (monographs, scientific articles, and thesis), what determines the importance of extracurricular reading as one of the element for MA students' independent work in the process of foreign language teaching. To increase the effectiveness of independent work with literature for specific purposes it is important to involve the course, focused on achieving equitable levels of speech preparation that will systematize the repetition of grammatical material of previous levels trained by immersion in a subject, and use specific provisions of intensive training, with an emphasis on scientific and technical texts. At the same time, special attention should be paid to grammatical features, frequently repeated in scientific and technical texts and present, perhaps, the greatest challenges in understanding, identifying and differentiating them in the context. Group classroom studies allow for creating base to move on to independent reading of foreign literature, analysis, language processing. During the classroom studies, it is advisable to fulfill similar tasks, which the students perform at out-class training independently (analysis of texts for special purposes, revision of a text, annotating and abstracting) [2,143].

In order to analyze the text for special purposes, the MA students are proposed to read scientific and technical text and perform the following tasks: to define the topic of the text and each paragraph; to divide the text into semantic completed parts and suggest the title to each and every one of the; to describe the problems, presented in the text; to make up their own mind about the reading; to prepare the summary of the text .

Independent activity in writing (articles, Abstracts, abstracts) in a foreign language is a key requirement of master's degree educational programme. Students' teaching for independent writing the article, report can be carried out during the class studies when the key language features of scientific and technical literature (impersonal sentences, passive voice, parenthetical words, used to achieve the overall coherence of scientific text) are repeated. These skills would be useful for students for proper written works in particular based on their own research. To develop written scientific competence, MA students do some preparatory exercises, reading concrete scientific articles in a foreign language. The end result of this work will be review abstracts on scientific literature in a foreign language, that have to comply with brevity, logical order, accuracy, structural-semantic connectivity between the parts of the text. Development of written scientific competence is monitored at the lessons as well as according to MA students' participation in the scientifically-practical conferences with the presentations in a foreign language (articles, scientific conference abstracts, abstract of the papers).

In the planning and organization of independent work of master's degree students in a foreign language, the following pedagogical and methodological conditions should be taken into account: the ratio of academic and out-of-class activities of students; the compliance of content of the course materials and the current status of the development of science and technology; the use of flexible modern approaches to develop the teaching and learning materials and forms of works with master's degree students; planning systematic pedagogical monitoring of implementation of all kinds of independent works by students; the provision of theoretically grounded course materials and clear guidance to their use [4,132].

In practice at Department of Foreign Languages Training, European Integration and International Cooperation of Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, the content of independent work of MA students is provided by the teaching and learning materials, containing work programmes, training aids and study guides, funds of assessment tools, instructional guidelines, questions and tasks for independent work of MA students. With a view to effective individualization of independent work, the teaching materials are to be designed in such a way as to help the students to improve, enhance and complement knowledge, skills and competencies; to master necessary training and research actions, forms and kinds of independent creative academic research work; to develop individual programme for planning independent work. The organization of teaching materials contains information section, presenting the volume and sequence of issues and topics being studied, different tasks for updating material, necessary to study a new topic, methodological guidelines to assist with tasks, references.

Individualization of independent academic activity involves the use of tasks for different complication levels as well as individual tasks. Group forms of activity are designed so that the task could be allocated in an optimal manner according to features of each student. Choosing the difficulty level of tasks is based on diagnostics of foreign language competence and cognitive autonomy development. MA students, who have received a list of tasks, are able to choose the combinations of tasks that are relevant to their needs and abilities. Individual pace and volume of independent work will enhance the students' independent work, motivate the scientific-research activity, contributes to a professional personality of a future specialist.

Conclusions. It should therefore be noted that planning independent work of MA students in a foreign language teaching lies not only in its certain types optimization, but also in promoting conditions to increase the students' activity, autonomy and responsibility at practical classes and in after-classes activity in the context of academic activity. The aim of independent work of MA students is to teach them at first to process the learning materials meaningfully and independently, then to work with scientific information, to provide a basis for self-organization and self-education in order to develop the ability of continuing professional development.

Литература

1. Козырева, О. А. (2014). Культура самостоятельной работы педагога: от определения до продуктов самореализации / О. А. Козырева // Современная педагогика. 2014. № 12 (25). С. 97-102.
2. Кравченко, Е.В. (2011). Аннотирование как вид учебно-методической деятельности при обучении иностранному языку. Освіта, наука, виробництво: інтеграційні процеси в умовах інформаційного суспільства: матеріали наук.-практичної конференції наук.-пед. працівників, аспірантів та співробітників гірничого факультету Української інженерно-педагогічної академії, 2011. № 8. С. 141-145.
3. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка. – М.: МГЛУ, 2005. – С. 134.
4. Dudley-Evans T., Maggie Jo St. John. (1998). Developments in English for Specific Purposes: a multi-disciplinary approach. Cambridge: Cambridge University Press, 298p.

УДК 821.512.141

References.

1. Kozyreva, O. A. (2014). Kul'tura samostojatel'noj raboty pedagoga: ot opredelenija do produktov samorealizacii / O. A. Kozyreva // Sovremennaja pedagogika. 2014. № 12 (25). S. 97-102.
2. Kravchenko, E.V. (2011). Annotirovanie kak vid uchebno-metodicheskoj dejatel'nosti pri obuchenii inostrannomu jazyku. Osvita, nauka, vyrobnytstvo: intehratsiini protsesy v umovakh informatsiinoho suspilstva: materialy nauk.-praktynchoi konferentsii nauk.-ped. pratsivnykiv, aspirantiv ta spivrobotnykiv hirnychoho fakultetu Ukrainskoi inzhenerno-pedahohichnoi akademii, , 2011. № 8. С. 141-145.
3. Obsheevropejskie kompetencii vladenija inostrannym jazykom: Izuchenie, obuchenie, ocenka. – M.: MGLU, 2005. – S. 134.
4. Dudley-Evans T., Maggie Jo St. John. (1998). Developments in English for Specific Purposes: a multi-disciplinary approach. Cambridge: Cambridge University Press, 298p.

Гареева Гульфира Нигаматовна

доктор филологических наук, доцент,

Почетный работник науки и

образования Российской Федерации

профессор кафедры башкирской

литературы, фольклора и культуры

Башкирского государственного университета

[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-895-52-55](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-895-52-55)**ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ БАШКИРСКОЙ ДРАМАТУРГИИ****Gareeva Gulfira Nigamatovna**

Doctor of Philology, Associate Professor,

Honorary Worker of Science and

education of the Russian Federation

Professor of the Department of Bashkir

literature, folklore and culture

Bashkir State University

GENRE FEATURES OF MODERN BASHKIR DRAMATURGY**Аннотация.**

Целью данной статьи является раскрытие жанрово-стилевых особенностей, тематики и проблематики современной башкирской драматургии. К анализу были привлечены драмы, комедии и трагикомедии М. Карима “Вечерняя трапеза”, “Пеший Махмут”, “Коня – диктатору!”, Н. Асанбаева “Красный паши”, “Миляш-Миляуша”, Ф. Богданова “Измена завету”, Ф. Булякова “Вознесись, мой Тулпар!”, “Бибинур, ах, Бибинур”, Н. Гаитбаева “Дом у обрыва”, Г. Шафикова «Хадия», “Пещера”, Р. Кул-Давлета “Златовласка”, Т.Гариповой «Убежавшие в счастье», «Гильмияза», «Не улетайте, журавли!», Т.Ганиевой “Тамарис”, Р. Киньябаева “Одолжи мне жеребца”, А. Ягафаровой “Степная девушка”, Т.Давлетбердиной «Моя семья», С.Латыпова «Завидуи, Америка, завидуи!» и др., посвященных крупным явлениям исторического прошлого страны и народа, событиям периода Великой Отечественной войны и сталинских репрессий, современности.

Нашей задачей является исследование творческих поисков и оригинальных находок в области жанра и стиля современной башкирской драматургии последних десятилетий.

Актуальность исследования обусловлена все более растущим интересом к многоаспектному изучению особенностей развития современной башкирской литературы, в частности, драматургии.

В статье применяются сравнительно-исторический **метод** исследования, герменевтический метод исследования и метод исследования контент-анализа.

Практическая значимость материалов исследования заключается в возможности их применения с целью дальнейших научных изысканий в плане жанрово-стилевых особенностей, идейно-тематического содержания, круга проблематики, поэтики современной башкирской драматургии, в практике преподавания современной башкирской литературы на филологических факультетах вузов, при подготовке общих и лекционных курсов, создании учебных пособий по современной башкирской литературе.

Abstract.

The purpose of this article is to reveal the genre and style features, topics and problems of modern Bashkir drama. The analysis involved dramas, comedies and tragicomedies by M. Karim "Evening meal", "Walking Makhmut", "A horse to the dictator!", N. Asanbaev "Red Pasha", "Milyash-Milyausha", F. Bogdanov "Treason", F. Bulyakova "Ascend, my Tulpar!" Garipova "Those who ran away in happiness", "Gilmiyaza", "Don't fly away, cranes!", T. Ganieva "Tamaris", R. Kinyabayeva "Lend me a stallion", A. Yagafarova "Steppe girl", T. Davletberdina "My family", S. Latypova "Envy, America, envy!" and others, dedicated to major phenomena in the historical past of the country and the people, the events of the period of the Great Patriotic War and Stalinist repressions, modernity.

Our task is to study creative searches and original finds in the field of the genre and style of modern Bashkir drama of the last decades.

The relevance of the study is due to the growing interest in the multifaceted study of the features of the development of modern Bashkir literature, in particular, drama.

The article uses a comparative historical research method, a hermeneutic research method and a content analysis research method.

The practical significance of the research materials lies in the possibility of their application for the purpose of further scientific research in terms of genre and style features, ideological and thematic content, a range of problems, poetics of modern Bashkir drama, in the practice of teaching modern Bashkir literature at the philological faculties of universities, in the preparation of general and lecture courses, the creation of textbooks on modern Bashkir literature.

Ключевые слова: башкирская литература, драматургия, тематика, проблематика, жанр, стиль, поэтика, герой, конфликт

Keywords: Bashkir literature, drama, themes, problems, genre, style, poetics, hero, conflict

В жанрово-стилевом отношении современная башкирская драматургия богата: например, традиционный жанр драмы изобилует множеством жанровых форм. Есть политический фарс, социально-политические, социально-нравственные, психологические, героические, лирические, лирико-романтические драмы, драмы-притчи. Созданы комедии-сказки, комедии-памфлеты, трагикомедии, трагедии. На основе своеобразного синтеза драматического эпоса и эпической драмы созданы пьеса-роман в трех частях Н.Асанбаева «Валиди», состоящий из пьес «Актамыр», «Писал бы историю на камнях», «Имя твое вернулось, Валиди!», пьеска-инсценировка в виде драматической повести «Сак-Сук» Ф.Булякова, исповедальная драма-биография «Нездешний сад» А.Абдуллина.

В политическом фарсе М.Карима «Коня – диктатору» (1981) обличается диктаторство как политический анахронизм. В драмах Н.Гаитбаева «Белые ночи Акмуллы», Г.Шафилова «Хадия», посвященных историческому прошлому башкир, воссозданы колоритные национальные характеры, отражены возвышенность помыслов, величие духа свободолюбивых сынов и дочерей башкирского народа, гуманистов-просветителей, борцов за справедливость. Зачастую, в рамках драматического действия этих произведений совмещаются разные времена, уплотняются сюжетные события, применяется монтажная композиция, поэтика фольклора, философия мифа, различные сценические изобразительные возможности.

Историческая трагедия И. Юмагулова «Резной трон» (1992) посвящена кровавым столкновениям между родами тунгаур и кипчак в начале XVI в. Образ резного трона, подаренного ногайским ханом Яубасар-бею, становится олицетворением ига, истязавшего тунгаурцев [2, 186]. Но с течением времени кипчаки и тунгаурцы, объединившись, выходят против ногайского войска и уничтожают власть «резного трона».

В триптихе Н.Асанбаева «Валиди» воплощен образ известного общественного деятеля, лидера башкирского национального движения, политика и полководца Ахмет-Заки Валиди Тогана. Автор в драме большое внимание уделяет раскрытию его образа как крупнейшего ученого, востоковеда-тюрколога, исследующего корни тюркских народов. Н.Асанбаев в драме в психологически достоверных картинах подчеркивает важность сохранения душевного спокойствия, нравственного стержня для А.-З. Валиди как на родине, так и в эмиграции.

Драмы Ф. Булякова «Медовый месяц», «Расстрелянный табун» (1989), «Кража деда», «Любви список», «Проклятая любовь», «Таштугай», «Вознесись, мой Тулпар!», притча «Забывшая молитва» (1994), трагифарс «Бибинур, ах, Бибинур!» (1995), посвященные обличению тоталитарного режима, в жанрово-стилевом отношении стали новым явлением в современной башкирской драматургии.

В мелодрамах «Герань - цветок прощания» (1997) и «Половецкая мистерия» (1999) поднимаются актуальные проблемы постсоветского пери-

ода: распад нравственных устоев, отказ от гуманистических ценностей. Основной конфликт в этих драмах возникает на основе сложных взаимоотношений между людьми, человека с обществом, личности и эпохи. Одни герои Ф.Булякова стойко защищают свои жизненные, нравственные позиции, не отступают, не предаются, не колеблются, они едины, цельны в своих поступках и мыслях, другие же погружаются в психологический процесс напряженного поиска ответов о смысле жизни, о предназначении человека на земле, предаются глубоким размышлениям и переживаниям. Вместе с диалогами и монологами, автор также активно пользуется условными сценами яви и сна, сновидений, воспоминаний, представлений.

В драме “Расстрелянный табун” Ф.Булякова создаются героические образы, выявляются специфические черты национального характера. В легенде-притче “Забытая молитва” три акакала племени Буран, Старик-нытик и Старик-весельчак оценивают каждое событие, по-своему принимая в них участие. Эта троица напоминает Триумvirат в Древнем Риме или же Консульство после Великой Французской революции или Сталинскую “тройку”. Даже перестройка, “призыв к всеобщей молитве” не спасли современное общество от разрушений и катаклизмов. Люди произносили свои давно уже забытые “молитвы”, но жизнь постепенно стала каким-то неуправляемым процессом. Основная идея драмы заключается в мысли, что катаклизмы и беды отступают лишь перед вечной жизненной силой – стремлением к развитию. Автор приходит к выводу, что, если ты хочешь управлять общественными процессами, необходимо найти механизм “саморегуляции” жизни.

В пьесе использованы в большом количестве пословицы и загадки, элементы сказок. Философский смысл произведения раскрывается через аллегории, подтексты, символические поэтические образы. В основе драмы Ф.Булякова “Бибинур, ах, Бибинур” лежит протест Абдрахмана, который обладает бунтарским духом против несправедливых, угнетающих человека общественных порядков, законов [2,183]. В трагедии “Таштугай” отразились философские раздумья автора о сложных судьбах людей, о будущем родной нации.

Основная цель драмы Ф.Булякова «Шаймуратов генерал», пронизанной героическим пафосом, основанной на напряженном этическом конфликте и драматизме, заключается в осмыслении исторических фактов, в оценке оправданных и неоправданных потерь на войне с высоты сегодняшнего дня, в показе взаимосвязи военной действительности и судеб героев, в раскрытии этических и психологических основ героизма. В пьесе лейтмотивом, выразительным средством эмоционально-экспрессивного воздействия на зрителя выступает известная песня З.Исмагилова «Шаймуратов генерал», строки из байта «Сақ-Сук», такие выразительные детали, как мясорубка, диалоги Ямили и Генерала, голоса детей, авторские лирические отступления.

В освещающей проблему счастья с высоты народной морали драме Ф.Булякова «Вознесись,

мой Тулпар!» история и судьба народа, отношения между личностью и органами власти в условиях господства тоталитарного режима представлены на примере взаимоотношений Газинура и Баханура, Тулпара и Баханура. Сюжет драмы построен в ретроспективном плане, в форме воспоминаний Баханура о прожитой жизни после неожиданного появления перед ним живого Тулпара [1, с. 162]. Основная мысль драмы заключается в том, что ни в коем случае нельзя забывать исторический опыт прошлого для постижения сегодняшних проблем. Для более яркого выражения этой основной мысли автор обращается к фольклорным образам и приемам повествования.

Типичный представитель власти эпохи сталинизма Баханур играет роковую роль в судьбе Газинура, путем обмана, запугивания, устрашения создает непреодолимые препятствия для реализации мечты, устремлений молодого своего соперника, разрушает любовь, счастье Газинура и Гульнур, их мечту о светлом будущем. Сумевшего сохранить гордость и человеческое достоинство в период культа личности, в последующие годы застоя и перестройки, Газинура беспокоит мысль о судьбах лошадей, в течение веков являвшихся верными спутниками башкир. Метафорико-символический образ Тулпара совмещает в себе душевную щедрость, романтический настрой, выступает как олицетворение народной памяти. Он является живым свидетелем всех преступлений Баханура, моральным судьей его жестоких деяний. Трагический конфликт между Бахануром и Тулпаром отражает антагонистическое противопоставление друг другу двух жизненных позиций, подлинной человеческой гордости и психологии раба, высокой нравственности и подлости.

Драма Г.Шафикова «Хадия» написана на основе реальных фактов из жизни известной башкирской писательницы Хадии Давлетшиной, подвергшей в 1937 году сталинским репрессиям. Отношения между человеком и общественно-политическими условиями, между личностью и тираном-властителем образуют острейший конфликт произведения. В драме использованы воспоминания самой писательницы, эпизоды из ее повести «Айбика» и романа «Иргиз». Ретроспективный план пьесы позволяет показать автору контрастно, в белых и темных тонах жизнь героини в прошлом и настоящем. В прошлом она предстает счастливой, горячо любящей своего мужа Губая и любимой им женщиной, известной писательницей, принимавшей участие на первом съезде писателей страны, радовавшейся изданию своей повести «Айбика» в Москве. В настоящем она находится в концлагере, погружена в глубокие раздумья, вполголоса читает стихи, ждет кого-то из прошлого, из воспоминаний.

В драме Н.Асанбаева «Миляш-Миляуша» также освещается тема сталинских репрессий, показывается безысходность судьбы людей в обществе, где установлены диктаторские законы, попраны демократические права людей. В ней поднимается проблема слепого служения ложной истине

в лице секретаря райкома партии по идеологии Каримы и проблема верности идеалам добра и справедливости, преданности родине, родной земле, народу, любви в лице Иншара и Миляуши, что вызывает между ними напряженный конфликт, который разрешается гибелью Миляуши и Иншара [1, с. 171].

В драме Н. Асанбаева «Раненая судьба», посвященной событиям Великой Отечественной войны, легендарные комбаты ведут ожесточенную войну против фашистов, невзирая на преследования органов госбезопасности. Фашисты уничтожают их физически, но угроза с тыла намного страшнее. В драме данная тема раскрывается в разных аспектах, соотносясь с темами победы и поражения, дружбы и предательства, жадности, погони за славой, веры в возвышенные цели и не обретенное счастье.

В драме М. Карима «Вечерняя трапеза» раскрывается нигилистическая оценка молодежи исторического прошлого народа, отрицание дел и образа жизни старшего поколения, протест против двойственной, искусственной жизни, отравления сознания юных поколений скрытой под красивым обрамлением фальшью [2, с. 185].

В драме Н. Гаитбаева «Ужин на четверых» поднимаются проблемы взаимоотношений родных людей в одной семье, родителей и детей, проблемы поколений [3, с. 301]. Недостаток внимания, тепла, любви, материнской ласки со стороны Азии, предавшейся всецело работе, общественным делам,

послужили возникновению в семье напряженных отношений, отчуждению дочерей и мужа от нее. В кульминации всю жизнь обремененная работой Асия остается одна, муж уходит к другой женщине, дочери тоже покидают отчий дом. Социальные условия, вынуждающие женщин отдаваться целиком работе, зарабатывать деньги, обеспечивать семью, заниматься общественными делами, вследствие чего утрачиваются духовные связи с близкими, родными людьми, в драме показаны психологически глубоко и достоверно.

Тематика и проблематика современной башкирской драматургии широка и многогранна, в ней отражаются различные стороны современной действительности и исторического прошлого башкирского народа, поднимаются насущные проблемы времени, освещаются актуальные социальные, нравственно-этические аспекты бытия, острые коллизии между личностью и обществом, создаются колоритные образы современников и исторических личностей.

Использованная литература

1. Кильмухаметов Т.А. Поэтика башкирской драматургии: Монография. Уфа: Китап, 1995. 336с.
2. История башкирской литературы в 7-ми томах. – Т.6. Уфа: Китап, 1996. 710 с.
3. История башкирской литературы в 7-ми томах. – Т.7. Уфа: Китап, 2019. 708 с.

УДК 821.512.141

Гареева Гульфира Нигаматовна
доктор филологических наук, доцент,
Почетный работник науки и
образования Российской Федерации
профессор кафедры башкирской
литературы, фольклора и культуры
Башкирского государственного университета
[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-895-55-58](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-895-55-58)

РАЛИСТИЧЕСКАЯ И РОМАНТИЧЕСКАЯ ФОРМЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПОЗНАНИЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В БАШКИРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ НАЧАЛА XX ВЕКА

Gareeva Gulmira Nigmatovna
Doctor of Philology, Associate Professor,
Honorary Worker of Science and
education of the Russian Federation
Professor of the Department of Bashkir
literature, folklore and culture
Bashkir State University

RALISTIC AND ROMANTIC FORMS OF ARTISTIC RECOGNITION OF REALITY IN BASHKIR LITERATURE OF THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

Аннотация.

Целью статьи является исследование реалистических и романтических форм художественного познания действительности в башкирской литературе в свете появившихся новых концепций в литературоведении, раскрытие ее художественной природы, стилевых особенностей. Рассмотрение специфики художественного мира наиболее ярких представителей башкирской литературы в перечисленных аспектах может привести к определению основных, существенных черт национальной литературы.

Актуальность исследований: В новейших исследованиях литературоведения назревшая необходимость изучения уже полностью завершившегося литературного процесса XX в. превратилась в очевидность. Изучение проблем метода и стиля, принципов художественного отражения действительности,

закономерно выдвигаются на передний план. Практика научных исследований требует от современного башкирского литературоведения новых подходов к изучению литературы древности и советской эпохи, что предполагает и выявление основных форм художественного познания действительности в башкирской литературе, анализ литературных явлений с собственно эстетических позиций.

Методы: В работе были применены сравнительно-сопоставительный, историко-типологический, герменевтический и системный методы исследования.

Результаты и перспективы исследования: Реалистическая и романтическая формы являются самостоятельными эстетическими категориями, которые воплощают в себе две основные формы художественного познания. Для многих средневековых восточных литератур, в том числе и для башкирской, долгое время романтизм являлся главным творческим методом и выполнял те же функции, что и классицизм, реализм в западной литературе. Башкирская литература хотя и испытала на себе мощное воздействие восточного классического романтизма, но она творчески переосмыслила его, пропитала народными мотивами, обогатила индивидуальными, национально-историческими красками. Вплоть до середины XIX века в башкирской литературе традиционный романтизм существовал как главный творческий метод. Во второй половине XIX - начале XX веков башкирская литература испытала на себе влияние западного романтизма и реализма, в ней возникли две исторические формы реалистического типа творчества: просветительский и критический реализм. **Практическая значимость** материалов исследования заключается в возможности их применения с целью дальнейших научных изысканий в области основных форм художественного познания действительности, в практике преподавания истории и теории башкирской литературы на филологических факультетах вузов, при подготовке общих и лекционных курсов, создании учебных пособий по башкирской литературе.

Abstract.

The purpose of the article is to study realistic and romantic forms of artistic knowledge of reality in Bashkir literature in the light of new concepts in literary criticism, disclosure of its artistic nature, stylistic features. Consideration of the specifics of the artistic world of the most prominent representatives of Bashkir literature in the listed aspects can lead to the definition of the main, essential features of the national literature.

Relevance of research: In the latest studies of literary criticism, there is an urgent need to study the already fully completed literary process of the twentieth century. became obvious. The study of the problems of method and style, the principles of artistic reflection of reality, naturally come to the fore. The practice of scientific research requires from modern Bashkir literary criticism new approaches to the study of the literature of antiquity and the Soviet era, which also implies the identification of the main forms of artistic knowledge of reality in Bashkir literature, the analysis of literary phenomena from a strictly aesthetic standpoint.

Methods: Comparative-contrastive, historical-typological, hermeneutic and systemic research methods were used in the work.

Research results and perspectives: Realistic and romantic forms are independent aesthetic categories that embody two main forms of artistic cognition. For many medieval oriental literatures, including the Bashkir one, for a long time romanticism was the main creative method and performed the same functions as classicism and realism in Western literature. Although Bashkir literature has experienced the powerful influence of Eastern classical romanticism, it has creatively rethought it, saturated it with folk motives, and enriched it with individual, national-historical colors. Until the middle of the 19th century, traditional romanticism existed as the main creative method in Bashkir literature. In the second half of the 19th - early 20th centuries, Bashkir literature experienced the influence of Western romanticism and realism, two historical forms of a realistic type of creativity arose in it: educational and critical realism. The practical significance of the research materials lies in the possibility of their application for the purpose of further scientific research in the field of the main forms of artistic knowledge of reality, in the practice of teaching the history and theory of Bashkir literature at the philological faculties of universities, in the preparation of general and lecture courses, and in the creation of textbooks on Bashkir literature.

Ключевые слова: башкирская литература, реалистический стиль, романтическая форма познания действительности, метод, стиль, герой.

Keywords: Bashkir literature, realistic style, romantic form of cognition of reality, method, style, hero.

Если обратиться к истории, то можно заметить, что черты башкирской письменной литературы средних веков тяготеют к типу восточных литератур. Религия ислама, его идеология, арабская письменность, мусульманская культура, прочно укоренившись в башкирской среде, сильно повлияли на письменную литературу, питали ее религиозными идеями, накладывали отпечаток на творческий метод того периода. В арабской и персидской литературах X-XV вв. имел место мощный этап развития, так называемый Восточный Ренессанс.

Яркими признаками, лежащими в основе романтизма восточной литературы, можно считать идеализированное, приукрашенное воспроизведение реальности, описание романтических героев, использование мотивов легенд, преданий и мифов, приключенческие мотивы, превалирование условности, символики, гиперболики. Но все же это было не абстрактным романтизмом, оторванным от реальности. У него была собственная реальная основа, определенная толика жизненности. Напри-

мер, в «Кисса и Йусуф» Кул Гали [1, с.9] взаимоотношения персонажей передавались вполне реалистично, описывались типичные земные человеческие чувства.

Для многих средневековых восточных литератур, в том числе и для башкирской, долгое время романтизм являлся главным творческим методом и выполнял те же функции, что и классицизм, реализм в западной литературе. Таким образом, восточный романтизм брал на себя функции реализма и отвечал запросам читателя того времени, удовлетворял его эстетические потребности. Вплоть до XIX века в башкирской литературе традиционный романтизм, по исследованиям профессора А.Харисова, существовал как главный творческий метод, и А. Каргалы, Х. Салихов, Ш. Заки творили как раз в рамках данного метода [2, с.76].

В то же самое время следует заметить, что несмотря на то, что башкирская литература испытала на себе мощное воздействие восточного классического романтизма, она творчески переосмыслила его, пропитала народными мотивами, обогатила индивидуальными, национально-историческими красками. В таких эпических памятниках, как «Кузи-курпач и Маян-хылу», «Алдар и Зухра», «Последний из рода Сартай», дошедших до нас на русском языке, наблюдается синтез фольклорных и литературных традиций [3, с.212]. В этих произведениях романтизм пережил новые качественные преобразования. Черты традиционного романтизма, по мнению Г.Б.Хусаинова, нашли также отражение в жанре приключенческих хикаят, в повестях типа «Бахтиярنامه», различных прозаических произведениях в которых тесно переплетены традиции письменной литературы [4, с.19]. Народное творчество окрасило традиционный романтизм письменной литературы глубоким демократизмом. Таким образом, в башкирской литературе средневековый традиционный романтизм, формировавшийся в определенный социально-исторический период, испытал на себе сильное влияние извне, но он, объединившись с народными поэтическими традициями, приобрел и некие национальные черты и новые качества.

Во второй половине XVIII в., в XIX в. наблюдается постепенный отказ от средневековой традиционности, нормативности, абстрактности и схематизма, отказ от устоявшихся поэтических форм. В романтических произведениях стало отводиться место нравочениям, дидактизму, рационализму. В анонимной поэзии, нравочительных хикаятах стали проявляться тенденции просветительского романтизма.

В условиях резкого обострения противоречий капиталистического общества в начале XX века, в период буржуазно-демократической революции и в годы «черной» реакции идейно-эстетическое содержание романтизма претерпевает изменения. В нем появляются критическая оценка феодально-буржуазных отношений, просветительские идеи, пропагандирующие общедемократические тенденции и революционно-демократический дух. В пе-

риод первой русской революции в литературу входит образ бунтаря, героя, стремящегося к духовной свободе. Обновление нового романтизма протекает в более тесной связи с западным романтизмом и реализмом. Башкирская литература начала XX века испытывает на себе влияние западного романтизма и реализма, развивается в своеобразном русле восточно-западного синтеза. Новый романтизм, связанный с творчеством Ш. Бабича [5, с.3-637 с.], Д. Юлтыя [6, с.3-287], А. Тангатарова [7, с.351-372.], С. Якшигулова [8, с.106-152.] и др., ориентировался на русскую классическую литературу и пропагандировал прогрессивные демократические идеи. В произведениях этих писателей доминировал исторический оптимизм, сильное звучание получили социальные и национальные мотивы. В то же время идеализация прошлого, противопоставление вольной жизни на летовках к разрухе того времени в творчестве Я. Юмаева [9, с.175-208], Г. Исянбердина [10, с.224-241], Ф. Сулейманова [11, с.3-96] усилило пессимизм. Таким образом, новый романтизм в башкирской литературе был явлением сложным и противоречивым в идейно-эстетическом плане.

В башкирской литературе дореволюционного периода существовало две исторические формы реалистического типа творчества: просветительский и критический реализм. Просветительский реализм возник во второй половине XIX века, когда начали распадаться феодальные отношения; критический реализм формировался в начале XX века в период укрепления капиталистических отношений.

Академик Г. Б. Хусаинов отмечает, что в башкирской литературе помимо начальных этапов развития метода реализма в виде просветительского и критического, существовал и этап предреализма [12, с.112]. В период с древнейших времен до начала XIX века в книге К. Гали «Кисса и Йусуф», дастанах, хакаятах и кисса, шежере и путевых заметках достаточно реалистических тенденций и элементов. К.А.Ахметзянов отмечает, что уже в устном народном творчестве преобладали зачатки реалистического стиля, что в древних текстах отражался реальный дух того времени, имел место фантастический реализм: «в известных фольклорных произведениях, в творчестве античных писателей наблюдается реалистическое течение... творческий метод древней литературы можно было бы назвать стихийным реализмом» [13, с.314].

В башкирской изустной литературе XV-XVIII в.в., в творчестве сказителей и сэсэнов Кубагуша, Караса, Кильдиша, Байка силен демократический дух, гражданский пафос [14, с.23-234]. В эйтешах, кубаирах и поэтических обращениях Байка-сэсэна конкретное социально-историческое содержание пропитано свободолобием, идеями патриотизма. Эти произведения содержат реалистические черты. Идеи социальной, народной свободы в поэзии Салавата Юлаева поэтизируются, приобретая высокое гражданское звучание [15, с.15-22]. В научно-биографической книге академика Г. Б. Хусаинова подробно исследуется знаменитое «Письмо Батырши, написанное царице Елизавете Петровне» где ясно

отображена трагедия башкирского народа на пути борьбы за свободу [16, с. 34-78]. Однако все это еще не составляет стройную систему реализма, не является осознанно развитым с эстетической точки зрения творческим методом. Это лишь показывает, что народный дух влился в башкирскую литературу мощной струей, повлиял на рост реалистических черт.

Во второй половине XIX века в Башкортостане наблюдается рождение и рост просветительской идеологии и литературы. Исходя из просветительских позиций, литература критиковала феодально-патриархальные взгляды, устаревшие традиции и обычаи, фанатизм, выступала за просвещение, ориентировалась на русскую прогрессивную культуру, русскую реалистическую литературу.

В период революции 1905-1907 гг. впервые проявляются черты критического реализма. В политической лирике М. Гафури [17, с. 3-65], в повести «Бедняки» (1907) [18, с. 5-110] отражается взгляд на события с позиций социально-исторических явлений, человек рассматривается как социально-исторический продукт определенной эпохи. М. Гафури поднимается до четко выраженной критики социальных явлений в общественном строе, обличает само общество, его устои.

В условиях обострения капиталистических отношений формируется революционно-демократическая мысль, на почве которой рождается критический реализм. В башкирской литературе начала XX века наряду с укреплением просветительского реализма и романтизма, постепенно развивается критический реализм, развивая лучшие традиции предыдущих творческих методов. Просветительский реализм начинает сдавать свои позиции критическому реализму в годы первой мировой войны и в период новых революционных волнений. Родившись на почве просветительского реализма и развив его лучшие традиции, критический реализм также заимствует некоторые особенности романтизма и превращается в новое эстетическое явление, более высокий уровень синтеза.

Список использованной литературы

1. Гали Кул. Киссаи Йусуф / Сост. З.Шарипова. – Уфа: Китап, 1993. – 272 с.
2. Харисов А. Литературное наследие башкирского народа. XVIII-XIX в.в. – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1965. – 416 с.

3. Башкирское народное творчество: Эпос. Вторая книга. – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1973. – 370 с.

4. Хусаинов Г.Б. Голос веков: очерки по истории, теории и исторической поэтике башкирской литературы. – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1984. – 299 с.

5. Бабич Ш. Мы – башкиры. Стихи, поэмы, фельетоны, статьи. / Сост. и автор предисл. Р.Бикбаев. – Уфа: Китап, 1994. – 637 с.

6. Юлтый Д. Стихи, поэмы. – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1982. – 287 с.

7. Башкирская литература. Начало XX века. Книга вторая. Проза. Драматургия: Антология. – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1984. – С.351–372.

8. Башкирская литература. Начало XX века. Книга первая. Поэзия: Антология. – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1983. – С.106–152.

9. Башкирская литература. Начало XX века. Книга первая. Поэзия: Антология. – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1983. – С.175–208.

10. Башкирская литература. Начало XX века. Книга первая. Поэзия: Антология. – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1983. – С.224–241.

11. Сулейманов Ф. На башкирском джайляу. – Уфа: Китап, 1995. – 96 с.

12. Хусаинов Г.Б. Вопросы творческого метода в башкирской литературе // Вопросы метода и стиля в башкирской литературе. – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1982. – 156 с.

13. Ахметзянов К.А. Теория литературы. – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1985. – 388 с.

14. Башкирское народное творчество: В 18-ти т.т. – Т. 5. – Уфа: Китап, 2000. – 392 с.

15. Юлаев С. Стихи. Песни. Официальные бумаги / Сост., предисл. М.Идельбаева. – Уфа: Китап, 1994. – 152 с.

16. Хусаинов Г. Батырша: Историко-биографическая книга. – Уфа: Китап, 2005. – 270 с.

17. Гафури М. Жизнь молодая: Стихи. – Казань, 1906. – 70 с.

18. Гафури М. Бедняки: Повесть. – Казань, 1909. – 112 с.

УДК 81`36

*Мурсалова Малахат Маммад кызы**Кандидат филологических наук**Азербайджанская Государственная Морская Академия*[DOI: 10.24412/2520-6990-2021-895-59-61](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-895-59-61)**СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЙ В АНГЛИЙСКОМ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ***Mursalova Malahat Mammad gizi**PhD Azerbaijan State Marine Academy***COMPARATIVE STUDY OF VERB PHRASES IN THE ENGLISH AND AZERBAIJANI LANGUAGES****Аннотация.**

Сопоставительный анализ глагольных словосочетаний, указывающих направление действия в английском и азербайджанском языках, позволяет сделать следующие выводы: Ведущие элементы – переходные и непереходные глаголы - играют основную роль в комбинациях глаголов, указывающих направление действия в обоих языках. Хотя стороны глагольных комбинаций в азербайджанском языке отдельно используются в речи в одном и том же смысле, в английском же стороны глагольных комбинаций имеют разное значение при раздельном использовании. Синтаксические отношения между компонентами глагольных составов в азербайджанском языке реализуются через падежные суффиксы, а в английском - в основном через слова. В обоих языках комбинации глаголов, обозначающие направление действия, могут выражать переносные значения в дополнение к их первоначальным значениям, а также могут создавать фразеологические комбинации глаголов с разными значениями.

Abstract.

Nuclear elements - effective and ineffective verbs - play a leading role in the verb combinations that indicate the direction of action in both languages. Though the sides of verb combinations in the Azerbaijani language are used in the same meaning separately in speech, in English the sides of verb combinations have different meanings when they are used separately.

Syntactic relations among the components of verb combinations in the Azerbaijani language are realized through the case suffixes, but in English they are realized mainly through the prepositions.

In both languages the verb compounds indicating the direction of execution can express their initial meanings as well as figurative meanings and create phraseological units of different meaningful verbs.

Ключевые слова: глагол, словосочетание, английский язык, грамматика, языкознание

Keywords: verb, word combination, English, grammar, linguistics

Введение. Выявление основных черт и особенностей разных уровней языковых единиц в английском и азербайджанском языках, принадлежащих к разным группам как с типологической, так и с генеалогической точки зрения, приводит к выявлению типологических особенностей этих языков как с точки зрения отдельных уровней, так и с точки зрения языковой системы в целом могут обогатить общий типологический перечень и выявить их неоткрытые универсальные черты. Одним из таких языковых единиц являются глагольные словосочетания.

Функционально-семантические особенности глаголов, отличающихся особым положением и функцией в лексике изучаемых английского и азербайджанского языков, а также глагольные словосочетания, образованные с их участием, всегда привлекали внимание специалистов-лингвистов, поскольку могут решить многие спорные вопросы синтаксиса, а также определить место и роль глагола как часть речи.

Однако, хотя функционально-семантические, структурно-синтаксические особенности глаголов в общем языкознании, а также в английском и азербайджанском языкознании были изучены, но следует отметить, что глаголы, обозначающие направление действия, не изучались систематически на должном уровне и в особенности в типологическом плане. Поэтому сравнительное изучение глагольных словосочетаний в английском и азербайджанском языках имеет особое значение.

Чтобы получить полное представление о сущности глагольных словосочетаний в английском и азербайджанском языках, о том, какие аспекты этих сочетаний и в какой степени были изучены, было бы правильно проследить историю их изучения в хронологическом порядке.

Словосочетание - одна из проблем лингвистики, которая требует обширных научных исследований и требует полного решения. Хотя эта проблема долгое время не была предметом специальных исследований в истории языкознания, она привлекает внимание исследователей начиная с XX века. Исследователи подошли к интерпретации словосочетаний с разных сторон, и в результате пришли к очень разным представлениям об этих лингвистических единицах. Хотя эти идеи интересны и важны во многих отношениях, они не смогли полностью прояснить сущность словосочетаний и их

положение в языке на научной основе. Поэтому этот вопрос остается нерешенным [1, с. 19].

В последнее время ряд научных работ, в том числе многочисленные диссертации, были посвящены проблеме словосочетаний в разных языках, а также в современном английском языке. В этих исследованиях были выделены различные аспекты словосочетаний и выдвинуты важные идеи об их характеристиках и типах. Однако по мере того, как увеличивается количество работ, написанных о словосочетаниях, разногласия в этой области расширяются и возникают новые расхождения во мнениях. Это можно объяснить, прежде всего, тем, что общетеоретические вопросы словосочетаний не разработаны на уровне требований современного языкознания, а положение этой проблемы в языкознании четко не определено. Исследователи изучают характер словосочетаний, их отношение к другим языковым единицам, особенно к словам и предложениям, способы их образования, типы, особенности развития и т. д. Но в их взглядах на проблему остаются противоречия и разногласия. Поэтому, прежде чем переходить к изучению глагольных сочетаний, которые представляют собой разновидность словосочетаний, необходимо прояснить эти вопросы, иначе работа по раскрытию сущности глагольных сочетаний, выделению их среди других языковых единиц и, таким образом, изучению их в отдельном языке или в типологическом аспекте может привести к спорным моментам.

Форма и свойства глагольных сочетаний зависят от характера слов, которые играют прямую и фундаментальную роль в их образовании. Словесные соединения принимают активное участие в словообразовании и играют основную роль в образовании ряда новых слов и выражений. Формы этих синтаксических единиц основаны на моделях словосочетаний и возникают на этой основе. Поэтому комбинации глаголов следует рассматривать как особый тип словосочетаний, существующих в языке.

Как в изученном нами английском, так и в азербайджанском языках глагольные комбинации образуются на основе безличных форм глагола. В азербайджанском языкознании эти формы называются «неопределенными глагольными формами». В отличие от азербайджанского, в английском языке есть четыре безличные формы глагола. Форма герундия в английском не существует в азербайджанском языке. В азербайджанском, в отличие от английского, также есть формы спряжения глаголов.

Глагольные словосочетания, включая сочетания с безличными формами глаголов, представляют собой синтаксические конструкции, которые сыграли важную роль в развитии языков. Они формировались и совершенствовались на основе внутренних законов языков. Исследователи изучали их с разных сторон и высказывали разные мнения о них.

Группа исследователей приписывает словосочетания, в том числе глагольные, к лексикологии, а не к синтаксису. А.Б.Шапиро считает, что единым

объектом исследования синтаксиса должно быть словосочетание, предложение следует удалить из синтаксиса и перенести в другое поле с особым именем [2, с. 5]. По мнению занимающего противоположную позицию Т.П.Ломтева, основным объектом синтаксиса является предложение, а изучение словосочетаний - это работа лексикологии, а не синтаксиса [3, с. 6]. Когда мы рассматриваем историю словосочетаний, мы видим, что синтаксис иногда представлен как отрасль, которая имеет дело с предложениями, а иногда только со словосочетаниями, и мы видим, что идеи, выраженные в этом отношении, носят систематический характер в определенных периоды.

Можно заметить, что при классификации словосочетаний используются разные принципы. Их классификация иногда основана на грамматических отношениях, но иногда эти отношения не принимаются во внимание и подчеркивается морфологическая принадлежность компонентов. Последний принцип мы считаем более правильным и на его основе группируем сочетания по способам выражения основной части. Это позволяет выявить особенности глагольных сочетаний, основная часть которых выражается безличными (неопределенными) формами глагола.

В современном английском и азербайджанском языках словосочетания делятся на глагольные и невербальные комбинации в зависимости от способа выражения основной части. Хотя распределение словосочетаний в этих языках схоже, грамматико-структурные модели и способы их образования различны. С этой точки зрения изучение структурных особенностей, структурно-синтаксических, функционально-семантических особенностей словосочетаний в английском и азербайджанском языках, а также глагольных сочетаний, являющихся одним из их типов, представляет большой интерес и имеет важное значение в нескольких отношениях. Например, изучение процесса образования таких соединений в английском и азербайджанском языках, которые имеют разные системы, могло бы дать обзор развития этих языков в этом направлении. Поэтому, чтобы получить широкое представление о характеристиках безличных (неопределенных) форм глагола, важно изучить различные структурные модели соединений, образованных на основе этих форм, их основные особенности. Это важно как с конструктивной, так и с прикладной лингвистической точки зрения.

Синтаксические отношения между компонентами глагольных соединений, указывающими направление действия. Как и комбинации слов в целом, комбинации глаголов, указывающие направление действия, имеют очень разные грамматические модели и структурные типы. Как упоминалось выше, словосочетания образуются путем семантического и грамматического объединения лексически значимых слов и проявляются как единая синтаксическая единица. Различные слова, составляющие словосочетания, комбинируются по-

разному, с разными синтаксическими связями. Соответственно возникают их разные синтаксические модели.

Синтаксические модели глагольных соединений в целом и глагольных соединений, обозначающих направление действия, в том числе, также формируются на основе соответствующих грамматико-синтаксических отношений между словами, входящими в спряжение в соответствии с грамматико-синтаксическими законами языка [4, с.13]. В английском и азербайджанском языках глагольные соединения, обозначающие направление действия, образуются на основе присущих этим языкам грамматико-синтаксических отношений и привлекают внимание своим разнообразием.

Самая важная особенность, которая отличает глагольные соединения, определяется характером ведущего слова, составляющего эти соединения. Это ведущее слово представляет собой двойственную природу слова, составляющего ядро соединения в азербайджанском языке: инфинитив, причастие, деепричастие и герундий в английском языке. Другие слова, входящие в состав, могут состоять из лексических единиц, принадлежащих к другим частям речи. Хотя комбинации глаголов демонстрируют сходство в определенных чертах, они в некоторой степени различаются грамматическими отношениями между их компонентами, природой слов, из которых они состоят, значениями, которые они выражают, и рядом других аспектов.

В английском и азербайджанском языкознании, как и в общем языкознании, подход к словосочетаниям, в том числе к глагольным словосочетаниям, был примерно одинаков. Словосочетание считается синтаксически-семантически связанным сочетанием слов. Словосочетания можно сгруппировать по признакам закономерностей их образования, строения, синтаксического положения элементов, составляющих соединения, их отношения друг

к другу, характера синтаксических отношений и т.д.

Как и все другие словосочетания в английском и азербайджанском языках, глагольные словосочетания, указывающие направление действия, могут проявляться в простой и сложной форме. Если простые комбинации глаголов образуются путем объединения как минимум двух независимых лексических слов, сложные словосочетания образуются путем объединения трех или более слов.

Заключение. Таким образом, в обоих языках глагольные словосочетания, обозначающие направление действия, имеют общее значение, созданное путем комбинирования различных структур и компонентов, в зависимости от природы и семантики придаточных предложений в них. Поскольку ведущим компонентом являются безличные (неопределенные) формы глагола, имеющие двойственный характер, глагол также несет в себе основное значение составного. Однако во многих глагольных сочетаниях определение значения также обусловлено значением слов в сочетании с безличными формами глагола, то есть отдельные существительные, которые выполняют функцию подчиненных слов в сочетании, могут серьезно повлиять на его значение. В результате сочетание приобретает дополнительные смысловые оттенки.

Список литературы

1. Велиева, Н. Типологический анализ глагольных словосочетаний в разносистемных языках. – Баку: Аврора, – 2008. – 864 с. (на азерб. языке)
2. Шапиро, А.Б. О предмете синтаксиса. – Москва: Из-во АН СССР, – 1961. – 221 с.
3. Ломтев, Т.П. Природа синтаксических явлений. – Москва: Наука, – 1976. – 226 с.
4. Успенский, Б.А. Структурная типология языков. – Москва: Наука, – 1965. – 286 с.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

УДК 261.7

*Лапутко Анна,**викладач кафедри філософії, біоетики та історії медицини
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
ORCID: [0000-0002-7501-500X](https://orcid.org/0000-0002-7501-500X)*ДЖЕРЕЛА ДОКТРИНИ ПРО ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ У СОЦІАЛЬНОМУ ВЧЕННІ ПАТРІАРХА
ВАРФОЛОМІЯ*Laputko Anna**Lecturer of Department of Philosophy, Bioethics and History of Medicine
Bogomolets National Medical University (Kyiv, Ukraine)
ORCID: [0000-0002-7501-500X](https://orcid.org/0000-0002-7501-500X)*SOURCES OF THE DOCTRINE OF HUMAN DIGNITY IN THE SOCIAL TEACHINGS OF
PATRIARCH BARTHOLOMEW**Анотація**

Аналізуються джерела вчення про людську гідність патріарха Варфоломія. Персоналізм у розумінні людської гідності визначає основні характеристики соціальної доктрини. Важливим мотивом для розвитку соціального вчення у дусі ліберального християнського персоналізму стали необхідність захисту прав релігійних меншин в Турції, потреба у оновлення екуменізму і розвитку діалогу церкви і суспільства.

Abstract

The sources of the doctrine of the human dignity of Patriarch Bartholomew are analyzed. Personalism in the understanding of human dignity determines the basic characteristics of social doctrine. An important motive for the development of social doctrine in the spirit of liberal Christian personalism was the need to protect the rights of religious minorities in Turkey, the need to renew ecumenism and the development of dialogue between church and society.

Ключові слова: соціальне вчення церкви, гідність особистості, екуменізм, релігійна інтерпретація прав людини.

Key words: social doctrine of the church, dignity of the individual, ecumenism, religious interpretation of human rights.

З перших кроків свого служіння Патріархом Варфоломем I окреслив основні напрями його роботи:

- пильність в богослов'ї та літургії;
- просування православної єдності та співробітництва;
- зміцнення екуменічної взаємодії з іншими християнськими конфесіями;
- активізація міжконфесійного діалогу та релігійної терпимості;
- турбота про навколишнє середовище [1, р. 23].

В 1997 році перед аудиторією Джорджтаунського університету Патріарх Варфоломем розкриває власне розуміння християнства. Він акцентує увагу на тому, що християнство не означає належність до певної спільноти чи організації, це також не певний набір правил чи норм поведінки. **Християнство – це всеосяжна нова реальність**, «християнство – не є актом каталогізації людини як члена групи, а є істиним **відродженням людини в світі благодаті**» [1, р. 25]. Відтак, християнська віра – це питання життя та смерті, а не абстрактних добра та зла. Вибір життя означає бути відкритим до діалогу, а не лише дотримуватись певних приписів та виражати емоційну лояльність. Бути відкритим до діалогу означає знати та цінувати своє

минуле, свою історію та культуру, водночас мати здатність до критичної їхньої оцінки, бути відкритим до покаяння, а, відтак, до визнання помилок. У промові в церкві св. Петра, в 1997 році, Патріарх Варфоломем I показав, що визнання помилок та невдач, яке супроводжується покаяттям є тим скарбом, яким християни повинні ділитись, а не використовувати один проти одного [Там само].

Розуміння церкви базується на розумінні сутності християнства. Церква – це жива реальність, Тіло Христове, однією із характерних рис якого є **служіння**. Відтак, розуміння вірності Церкві слід відрізнити від розуміння вірності національній чи культурній самобутності. Патріарх Варфоломій наголошує на **наднаціональній, надетнічній сутності православ'я**. Національні чи етнічні ідентичності самі по собі не є злом, водночас, Церква, православ'я не повинне ставати в'язнем місцевої чи етнічної належності, натомість воно повинне вмщувати в себе різноманітні ідентичності для того, щоб служити один одному на благо всього християнського співтовариства.

Виходячи із розуміння сутності християнства та Церкви Патріарх Варфоломій I покладає в основу соціального вчення **служіння** Богові, людині та природі. У вступі до книги «BARTHOLOMEW.

Apostle and Visionary» папа Франциск розкриває бачення Патріархом сучасного стану людського суспільства: «В Патріархові Варфоломії я відкрив глибоку духовну чутливість до хворобливого сучасного стану людства, яке глибоко вражене насиллям, несправедливістю та дискримінацією» [1, р. 12]. Такий стан розуміється і Патріархом Варфоломієм і папою Франциском, як тяжкий гріх проти Бога, наслідком якого є побудова глобалізації байдужості та викривлення образу Божого в людині. «Ми впевнені, - заявляє папа Франциск, - що покликані працювати у напрямку побудови цивілізації любові та солідарності» [Там само].

Важливою складовою соціального служіння, а, відтак, і побудови цивілізації любові та солідарності є *відновлення православної єдності*. Константинопольський Патріархат – це «вікно в світ, серцебиття православного християнства» [1, р. 17], яке сьогодні потребує власної координації та об'єднання (грец. - κοινωνία) та спільного служіння (грец. – κοινωνώ) з усім світом. В 2009 році під час лекції в Фордхемському університеті Патріарх Варфоломії наголошує, що надзвичайно важливо «відкриватися серцю, відкриватися іншому, відкриватися світові» [Там само], хоча «шлях до миру складний. Не тому, що важко визначити спільні цінності або ж адекватні відповіді на несправедливість, а тому, що шлях миру вимагає великих зусиль від кожного із нас» [1, р. 29]. Іншими словами, Патріарх підкреслює необхідність не лише декларувати власні переконання, але жити відповідно до них і діяти.

Водночас, вселенський Патріарх є першим, хто засуджує православних за їх викривлене розуміння єдності. Безумовно, існує непорушна внутрішня єдність Православних церков, тому Православ'я, притримуючись свідчення Єдиної Нероздільної Апостольської Церкви, Святих Отців та Вселенських Соборів, маючи та відповідально усвідомлюючи цю єдність завжди вказує шлях не в минуле, а в майбутнє. Але під єдністю не розуміється єдності як конфесійного прилаштування. Єдність повинна базуватись на діалозі заснованому на любові, з повною свободою та довірою. В такому випадку стає очевидним, що розбіжності, які виникають не є нездоланими. У січні 2016 року, на Соборі Предстоятелів, Патріарх, відповідаючи на критику нехристиянських поглядів, характерних для Європи та Америки, зауважив: «легко та зручно засуджувати Захід як загрузлого в гріхах», але важливіше «бути чесними із собою та нашими вірними, щоб визнати те, що наші власні культури не зовсім знаходяться в святості» [1, р. 82].

Будь-яка «розрізнена» правда, в кінцевому результаті, обожнює формалізм догм та канонів. Покликання Православ'я, як Єдиної, Святої, Апостольської Церкви в тому, щоб нести свідчення про євангельську істину в світ. Церква несе цю правду всьому людству у всьому створеному космосі, до останньої пилінки. І коли Церква претендує на повноту істини, її обов'язок увійти в діалог та співробітництво з усіма іншими християнськими конфесіями в душі любові, смирення та служіння.

Патріарх переконує в тому, що «якщо православні християни будуть ігнорувати чи засуджувати переконання інших християн чи інших церков, тоді не лише їхнє розуміння буде неповним та неповноцінним, але і їхнє покликання та відповідальність перед Христом будуть неправдивими та невірними» [1, р. 91].

Відповідно до напрямів соціального служіння Патріарха називають «будівником мостів». Мостів між тими мурами, які історично склалися, як в межах християнства, так і у міжрелігійних стосунках. *Міжрелігійна толерантність та екологічна свідомість* – ось складові свідомості сучасної людини, які Патріарх Варфоломії I намагається виховати у сучасних християн.

Тривале служіння в ісламському оточенні, яке не завжди було дружлюбним, дало змогу Патріарху продемонструвати витончений дипломатичний таланти. Він «наводить мости» між Туреччиною та Європою, між ісламським світом та християнським, активно підтримуючи міжнародні зусилля з підняття економіки Туреччини та демократії в ній. Він є щирим прибічником приєднання цієї країни до Євросоюзу. Цитуючи Володимира Соловйова, він говорить про те, що задача сучасних релігійних та державних лідерів «не перетворювати суспільство на рай, а запобігти його перетворенню на пекло» [1, р. 39]. Окрім співробітництва тут іншого шляху бути не може, лише солідарність, терпимість та любов, які забезпечать мир та справедливість.

Покликання релігій, на його думку, гармонійно співіснують, узгоджуючи лінії розломів, які ніби то розділяють їх. Саме через це Патріарх Варфоломії I в багатьох відношеннях притримується унікальної позиції – терпимості та діалогу. Означена позиція вже принесла і чисельні плоди, зокрема, Туреччина дала дозвіл на використання історичних монастирів та церков для періодичних, або регулярних православних літургій. «Ми знаходимося на кордоні Європи та Азії, - говорить Патріарх, - християнства та ісламу, Сходу та Заходу». І на його погляд, таке розташування має велику користь. Так як свого часу місто Костянтина, Константинопіль, було обране через вигідне розташування, оскільки стояло на перехресті торговельних шляхів півночі та півдня, сходу та заходу і у військовому, економічному та політичному відношеннях було місцем першорядної стратегічної цінності, так і зараз, на думку Патріарха воно є місцем першорядної стратегічної цінності у наведенні мостів між цивілізаціями [1, р. 41]. Відтак, Патріарх бачить *місце знаходження Константинопольського Патріархату як унікальну відповідальність за розвиток терпимості та взаєморозуміння між релігіями та культурами*.

Релігії не повинні розділятися, вони мають об'єднуватися на ґрунті фундаментальних питань прав людини та соціальної справедливості. Підкреслюючи сумісність православ'я та релігійної свободи, від наголошує, що насильство в ім'я релігії є насильством проти релігії. На міжнародній конференції в Брюсселі в 2001 році з мирного співіснування, він зауважив: «Ця планета, створена

Богом для усіх нас, і є місцем для усіх нас» і «воля Бога полягає в тому, щоб світ небесний царював на землі» [1, р. 45].

Миротворча позиція Патріарха Варфоломія I розкривається в його глибокому переконанні в тому, що віросповідання не повинні викликати розбіжностей. Релігію неможливо виправдати, якщо вона є частиною проблеми, оскільки, релігія, в сутності її, існує для того, щоб стати частиною вирішення проблем. Релігія покликана лікувати а не завдавати болю. На думку вселенського Патріарха, примус у питаннях віри – це посягання на людську особистість, цілісність та людяність. Для християнської традиції свобода – здатність приймати рішення, свідомо та з повним почуттям відповідальності – це найвеличніша річ, яку Господь дарував людям. Без свободи вибору не може бути істинної особистості [1, р. 46].

В цьому ключі стає зрозумілим чому міжконфесійний діалог є важливою складовою соціального служіння його Церкви, оскільки, досягнення його мають важливе антропологічне значення – утвердження свободи волі людини, дарованої їй Богом. На думку Патріарха, божественне та людське є спільним у всіх релігіях, які здатні відстоювати святість людського життя та, кожна у власний спосіб, підкреслює цінність свободи, справедливості, братерства, солідарності, любові, прагнення до мирного співіснування між усіма народами, особливо в сучасному міжкультурному глобальному співтоваристві [1, р. 48].

В цих, на перший погляд, засновках соціального служіння криється богословська позиція православного Патріарха. Виходячи із наведеного вище, зрозуміло, що, на його думку, кожна релігія апелює до межового розуміння сутності існування реальності. Водночас, він переконаний та стверджує, що жодна з релігій, навіть його власна, не здатна адекватно виразити всю правду про Бога, як в догматичних уявленнях, так і в літургіях та містичних переживаннях. Богословська позиція Патріарха глибоко апофатична, людських розум ніколи не буде здатен повністю пізнати та описати Бога. І це ще одна важлива підстава міжрелігійного діалогу та фундамент спільного соціального служіння. Незалежно від мови та культури, релігійних та політичних переконань усі люди є дітьми Господа, усі створені за Його образом та подобою і, відтак, усі рівні, усі є брати та сестри, незалежно від кольору шкіри, національної належності тощо. «Найгірша форма підкорення дияволу, - зауважує Патріарх, - забути, що всі ми діти живого Бога» [1, р. 50]. Наслідуючи апостола Павла, який був першим «апостолом народів» та прагнув бути «усім для усіх людей» (1 Кор. 9:22) з самого початку свого служіння Патріархом Варфоломеєм I розвиває міжрелігійний діалог, базуючись на тому, що Божественна Присутність виражається в різноманітті релігійного досвіду. Після трагічних подій 11 вересня 2001 року, на засіданні релігійних лідерів іудаїзму, християнства та ісламу у Брюсселі, Варфоломій I підкреслив: «Ми не вважаємо необ-

хідним усунути релігійні відмінності задля досягнення соціального миру. Ми поважаємо наших братів, їхні переконання і на цій основі ми ведемо діалог з ними задля мирного співробітництва» [1, р. 94].

Прикладом чіткого слідування задекларованому прагненню до усунення міжрелігійних проблем є покрокове та цілеспрямоване відновлення спілкування між Католицькою та Православною церквами. Під час візиту папи Франциска на Фанар в листопаді 2014 року обидва лідери занотували своє прагнення до єдності. Папа Франциск переконаний, що «Церква Риму та Церква Константинополя мають такий давній та міцний зв'язок, що і століття мовчання та непорозуміння не змогли його розірвати. Прикладом такого зв'язку є стосунки між тими, хто є засновниками цих церков – апостолів Петра та Андрія, двох братів по крові, учнів Господа Ісуса Христа, які разом повірили в Нього, послідували за ним і, в кінцевому рахунку, розділили його долю на хресті, з однією спільною надією слугувати майбутньому царству» [2, р. 12]. І хоча, поворот до усунення конфронтації між Католицькою та Православною церквами був закладений раніше, особливо Патріархом Афінагором та папою Павлом VI, сучасні християнські лідери папа Франциск та Патріарх Варфоломій I активно слідують меті, поставленій попередниками – «зцілити джерела взаємного відчуження та рухатись до відновлення повного спілкування у вірі та любові, пам'ятаючи про законні відмінності, як це було в першому тисячолітті» [Там само].

І хоча християнські меншини в Туреччині нерідко відчувають на собі не виправдане обмеження їхніх прав з боку уряду, позиція Патріарха Варфоломія I залишається незмінною – не піддаючись спокусам «будувати мости, а не мури, подавати руку, а не протягувати кулак» [1, р. 52]. Базуючись на цій позиції Патріарх спільно із папою Франциском закликають і інших релігійних лідерів слідувати їхньому прикладу братнього співробітництва заради побудови культури миру та солідарності між усіма народами. У двох спільних деклараціях, підписаних в Єрусалимі та на Фанарі, вони підтвердили спільне прагнення, яке базується на Святому Письмі, утверджувати співробітництво, щоб «побудувати світ більш справедливий, з повагою до гідності та свобод кожної людини, головною із яких є свобода віросповідання» [2, р. 12].

Не залишається поза увагою Патріарха і та частина людства, яка знаходиться поза релігією. Осмислюючи феномен секуляризму, він знаходить корінь проблеми в людині, в її вірі в себе. Відтак, між вірою, агностицизмом та атеїзмом є суттєва різниця. Віра не може бути просто світоглядом, чи переконанням, віра – це якість людського духу. Відтак, не існує нездоланної прірви між вірою та атеїзмом чи агностицизмом. Базуючись на терпінні та любові мости можливо навести і тут. В 2002 році, виступаючи в університеті Катару він закінчив свою доповідь словами суфійського поета XIII століття Джалал ад-Діна Румі: «Нас покликав до любові Бог, який створив цей світ. Нам заповідаю

любити Бога, який отожднює себе з кожною людиною в світі. І нас судить Бог по любові, яка відкривається лише через іншу людину» [Там само]. Керуючись такою любов'ю, безумовно, не може існувати такої прірви між дітьми Бога, яку не можна було б здолати.

Відтак, бачення Патріархом місії Православ'я є глибоко екуменічним, вона полягає не в тому, щоб відмежовуватись від світу, а, навпаки, бути з ним в постійному спілкуванні, інакше Церква не зможе бути «кафолічною», а натомість опиниться на узбіччі історії. Проблема істини, яка завжди була і є «каменем спотикання» в міжрелігійному співіснуванні, вирішується Патріархом в доволі простий спосіб, зокрема, він закликає: «Возлюблені діти в Господі! Православ'я не потребує фанатизму задля свого захисту. Ті, хто вірять в те, що Православ'я має істину не бояться діалогу, тому що діалог ніколи не ставив під загрозу істину» [1, р. 60]. Відтак, трьома реченнями спростовуються будь-які звинувачення в ересі екуменізму та в зраді, які іноді лунають в бік Патріарха. Примирення усіх християн та відновлення церковної єдності, на думку вселенського Патріарха, є основним виразом послуху вірності настановам Христа щоб «були усі одно» (Ів. 17:21). Вселенських Патріарх переконаний – серцем, розумом та душею, - що «залишатися

байдужим до єдності усіх християн... було б грубою зрадою та злочином проти божественної заповіді нашого Господа, яка полягає в тому, щоб його учні були одним» [1, р. 91]. Але погляд Патріарха сягає кордонів усього світу, як уже неодноразово зауважувалось. І тому його Церква, рухома духом примирення, є активним членом Всесвітньої ради церков та Конференції європейських церков.

Список використаних джерел

1. Chrissavgis J. Bartholomew. Apostle and Visionary. Greek Orthodox Archdiocese of America, 2016.

2. Pope Francis Foreword // Chrissavgis J. Bartholomew. Apostle and Visionary. Greek Orthodox Archdiocese of America, 2016. – р. 11-13.

3. Вселенский патриарх Варфоломей. Православие и права человека // Политическое богословие / Под. ред. Алексея Бодрова и Михаила Толстолюженко. – М.: Издательство ББИ, 2019. – с. 127-140.

4. Варфоломій, Вселенський Патріарх. Віч-на-віч із тайною. Православне християнство у сучасному світі. / Варфоломій, Вселенський Патріарх [пер. з англ]. – К. : Дух і літера, 2011. – 360 с.

Colloquium-journal №8(95), 2021

Część 2

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.

Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.

Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu.

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.

Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.

Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,

Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»

Wydrukowano w Annopol 4, 03-236 Warszawa Poland, «Interdruk»

Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>